

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Χάλιος Ν. Ηλίας

«ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΔΕΛΦΙΚΗ ΣΧΕΣΗ»

ΡΟΔΟΣ, 2020

Περίληψη

Στόχος της παρούσας μελέτης ήταν να διερευνήσει την ποιότητα της αδελφικής σχέσης αναφορικά με τη λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα) σε ελληνικές οικογένειες με τυπικά αναπτυσσόμενα παιδιά σχολικής ηλικίας. Το δείγμα αποτελούνταν από 250 ακέραιες οικογένειες με δύο παιδιά (250 γονείς - 1 γονέας συμμετείχε από κάθε οικογένεια - και 250 παιδιά, 1 παιδί συμμετείχε από κάθε οικογένεια). Τα ερευνητικά εργαλεία ήταν τα εξής: α) Κλίμακες αξιολόγησης της οικογενειακής προσαρμοστικότητας και της συνοχής III (FACES III, Olson, 1986), που χορηγήθηκαν τόσο στους γονείς όσο και στα παιδιά, β) Ερωτηματολόγιο αδελφικής σχέσης (SRQ, Furman & Buhrmester, 1985) (χορηγούμενο σε γονείς και παιδιά) και γ) ο οικογενειακός αστερισμός: αριθμός παιδιών, σειρά γέννησης παιδιών, φύλο παιδιών και κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Για τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων, χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό πακέτο Statistical Package for Social Sciences 21 (SPSS 21). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, η λειτουργία της οικογένειας συνδέεται με την ποιότητα της αδελφικής σχέσης. Αναφορικά με τη λειτουργία της οικογένειας, την ποιότητα της αδελφικής σχέσης και το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, τόσο οι γονείς όσο και τα παιδιά αντιλαμβάνονται σε υψηλότερο βαθμό τον τύπο οικογένειας (ιδανικό επίπεδο) και τη συνοχή (ιδανικό επίπεδο), καθώς και σε υψηλότερο βαθμό την αδελφική *Σύγκρουση* (αντίληψη γονέων), όταν τουλάχιστον ένας γονέας έχει πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Σχετικά με τη σειρά γέννησης, τα πρωτότοκα παιδιά παρουσιάζουν υψηλότερο επίπεδο ως προς τη συνοχή και τον τύπο οικογένειας (πραγματικό και ιδανικό επίπεδο), καθώς και υψηλότερο βαθμό ως προς τη αδελφική *Θαλπωρή/ Εγγύτητα* (παιδιά και γονείς), αλλά και λιγότερο ανταγωνισμό, σε σύγκριση με τα δευτερότοκα παιδιά. Όσον αφορά το φύλο των παιδιών, η βαθμολόγηση ως προς την αντίληψη της *Θαλπωρής/ Εγγύτητας* είναι υψηλότερη στις οικογένειες με παιδιά ίδιου φύλου, σε σύγκριση με τις οικογένειες με παιδιά διαφορετικού φύλου.

Το γενικό συμπέρασμα της εν λόγω έρευνας είναι ότι υπάρχει σύνδεση ανάμεσα στη λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα) και την ποιότητα της αδελφικής σχέσης.

Abstract

The aim of the current study is to examine the quality of sibling relationship in relation to family functioning in Greek families with typically developing school- aged children. The sample: 250 intact Greek families with two children (250 parents and 250 children). Research instruments : a) the Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scales III (FACES III; Olson, 1986), administered to both parents and children), b) the Sibling Relationship Questionnaire (SRQ; Furman & Buhrmester, 1985), and c) the family constellation : number of children, birth order, gender and socioeconomic level. Analyses were conducted with the Statistical Package for Social Sciences 21 (SPSS 21). According to the findings, the quality of a sibling relationship is associated with family cohesion and adaptability. Regarding children's gender, the scale *Warmth/Closeness*, is lower in families with children of different gender, compared to families with children of the same gender. Regarding birth order, first-born children report higher levels of cohesion (ideal and actual), as well as higher *Warmth/Closeness* (children and parents), in comparison to the second-born children. Regarding parental educational level, parents and children report a higher level when it comes to ideal family and cohesion type (ideal level), as well as higher *Conflict* (parents) when at least one of the parents has a university education background.

The overall conclusion of this study is that there is a link between family functioning (cohesion and adaptability) and the quality of the sibling relationship.

Περιεχόμενα

Περίληψη	2
Abstract	3
Περιεχόμενα	5
Κατάλογος Πινάκων	9
Κατάλογος Γραφημάτων	10
Κατάλογος Σχημάτων	11
Εισαγωγή	15
Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο: Θ Ε Ω Ρ Η Τ Ι Κ Ο Υ Π Ο Β Α Θ Ο Ρ Ο	
Κεφάλαιο 1ο	
1. Η οικογένεια ως σύστημα	19
Εισαγωγή.....	19
1.1. Η οικογένεια ως συναισθηματικό σύστημα.....	19
1.2. Η οικογένεια ως επικοινωνιακό σύστημα.....	22
1.3. Η οικογένεια ως δομικό σύστημα.....	25
1.4. Η οικογένεια ως ασυνείδητο σύστημα.....	29
1.5. Η οικογένεια ως αναπτυξιακό σύστημα.....	32
1.6. Χαρακτηριστικά της Ελληνικής οικογένειας.....	36
Κεφάλαιο 2ο	
2. Η ποιότητα της αδελφικής σχέσης	39

Εισαγωγή.....	39
2.1. Θεωρητικές προσεγγίσεις της αδελφικής σχέσης.....	40
2.1.1. Η ψυχοδυναμική προσέγγιση.....	40
2.1.1.1. Η θεωρία της προσκόλλησης του Bowlby.....	42
2.1.2. Η κοινωνιο-γνωστική προσέγγιση.....	42
2.1.3. Η συστημική θεώρηση.....	43
2.2. Η συμβολή της αδελφικής σχέσης στην ανάπτυξη του παιδιού.....	44
2.2.1. Ο ρόλος της αδελφικής σχέσης στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων...	44
2.2.2. Ο ρόλος της αδελφικής σχέσης στον διαπροσωπικό τομέα.....	46
2.2.3. Ο ρόλος της αδελφικής σχέσης στη γνωστική ανάπτυξη.....	47
2.2.4. Ο ρόλος της αδελφικής σχέσης στη ψυχοκοινωνική ανάπτυξη.....	47
2.2.5. Ο ρόλος της αδελφικής σχέσης στη συναισθηματική ανάπτυξη.....	48
2.3. Η διερεύνηση της αδελφικής σχέσης.....	51
2.3.1. Επικέντρωση στα δομικά στοιχεία της αδελφικής σχέσης.....	52
2.3.2. Εστίαση στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στα αδέλφια.....	53
2.3.3. Επικέντρωση στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης.....	54
2.4. Η έρευνα στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης.....	55
2.4.1. Οι βασικές διαστάσεις της ποιότητας των αδελφικών σχέσεων.....	55
2.4.1.1. Η θαλπωρή ανάμεσα στα αδέλφια.....	55
2.4.1.2. Η σύγκρουση στην αδελφική σχέση.....	57
2.4.1.3. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα αδέλφια.....	60
2.4.2. Ποιότητα της αδελφικής σχέσης και παράμετροι οικογενειακής λειτουργίας.....	62
2.5. Μεταβλητές που επιδρούν στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης.....	65
2.5.1. Φύλο και αδελφική σχέση.....	65
2.5.2. Αριθμός παιδιών και αδελφική σχέση.....	66

2.5.3. Διαφορά ηλικίας και αδελφική σχέση.....	67
2.5.4. Σειρά γέννησης και αδελφική σχέση.....	68
2.5.5. Μορφωτικό επίπεδο των γονέων και αδελφική σχέση.....	70
2.6. Η ποιότητα της αδελφικής σχέσης κατά τη σχολική ηλικία.....	70
Κεφάλαιο 3ο	
3. Οι παράγοντες λειτουργικότητας της οικογένειας και ποιότητα της αδελφικής σχέσης	73
Εισαγωγή.....	73
3.1. Συνοχή της οικογένειας και ποιότητα της αδελφικής σχέσης.....	74
3.2. Προσαρμοστικότητα της οικογένειας και ποιότητα της αδελφικής σχέσης...	78
3.2.1. Προσαρμοστικότητα σε συνθήκες οικογενειακού στρες και αδελφική σχέση.....	80
3.2.2. Βαθμός ευκαμψίας της γονικότητας και αδελφική σχέση.....	83
3.3. Γονική διαφοροποιημένη μεταχείριση και αδελφική σχέση.....	86
Ερευνητικά ερωτήματα	89
Ερευνητικές υποθέσεις	89
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ	
Κεφάλαιο 1ο	
1.Μεθοδολογία της έρευνας	92
1.1.Συμμετέχοντες.....	92
1.2.Μετρήσεις.....	92
1.3.Διαδικασίες.....	94
1.4.Δεοντολογία.....	95
Κεφάλαιο 2ο	
2. Αποτελέσματα	96
2.1. Στατιστική ανάλυση.....	96

2.2. Η ποιότητα της αδελφικής σχέσης.....	96
2.3. Η λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα).....	98
2.4. Λειτουργία της οικογένειας, αδελφική σχέση και εκπαίδευση γονέων.....	100
2.5. Λειτουργία της οικογένειας, αδελφική σχέση και σειρά γέννησης.....	102
2.6. Λειτουργία της οικογένειας, αδελφική σχέση και συμφωνία φύλου παιδιών..	105
2.7. Αλληλεπίδραση ανάμεσα στη λειτουργία της οικογένειας και την αδελφική σχέση.....	106

Κεφάλαιο 3ο

3.1. Συζήτηση.....	110
3.2. Συμπεράσματα και προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	113
3.3. Περιορισμοί της έρευνας.....	117
3.4. Πρακτικές εφαρμογές.....	117

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	118
--------------------------	------------

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΛΙΣΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ

Παράρτημα 1°.....	136
Παράρτημα 2°.....	162

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1. Ποιότητα αδελφικής σχέσης.....	97
Πίνακας 2. Λειτουργία οικογένειας (συννοχή και προσαρμοστικότητα).....	99
Πίνακας 3. Λειτουργία οικογένειας, αδελφική σχέση και εκπαίδευση γονέων.....	101
Πίνακας 4. Λειτουργία οικογένειας, αδελφική σχέση και σειρά γέννησης.....	103
Πίνακας 5. Λειτουργία οικογένειας, αδελφική σχέση και συμφωνία φύλου αδελφών.....	105
Πίνακας 6. Λειτουργία οικογένειας και αδελφική σχέση: ανάλυση παραγόντων..	107

Κατάλογος Γραφημάτων

Γράφημα 1. Διάσταση αδελφικής σχέσης « <i>Θαλπωρή/ Εγγύτητα</i> » (Γονείς).....	98
Γράφημα 2. Συνοχή (πραγματικό επίπεδο-Γονείς).....	100
Γράφημα 3. Ανάλυση Παραγόντων.....	108

Κατάλογος Σχημάτων

Σχήμα 1. Σχηματική αναπαράσταση του Dunn (1983) για τους πρωτογενείς καθοριστικούς παράγοντες των ποιοτικών χαρακτηριστικών των αδελφικών σχέσεων.....	5
1	

Ευχαριστίες

Η παρούσα Διδακτορική Διατριβή εκπονήθηκε στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου υπό την επίβλεψη της Καθηγήτριας κας Αναστασίας Τσαμπαρλή-Κιτσαρά και την καθοδήγηση Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής αποτελούμενης από την Επιβλέπουσα, την Καθηγήτρια κα Καλλιόπη Κουνενού και τη Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια κα Ασημίνα Τσιμπιδάκη.

Η παρούσα εργασία αποτελεί ένα ακόμη σημαντικό βήμα για τη διερεύνηση της λειτουργίας της οικογένειας και της αδελφικής σχέσης, που στη χώρα μας αλλά και διεθνώς δεν έχουν διερευνηθεί επαρκώς.

Και από τη θέση αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους όσους συνέβαλαν στην ολοκλήρωσή της και ιδιαίτερα:

Την κα Αναστασία Τσαμπαρλή-Κιτσαρά, Καθηγήτρια Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου, για την αμέριστη και συνεχή συμπαράστασή της στην επίβλεψη και την καθοδήγηση σε όλα τα στάδια της ερευνητικής προσπάθειας, αλλά και για τον καθοριστικό της ρόλο στην επιστημονική μου διαδρομή.

Την κα Καλλιόπη Κουνενού, Καθηγήτρια Παιδαγωγικού Τμήματος Ανώτερης Σχολής Παιδαγωγικής και Τεχνολογίας (ΑΣΠΑΙΤΕ), για την πολύτιμη συμβολή της.

Την κα Ασημίνα Τσιμπιδάκη, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου, για τη σημαντική της βοήθεια.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω, επίσης, τους/τις Διευθυντές/τριες και τους εκπαιδευτικούς των Δημοτικών Σχολείων της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας για τη συμπαράστασή τους. Ευχαριστώ θερμά και τους μαθητές/τριες καθώς και τους γονείς τους, που έλαβαν μέρος στην παρούσα έρευνα.

Ηλίας Ν. Χάλιος

Ρόδος, 2020

Στην αδελφή μου Στέλλα,

τον ανιψιό μου Θράσο

Και στη μνήμη

των γονέων μου Νικολάου και Σοφίας

και της Έλενας Γάκου

H.X

Εισαγωγή

Αν και η λειτουργία της οικογένειας προσδιορίζεται από διάφορους παράγοντες, η “συνοχή” (cohesion) και η “προσαρμοστικότητα” (adaptability) φαίνεται να διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο (Minuchin,1974). Η συνοχή ορίζεται ως ο βαθμός συναισθηματικής δέσμευσης/εγγύτητας μεταξύ των μελών της οικογένειας, ενώ η προσαρμοστικότητα αναφέρεται στον βαθμό ετοιμότητας της οικογένειας να αλλάζει τους κανόνες λειτουργίας της, όταν οι συνθήκες το απαιτούν, καθώς η οικογένεια διανύει τις αναπτυξιακές φάσεις του κύκλου ζωής.

Μέσα στην οικογένεια το συναισθηματικό κλίμα έχει ζωτική σημασία και φαίνεται ότι συνδέεται με την ποιότητα της αδελφικής σχέσης (Dawson, Pike, & Bird,2014·Della Porta & Howe, 2017·Fosco, Stormshak, Dishion, & Winter, 2012·

Furman & Giberson,1995· Gamble & Yu, 2014· Noller, Feeney,Sheehan,Darlington, & Rogers, 2008·Richmond & Stocker, 2006·Volling & Belsky, 1992· Yu & Gamble, 2007).

Ο βαθμός λειτουργικότητας της οικογένειας και η ποιότητα της αδελφικής σχέσης έχουν διερευνηθεί σε προηγούμενες μελέτες (Dawson, Pike, & Bird,2014· Fosco et al., 2012· Gamble & Yu, 2014· Milevsky, 2004· Modry - Mandell, Gamble, & Taylor,2007·Richmond & Stocker, 2006·Tippett & Wolke, 2015·Whiteman, Solmeyer, & McHale, 2015). Σύμφωνα με τα πλέον πρόσφατα ερευνητικά ευρήματα, ο βαθμός οικογενειακής λειτουργίας επιδρά άμεσα στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης. Συγκεκριμένα, έχουν διερευνηθεί οι παράγοντες της οικογενειακής λειτουργίας (συνοχή και προσαρμοστικότητα), οι οποίοι έχουν αντίκτυπο στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης (Boyle, Jenkins, Georgiades, Cairney, Duku, & Racine, 2004· Dawson, Pike, & Bird,2014· Fosco et al., 2012·Gamble & Yu, 2014·Jensen,Whiteman, Fingerman, & Birditt, 2013· Kowal, Kramer, Krull, & Crick, 2002· Milevsky, 2004· Modry-Mandell et al., 2007·Richmond & Stocker, 2006·Tippett & Wolke, 2015· Whiteman, Solmeyer, & McHale, 2015). Για παράδειγμα, τα ευρήματα δείχνουν ότι όταν υφίστανται εγγύτητα και υποστηρικτική διάθεση μέσα στην οικογένεια, η αδελφική σχέση χαρακτηρίζεται από θαλπωρή. Επίσης, φαίνεται ότι υπάρχει αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στη συνοχή και την εκδήλωση συγκρούσεων ανάμεσα στα αδέρφια (Gamble & Yu, 2014·Richmond & Stocker, 2006). Επιπλέον, σε οικογένειες, όπου τα μέλη δηλώνουν υψηλό βαθμό ικανοποίησης από τις σχέσεις μεταξύ τους, τα αδέρφια είναι πιο κοντά, επικοινωνούν περισσότερο και λαμβάνουν μεγαλύτερη αδελφική στήριξη (Milevsky, 2004).

Με την πάροδο του χρόνου, προκειμένου η οικογένεια να προσαρμοστεί επαρκώς σε νέες καταστάσεις, είναι σημαντικό να διαθέτει αρκετή ευκαμψία και ετοιμότητα για αλλαγή του τρόπου λειτουργίας (ρόλοι, κανόνες σχέσεων) καθώς και του στυλ γονικότητας (parenting style), ανάλογα με τις συνθήκες και τις αλλαγές που προκύπτουν κατά την αναπτυξιακή πορεία των μελών (Minuchin,1974). Το στυλ γονικότητας (ως τρόπος μεταχείρισης των παιδιών) και ο βαθμός ευκαμψίας φαίνεται ότι έχουν αντίκτυπο στην προσαρμοστικότητα της οικογένειας, καθώς και στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης (Eriksen & Jensen, 2006· Fosco et al., 2012·

Milevsky, Schlechter, & Machlev, 2011·Richmond & Stocker, 2008·Solmeyer, Killoren, McHale, & Updegraff, 2011·Tippett & Wolke, 2015·Yu & Gamble, 2008). Η αυταρχικότητα των γονέων προς τα παιδιά τους αυξάνει την επιθετικότητα στη αδελφική σχέση κατά την εφηβεία, ενώ η θετική άσκηση του γονικού ρόλου μειώνει αυτή τη συμπεριφορά (Tippett & Wolke, 2015). Φαίνεται, μάλιστα, ότι υπάρχει αμφίδρομη επίδραση μεταξύ της αδελφικής σχέσης και του γονικού στυλ ανατροφής (Yu & Gamble, 2008).

Οι έρευνες αυτές εξέτασαν την οικογενειακή λειτουργία (συνοχή και προσαρμοστικότητα) και τις αδελφικές σχέσεις, κατά τη διάρκεια των αναπτυξιακών περιόδων νηπιακής ηλικίας, εφηβείας και ενήλικης ζωής. Ωστόσο, η ποιότητα της αδελφικής σχέσης κατά τη σχολική ηλικία αναφορικά με την προσαρμοστικότητα και τη συνοχή δεν έχει διερευνηθεί γενικώς και ιδιαίτερα στην Ελλάδα.

Ως εκ τούτου, η παρούσα έρευνα φιλοδοξεί να συμβάλει στην κάλυψη αυτού του κενού, αποσκοπώντας στη διερεύνηση της ποιότητας της αδελφικής σχέσης κατά τη σχολική ηλικία, σε συνάρτηση με την οικογενειακή συνοχή και προσαρμοστικότητα σε ακέραιες ελληνικές οικογένειες.

Η οργάνωση της μελέτης

Η παρουσίαση αυτής της έρευνας αποτελείται από δυο βασικά μέρη: Το θεωρητικό και το ερευνητικό μέρος.

Το πρώτο μέρος της μελέτης (θεωρητικό) συγκροτείται από τρία κεφάλαια, ως ακολούθως:

Στο πρώτο κεφάλαιο η οικογένεια περιγράφεται ως σύστημα (συναισθηματικό, επικοινωνιακό, δομικό, ασυνείδητο, αναπτυξιακό). Επίσης, γίνεται αναφορά στις διαστάσεις λειτουργίας της οικογένειας (συνοχή, προσαρμοστικότητα) ως συστήματος, καθώς και στα χαρακτηριστικά της ελληνικής οικογένειας.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης και τη δυναμική που λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο αυτό. Περιγράφονται οι κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις της αδελφικής σχέσης (ψυχοδυναμική, κοινωνιο-γνωστική, συστημική) και εξετάζονται τόσο η συμβολή της αδελφικής

σχέσης στην ανάπτυξη των ατόμων όσο και οι μεταβλητές (φύλο παιδιών, αριθμός αδελφών, σειρά γέννησης, διαφορά ηλικίας, μορφωτικό επίπεδο γονέων), που επιδρούν στην ποιότητα της σχέσης ανάμεσα στα αδέλφια.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τη σύνδεση ανάμεσα στους παράγοντες οικογενειακής λειτουργικότητας (συνοχή, προσαρμοστικότητα, γονική διαφοροποιημένη μεταχείριση) και την ποιότητα της αδελφικής σχέσης.

Όσον αφορά στο δεύτερο μέρος της έρευνας (ερευνητικό), αυτό αποτελείται από τα εξής:

- Τη Μεθοδολογία της έρευνας (περιγραφή του δείγματος, μέσα συλλογής δεδομένων, διαδικασίες, δεοντολογία) (πρώτο κεφάλαιο του ερευνητικού μέρους).

- Τα ερευνητικά Αποτελέσματα (δεύτερο κεφάλαιο).

- Τέλος, λαμβάνουν χώρα η συζήτηση, τα συμπεράσματα, οι προτάσεις για μελλοντική έρευνα, οι περιορισμοί, καθώς και οι πρακτικές εφαρμογές (τρίτο κεφάλαιο).

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνήσει την ποιότητα της αδελφικής σχέσης των Ελληνόπουλων σχολικής ηλικίας, αναφορικά με συγκεκριμένα στοιχεία της οικογενειακής λειτουργίας: συνοχή και προσαρμοστικότητα (Olson, 1986).

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Κεφάλαιο 1ο

1. Η οικογένεια ως σύστημα

Εισαγωγή

Η οικογένεια, ως θεμελιώδης κοινωνικός θεσμός, έχει θεωρηθεί ένα σύστημα υποκειμενικότητων, που βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση (Ackerman, 1958). Μάλιστα σύμφωνα με τη θεωρητική θέση του Von Bertalanffy (1968), η οικογένεια όπως όλα τα συστήματα εξελίσσεται αδιάκοπα προκειμένου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις ενός μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος. Αλλά και στο εσωτερικό του οικογενειακού συστήματος υφίστανται σημαντικές διεργασίες. Οι σχέσεις μέσα στην οικογένεια είναι αμφίδρομες και κάθε μέλος επηρεάζει και επηρεάζεται από τα άλλα (Minuchin, 1974).

Ζωτικό ρόλο, σ' αυτό το πλαίσιο, διαδραματίζουν οι σχέσεις που λαμβάνουν χώρα μέσα στην οικογένεια (συζυγική, γονική, αδελφική) (Cicirelli, 1991), καθώς και η οικογενειακή λειτουργικότητα ως συστήματος (Minuchin, 1974).

Μεγάλη σημασία στο οικογενειακό σύστημα (συναισθηματικό, επικοινωνιακό, δομικό, ασυνείδητο, αναπτυξιακό) έχουν τόσο τα μέρη που το απαρτίζουν όσο και η μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Μάλιστα, τα ατομικά χαρακτηριστικά των μελών της οικογένειας καθώς και οι επιμέρους σχέσεις (ζευγάρι, αδέρφια) αποκτούν νόημα μόνο μέσα στο πλαίσιο στο οποίο διενεργούνται, δηλαδή το σύστημα της οικογένειας (Brody, Stoneman, & McCoy, 1994).

Στο οικογενειακό σύστημα οι γονείς επηρεάζουν κάθε παιδί στο πώς αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, τη σχέση του μ' εκείνους, αλλά και τη σχέση με τα αδέρφια του. Ταυτοχρόνως, οι γονείς επηρεάζονται από τα παιδιά τους, λόγω κυκλικότητας (αμφίδρομης σχέσης) της επικοινωνίας στο οικογενειακό σύστημα (Watzlawick, Bavelas, & Jackson, 1967).

1.1. Η οικογένεια ως συναισθηματικό σύστημα

Στο συναισθηματικό σύστημα της οικογένειας λαμβάνουν χώρα σημαντικές διεργασίες, που επηρεάζουν τη λειτουργία της. Μια βασική διεργασία σ' αυτό το πλαίσιο είναι η “διαφοροποίηση του εαυτού” (differentiation of self) (Bowen, 1996). Ο εαυτός λειτουργεί τόσο ως “συμπαγής εαυτός” (solid self), ο οποίος είναι επαρκώς συγκροτημένος και αφορά στις βασικές πεποιθήσεις και αξίες του ατόμου όσο και με τη μορφή “ψευδο-εαυτού” (pseudo self), ο οποίος διαμορφώνεται μέσα στο σύστημα των σχέσεων που υφίσταται στην οικογένεια. Ο “ψευδο-εαυτός” είναι περισσότερο

ρευστός από τον “συμπαγή εαυτό” και δύναται να συγχωνεύεται με άλλους. Η “διαφοροποίηση του εαυτού” αφορά την έκταση, στην οποία το άτομο είναι σε θέση να λειτουργεί με ώριμο και λογικό τρόπο, χωρίς να παρασύρεται από συναισθηματικές παρορμήσεις. Ο βαθμός συγκρότησης του ατόμου είναι ανάλογος με τον βαθμό διαφοροποίησής του. Όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός μη διαφοροποίησης, τόσο μεγαλύτερη είναι η “συγχώνευση” (fusion) σε έναν κοινό εαυτό με τους άλλους. Συνεπώς, τα άτομα με χαμηλή διαφοροποίηση (μεγάλη συγχώνευση) είναι περισσότερο επιρρεπή στο άγχος και λειτουργούν με υψηλό βαθμό συναισθηματικής έντασης στις καταστάσεις της ζωής. Αντιθέτως, τα διαφοροποιημένα άτομα (με ελάχιστη συγχώνευση) χαρακτηρίζονται από αυτονομία, έχουν συναισθηματικό και νοητικό έλεγχο του εαυτού τους και ανταποκρίνονται καλύτερα στις πιέσεις της ζωής.

Το συναισθηματικό σύστημα της ακέραιης οικογένειας περιγράφει τα συναισθηματικά πρότυπα μιας γενιάς. Ωστόσο, αυτά τα πρότυπα έχουν αναπαραχθεί από πολλές προηγούμενες γενιές και περνούν από γενιά σε γενιά μέσω της “διαδικασίας της διαγενεακής μεταβίβασης” (multi generational transmission processes) (Bowen, 1996). Κατά τη διαδικασία αυτή τα παιδιά αποκτούν μεγαλύτερο, ίσο ή μικρότερο βαθμό διαφοροποίησης από τους γονείς τους. Όταν το επίπεδο διαφοροποίησης του εαυτού (από γενιά σε γενιά) ακολουθεί φθίνουσα πορεία, εμφανίζονται συναισθηματικά προβλήματα. Ο τρόπος που αλληλεπιδρούν ο πατέρας και η μητέρα ακολουθεί τον τρόπο αλληλεπίδρασης των γονιών τους και η διαδικασία αυτή περνάει στα παιδιά τους. Υπάρχει μια αντίστροφη σχέση μεταξύ του επιπέδου της “διαφοροποίησης του εαυτού” και του βαθμού συναισθηματικής συγχώνευσης των γονιών: η μεγάλη διαφοροποίηση συνδέεται με μικρή συγχώνευση και το αντίστροφο. Μεγάλη συγχώνευση στο ζευγάρι μπορεί να οδηγήσει σε δυσκολίες για το ένα ή και τα δύο μέλη σε συνθήκες έντονου στρες. Ο πιο συνηθισμένος τρόπος αντιμετώπισης αυτού του στρες είναι η συναισθηματική απόσταση ή το “συναισθηματικό διαζύγιο”, αλλά με παράλληλη εμφάνιση συμπτωμάτων. Στο πλαίσιο της ακέραιης οικογένειας, τρεις είναι οι περιοχές που εκδηλώνονται τα συμπτώματα: οι συγκρούσεις μεταξύ των συζύγων, η ασθένεια ή δυσλειτουργία στον ένα σύντροφο και η προβολή του προβλήματος σε ένα τουλάχιστον από τα αδέρφια.

Η σύγκρουση ανάμεσα στους συζύγους εκδηλώνεται όταν κανείς από τους δυο δεν αποδέχεται την ανωτερότητα του άλλου κατά τη συγχώνευση. Η ασθένεια ενός συζύγου λειτουργεί ως αποτελεσματικό μέσο για την απορρόφηση του άγχους και παρέχει διάρκεια στον γάμο, αλλά με αυτόν τον τρόπο θυσιάζεται η υγεία του ευάλωτου μέλους του ζεύγους. Όσον αφορά στην τρίτη συναισθηματική περιοχή, η έλλειψη διαφοροποίησης των γονέων εμπλέκει κάποιο παιδί μέσω της “οικογενειακής προβολής” (Family projection). Βάσει αυτής της διεργασίας, οι γονείς προβάλλουν μέρος της ανωριμότητάς τους σε κάποιο μέλος ή μέλη του αδελφικού υποσυστήματος. Κατά την προβολή, η μητέρα κυρίως επικεντρώνεται σε πολύ μεγάλο βαθμό στο παιδί, προκειμένου να μειωθεί το άγχος της. Ένα από τα παιδιά, συνήθως, λειτουργεί ως αποδέκτης του μεγαλύτερου μέρους αυτής της προβολής, ενώ τα αδέρφια του έχοντας μεγαλύτερη συναισθηματική απόσταση εμπλέκονται λιγότερο. Το εμπλεκόμενο παιδί έχει το ισχυρότερο συναισθηματικό δέσιμο με τους γονείς και λειτουργεί με τον χαμηλότερο βαθμό διαφοροποίησης του εαυτού, ανεξαρτήτως της σειράς γέννησής του ανάμεσα στα αδέρφια. Σε μια τέτοια συνθήκη στο συναισθηματικό σύστημα της οικογένειας διαμορφώνονται “τρίγωνα” (triangles). Σύμφωνα με τον Bowen (1976), το “τρίγωνο” θεωρείται “Μόριο” (“molecule”) του συναισθηματικού συστήματος. Είναι η μικρότερη δυνατή σχέση του συστήματος, που δύναται να ισορροπεί σε μια περίοδο έντονου στρες. Ως εκ τούτου, για τη σταθεροποίηση μιας σχέσης, η δυάδα πρέπει να περιλαμβάνει ένα τρίτο μέλος (π.χ. ένα παιδί), προκειμένου να διατηρηθεί η εγγύτητα. Το τρίτο πρόσωπο καταλαμβάνει την εξωτερική θέση (outsider). Το μέλος που βρίσκεται στη θέση αυτή συμβάλλει στη διατήρηση της σχέσης του αρχικού ζεύγους. Σε περιόδους στρες, η εξωτερική θέση είναι πιο άνετη και επιθυμητή, ενώ η εσωτερική θέση βιώνεται με άγχος. Κάθε μέλος του τριγώνου κινείται συνεχώς (προκειμένου να αυξηθεί η εγγύτητα ή η απόσταση) και κάθε κίνηση ακολουθείται από μια διορθωτική ενέργεια από τα άλλα μέλη. Επίσης, το τρίγωνο έχει μια αρνητική πλευρά και δυο θετικές. Σε κάποιες περιπτώσεις, η μητέρα και το παιδί σχηματίζουν στενή δυάδα, ενώ ο πατέρας βρίσκεται έξω από αυτή.

Το συναισθηματικό σύστημα της οικογένειας λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε κάθε προσπάθεια ενός μέλους για “συναισθηματική αποκοπή” (Emotional cutoff) να

είναι αδύνατη, καθώς: «ο άνθρωπος που τρέχει μακριά από την οικογένεια καταγωγή του είναι τόσο συναισθηματικά εξαρτημένος, όσο αυτός που ποτέ δεν φεύγει από το σπίτι» (Bowen, 1976: 86).

1.2. Η οικογένεια ως επικοινωνιακό σύστημα

Η οικογένεια λειτουργεί ως ένα σύστημα επικοινωνίας, που διέπεται από κανόνες (Watzlawick, Bavelas, & Jackson, 1967). Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η “ανάδραση” (feedback), κατά την οποία το αποτέλεσμα της δράσης ενός μέλους ανατροφοδοτεί το ίδιο το άτομο αναφορικά με το αποτέλεσμα της συμπεριφοράς του προς τα άλλα μέλη, επηρεάζοντας την επικοινωνία τους. Όπως χαρακτηριστικά τονίζεται: «μια αλληλουχία στην οποία το συμβάν α επηρεάζει το συμβάν β, κατόπιν το β επηρεάζει το γ, το γ με τη σειρά του επιφέρει το δ, και ούτω καθεξής, θα διαθέτει τις ιδιότητες ενός αιτιοκρατικού γραμμικού συστήματος. Εάν όμως το δ οδηγεί πίσω στο α, το σύστημα είναι κυκλικό και οι συναρτήσεις λειτουργούν με εντελώς διαφορετικό τρόπο» (Watzlawick et al., 1967:46). Η ανάδραση διακρίνεται σε θετική και αρνητική. Η θετική ανάδραση σχετίζεται με την αλλαγή των σχέσεων κατά την επικοινωνία και την απώλεια της σταθερότητας, καθώς αυξάνει την απόκλιση (γι’ αυτό ονομάζεται “θετική”) ως προς ένα καθορισμένο κριτήριο. Όσον αφορά την αρνητική ανάδραση, ως τέτοια συμβάλλει στη σταθερότητα των σχέσεων και την ομοιόσταση, καθώς μειώνει την απόκλιση των εξερχομένων στοιχείων βάσει συγκεκριμένου κριτηρίου.

Η επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων διακρίνεται σε τρία επίπεδα (Scheflen, 1966) ως ακολούθως:

- συντακτικό (syntax),
- σημαντικό (semantics),
- εμπράγματα (pragmatics).

Η *συντακτική* επικοινωνία αντιστοιχεί στη μαθηματική λογική και αφορά τη μετάδοση της πληροφορίας. Εξετάζεται από τους θεωρητικούς της πληροφόρησης, οι οποίοι μελετούν τα προβλήματα της κωδικοποίησης, των καναλιών μεταφοράς, της ικανότητας, του θορύβου, της περιττολογίας και άλλες στατιστικές ιδιότητες της

γλώσσας. Σχετικά με τη *συντακτική* επικοινωνία αξίζει να αναφερθούν οι εξής παρατηρήσεις:

α) Ο αριθμός των καναλιών μεταφοράς πληροφοριών είναι ίσος με τον αριθμό των επικοινωνούντων στο τετράγωνο μείον δύο ($y = x^2 - 2$). Συνεπώς η επικοινωνία γίνεται εξαιρετικά πολύπλοκη εάν ο αριθμός των επικοινωνούντων είναι μεγάλος.

β) Το ποσό της πληροφόρησης χρειάζεται να είναι το κατάλληλο. Ειδάλλως αναπτύσσεται υπερ- ή υπο-φόρτωση του δέκτη (overload, underload).

Εστιάζοντας στο επίπεδο του *σημαντικού*, αυτό αναφέρεται στις έννοιες και συγκεκριμένα αφορά τον βαθμό σαφήνειας ή σύγχυσης κατά την επικοινωνία, όπως για παράδειγμα μεταξύ των μελών της οικογένειας. Ωστόσο, το πρόβλημα της έννοιας είναι το κυριότερο αντικείμενο του σημαντικού επιπέδου της επικοινωνίας. Αν αυτός που εκπέμπει το μήνυμα δεν έχει συμφωνήσει εκ των προτέρων με τον δέκτη του μηνύματος για την έννοια των συμβόλων, τότε το μήνυμα μένει κενό νοήματος.

Η *εμπράγματη* επικοινωνία μελετά την επίδραση της ανθρώπινης επικοινωνίας στη συμπεριφορά. Το πεδίο αυτό μελετά όλα τα είδη συμπεριφοράς (λεκτική, εξωλεκτική) καθώς και το πλαίσιο εντός του οποίου η συμπεριφορά λαμβάνει χώρα. Αντικείμενο μελέτης δεν είναι το μήνυμα, αλλά η συναλλαγή μεταξύ πομπού και αποδέκτη του μηνύματος.

Η ανθρώπινη επικοινωνία διέπεται από τα εξής αξιώματα (Watzlawick et al., 1967):

α) Το ανέφικτο της μη επικοινωνίας: Κάθε συμπεριφορά των μελών της οικογένειας αποτελεί επικοινωνία σε κάποιο επίπεδο, ακόμα κι αν απορρίπτει την επικοινωνία. Μονάδες επικοινωνίας είναι: I) το *μήνυμα*, που περιγράφει μια και μόνη μονάδα επικοινωνίας, II) η *αλληλεπίδραση*, η οποία ορίζεται ως μια σειρά μηνυμάτων που ανταλλάσσονται μεταξύ των μελών και III) το *πρότυπο* (pattern), που αναφέρεται σε μια σειρά αλληλεπιδράσεων μεταξύ των προσώπων του οικογενειακού συστήματος.

β) Σε κάθε μονάδα επικοινωνίας υπάρχουν δύο επίπεδα: I) το επίπεδο, που αντιστοιχεί στο περιεχόμενο της επικοινωνίας και II) το επίπεδο, που αφορά στη σχέση μεταξύ των μελών που επικοινωνούν, περιλαμβάνοντας κυρίως εξωλεκτικά στοιχεία.

Οι πληροφορίες αυτές θεωρούνται ότι παρέχουν πληροφορίες για την επικοινωνία σε μετα-επίπεδο (μετα-επικοινωνία) και αποκτούν νόημα μόνο στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου συστήματος. Προβλήματα συνήθως προκύπτουν, όταν οι πληροφορίες από τα δύο επίπεδα είναι αντιφατικές,

γ) Η στίξη της ακολουθίας, κατά την επικοινωνία μεταξύ των μελών της οικογένειας, καθορίζει τη σχέση: Η *στίξη* αναφέρεται στο σημείο επικέντρωσης σε μια ακολουθία συμβάντων επικοινωνίας. Όπως, για παράδειγμα, η ακολουθία της επικοινωνίας στο πλαίσιο της αδελφικής σχέσης, ως προς το σχήμα “επίκριση-απομάκρυνση”. Ο μικρός αδελφός ισχυρίζεται ότι η ακολουθία αρχίζει από την επίκριση του μεγάλου αδελφού, στην οποία ο ίδιος απαντάει με συναισθηματική απομάκρυνση, στην οποία ο μεγάλος απαντάει με επίκριση κ.ο.κ. Από την άλλη πλευρά, ο μεγάλος αδελφός θεωρεί ότι η έναρξη της ακολουθίας εντοπίζεται στην απομάκρυνση του μικρού, στην οποία ο ίδιος απαντάει με επίκριση και στην οποία ο μικρός απαντάει με απομάκρυνση κ.ο.κ.

δ) Η ανθρώπινη επικοινωνία είναι ψηφιακή και αναλογική: Η *ψηφιακή* επικοινωνία (αντιστοιχεί στη λεκτική) αποτελεί μια σημασιολογική σύμβαση, καθώς οι λέξεις είναι αυθαίρετα σύμβολα. Η ψηφιακή επικοινωνία χαρακτηρίζεται συνήθως από σαφήνεια ως προς το περιεχόμενο. Όσον αφορά στην άλλη έκφραση, η *αναλογική* επικοινωνία λειτουργεί με μη λεκτικό τρόπο μέσω του σώματος και παρέχει στοιχεία για το είδος της σχέσης μεταξύ των επικοινωνούντων.

ε) Οι συναλλαγές επικοινωνίας υφίστανται είτε ως συμμετρικές είτε ως συμπληρωματικές: Όταν η επικοινωνιακή συναλλαγή συγκροτείται με γνώμονα την ισότητα μεταξύ των επικοινωνούντων, η επικοινωνία χαρακτηρίζεται ως *συμμετρική* (symmetric). Στην περίπτωση αυτή ο ένας καθρεφτίζει τη συμπεριφορά του άλλου (π.χ. υποτίμηση – υποτίμηση). Από την άλλη πλευρά, μια συναλλαγή θεωρείται *συμπληρωματική* (complementary), όταν αναφέρεται στη διαφορά ανάμεσα στους συμμετέχοντες και όχι στην ισότητα.

Μια οικογένεια χαρακτηρίζεται ως λειτουργική, όταν υπάρχει σαφήνεια στην επικοινωνία μεταξύ των μελών της, χωρίς να εκφράζονται αντιφατικά μηνύματα. Σε αντίθετη περίπτωση, η οικογένεια δυσλειτουργεί και τα μέλη επικοινωνούν με παθολογικό τρόπο. Τέτοιοι δυσλειτουργικοί τρόποι επικοινωνίας προκύπτουν όταν:

- Υφίσταται άρνηση της επικοινωνίας
- Λαμβάνουν χώρα συγκεχυμένα επικοινωνιακά επίπεδα
- Παρουσιάζεται διακοπτόμενη επικοινωνία
- Γίνεται προσπάθεια ακύρωσης του μηνύματος του συνομιλητή
- Χρησιμοποιούνται τα παράδοξα κατά την επικοινωνία
- Υπάρχει άκαμπτη συμπληρωματικότητα
- Εκδηλώνεται υπερβολική και μη εποικοδομητική συμμετρική κλιμάκωση.

Μια ιδιαίτερα δυσλειτουργική μορφή επικοινωνίας, την οποία η ερευνητική ομάδα του Palo Alto εντόπισε σε οικογένειες με ένα μέλος με ψύχωση, είναι αυτή του “διπλού δεσμού” (double bond). Σύμφωνα με αυτή τη δυσλειτουργική μορφή, ένα μέλος (π.χ. η μητέρα) εκπέμπει προς κάποιον άλλον (π.χ. στο παιδί) δύο αντιφατικά μηνύματα ταυτοχρόνως. Σ’ αυτήν την παράδοξη επικοινωνία, το άτομο αδυνατεί να σχολιάσει την αντίφαση και παγιδεύεται, διότι οποιαδήποτε μορφή συμπεριφοράς εκδηλώσει θα είναι λάθος στο συγκεκριμένο πλαίσιο (Watzlawick et al., 1967).

1.3. Η οικογένεια ως δομικό σύστημα

Η οικογένεια λειτουργεί ως δομικό σύστημα και χαρακτηρίζεται από την οργάνωση, που βασίζεται στη δομή της (structure). Ως *δομή* της οικογένειας ορίζεται ένα φάσμα διεργασιών, το οποίο ρυθμίζει τον τρόπο αλληλεπίδρασης των μελών, καθώς και τους κανόνες που καθορίζουν τους ρόλους. Σύμφωνα με τον Minuchin (1974), η οικογένεια έχει μια κύρια δομή και λειτουργεί με βασικά πρότυπα συναλλαγής. Αυτά τα πρότυπα καθορίζουν τη συμπεριφορά των μελών στην καθημερινότητα (πώς, πότε και με ποιον δύναται να επικοινωνήσει το κάθε μέλος) και διατηρούνται μέσω, τόσο των γενικών κανόνων της οικογενειακής οργάνωσης (επίπεδα ιεραρχίας ως προς τη εξουσία,

συμπληρωματικότητα) όσο και των ειδικότερων κανόνων (προσδοκίες συγκεκριμένων μελών χωρίς να εκφράζονται ρητά). Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η διατήρηση του συστήματος. Παράλληλα, το σύστημα αντιστέκεται σε κάθε προσπάθεια αλλαγής που ξεπερνάει το όριο αντοχής του, επιστρατεύοντας μηχανισμούς εξισορρόπησης. Όταν η οικογένεια έχει σαφή δομή μπορεί να λειτουργεί χωρίς δυσκολίες. Αντιθέτως, αν μια οικογένεια δεν έχει ξεκάθαρη δομή, δυσκολεύεται να αντιμετωπίσει επιτυχώς τα προβλήματα της καθημερινότητας. Ωστόσο, αυτή η έλλειψη δομής είναι πιθανό να μη γίνεται αντιληπτή από τα μέλη της.

Οι λειτουργίες του οικογενειακού συστήματος λαμβάνουν χώρα μέσω των υποσυστημάτων (συζυγικό υποσύστημα, γονικό υποσύστημα, αδελφικό υποσύστημα). Τα υποσυστήματα αποτελούν μικρές μονάδες που καθορίζονται από κάποιο χαρακτηριστικό στοιχείο (φύλο, γενιά, ενδιαφέροντα). Κάθε μέλος δύναται να ανήκει σε διάφορα υποσυστήματα και μάλιστα ταυτόχρονα ανάλογα με την ηλικία, το φύλο ή τα ενδιαφέροντά του, όπου κατέχει διαφορετικό βαθμό δύναμης.

Κάθε υποσύστημα έχει τα δικά του *όρια* (boundaries). Τα *όρια* αναφέρονται στους κανόνες, που υποδηλώνουν ποιο μέλος και με ποιον τρόπο συμμετέχει σε ένα συγκεκριμένο υποσύστημα. Η ύπαρξη των ορίων συμβάλλει στη διαφοροποίηση του συστήματος, ώστε κάθε υποσύστημα να λειτουργεί χωρίς παρεμβολές από τα άλλα υποσυστήματα. Προκειμένου η οικογένεια να λειτουργεί επικοινωνιακά, θεωρείται σημαντικό να υπάρχουν σαφή όρια ανάμεσα στα υποσυστήματα. Όταν τα όρια είναι διακριτά, παρέχεται στα μέλη η δυνατότητα να επιτελούν επιτυχώς το έργο τους, χωρίς παρεμβάσεις μεταξύ των υποσυστημάτων. Ωστόσο, κάθε μέλος μπορεί να επικοινωνεί με τους άλλους τόσο εντός όσο και εκτός υποσυστήματος.

Ο βαθμός σαφήνειας των ορίων παρέχει σημαντικά στοιχεία για την αξιολόγηση της λειτουργικότητας της οικογένειας (Minuchin, 1974). Συνεπώς, εάν τα όρια σε μια οικογένεια είναι “συγκεχυμένα” (diffuse boundaries), τα μέλη εμπλέκονται υπερβολικά μεταξύ τους, οι αποστάσεις τους μειώνονται πολύ, ενώ παράλληλα μειώνεται η διαφοροποίησή τους. Κατ’ επέκταση ελαχιστοποιείται η λειτουργικότητα του οικογενειακού συστήματος σε στρεσογόνες συνθήκες. Από την άλλη πλευρά, στις οικογένειες όπου υπάρχουν υπερβολικά “άκαμπτα όρια” (rigid boundaries), τα υποσυστήματα έχουν πολύ μεγάλη απόσταση μεταξύ τους και δυσκολεύεται η

επικοινωνία, ενώ παράλληλα μειώνεται ο βαθμός λειτουργικότητας της οικογένειας. Σύμφωνα με τον Minuchin (1974), οι δυο αυτές ακραίες καταστάσεις χαρακτηρίζονται ως *παγίδευση* (enmeshment) και *αποσύνδεση* (disengagement), αντιστοίχως. Λειτουργικές θεωρούνται οι οικογένειες, στις οποίες υφίστανται “σαφή όρια” (clear boundaries) τόσο ανάμεσα στα μέλη όσο και μεταξύ των υποσυστημάτων. Όταν στην οικογένεια επικρατούν τέτοιες συνθήκες, τα μέλη βιώνουν αφενός το αίσθημα “ανήκειν” και την ικανοποίηση από τη μεταξύ τους συνοχή, αφετέρου την αναγκαία αυτονομία της ατομικότητάς τους.

Στην καθημερινότητα οι καταστάσεις αυτές υποδηλώνουν τρόπους αλληλεπίδρασης, χωρίς ωστόσο να σημαίνει ότι γίνεται αναφορά σε ποιοτική διαφορά μεταξύ λειτουργικού και δυσλειτουργικού, καθώς οι οικογένειες λειτουργούν συνήθως και με τις δυο αυτές εκφάνσεις προσδιορισμού των ορίων. Τέτοιες καταστάσεις παρουσιάζονται κατά τις αναπτυξιακές φάσεις του κύκλου ζωής της οικογένειας. Για παράδειγμα, η μεγάλη εμπλοκή της μητέρας και των παιδιών είναι σύνηθες όσο τα παιδιά είναι μικρά, ενώ όταν αυτά μεγαλώσουν παρουσιάζεται σταδιακή αποδέσμευση.

Ωστόσο, στις περιπτώσεις, όπου υπάρχει εμπλοκή σε υπέρμετρο βαθμό ανάμεσα στη μητέρα και τα παιδιά με αποκλεισμό του πατέρα, εμφανίζονται στοιχεία ψυχοπαθολογίας. Σε μια τέτοια συνθήκη τα αδέλφια αναγκάζονται να λειτουργούν εις βάρος της αυτονομίας τους. Από την άλλη, στις οικογένειες με άκαμπτα όρια, τα μέλη έχουν υπερβολικά μεγάλη αυτονομία και είναι αποσυνδεδεμένα. Τα μέλη αυτά βιώνουν μια ψεύτικη αίσθηση ανεξαρτησίας και ικανοποίησης, καθώς δεν αισθάνονται ότι αλληλοσυνδέονται και ότι ανήκουν στην οικογένεια. Προκειμένου η οικογένεια να λειτουργεί επαρκώς είναι ζωτικό να υπάρχει συμπληρωματικότητα και αμοιβαία προσαρμογή των μελών, κυρίως στο συζυγικό υποσύστημα. Ο κάθε σύζυγος είναι απαραίτητο να υποχωρεί, παραχωρώντας ένα μέρος της αυτονομίας του, με στόχο την εποικοδομητική συμβίωση. Θα πρέπει, επίσης, να καθοριστούν από το συζυγικό ζεύγος σαφή όρια, ώστε να προστατεύεται από τις παρεμβάσεις άλλων υποσυστημάτων (παιδιά, πεθερικά). Αν, ωστόσο, τα όρια είναι άκαμπτα σε υπερβολικό βαθμό, είναι πιθανό το συζυγικό υποσύστημα να απομονωθεί (Minuchin, 1974).

Εκτός από την οριοθέτηση του συζυγικού υποσυστήματος, κρίσιμη θεωρείται η κατάσταση και στο αδελφικό υποσύστημα. Τα όρια σ' αυτό το υποσύστημα είναι επίσης απαραίτητα και πρέπει να χαρακτηρίζονται από σαφήνεια, προκειμένου να διασφαλιστούν οι ανάγκες και τα δικαιώματα των παιδιών από τις παρεμβάσεις των ενηλίκων. Από την άλλη πλευρά, εάν τα όρια στο αδελφικό υποσύστημα είναι άκαμπτα, θα πρέπει να διευκολυνθεί η επικοινωνία με τους άλλους για να αποφευχθεί ο αποκλεισμός και η απομόνωση.

Μέσα στο οικογενειακό σύστημα υφίστανται διάφορες μεταβολές. Η οικογένεια δεν αποτελεί μια στατική υπόσταση αλλά συνεχώς εξελίσσεται, όπου λαμβάνουν χώρα αναπτυξιακές ψυχοκοινωνικές αλλαγές στα μέλη της σε συνάρτηση με τον χρόνο. Παράλληλα, δέχεται πιέσεις από το κοινωνικό περιβάλλον για αλλαγή, καθώς βιώνει την καθημερινή πραγματικότητα. Όπως, μάλιστα, τονίζεται: *«Η αλλαγή είναι, στην πραγματικότητα, η νόρμα, κι αν βλέπαμε σε βάθος χρόνου οποιαδήποτε οικογένεια, θα παρατηρούσαμε μεγάλη ευελιξία, διαρκή διακύμανση και πολύ πιθανόν μεγαλύτερη ανισορροπία παρά ισορροπία»* (Minuchin & Fishman, 2007: 38). Αυτή η διαδικασία αλλαγής χρειάζεται έναν διαρκή μετασχηματισμό της οπτικής των μελών, ως προς τις μεταξύ τους σχέσεις. Ωστόσο, παράλληλα δημιουργείται άγχος κατά την προσπάθεια προσαρμογής της οικογένειας καθώς διανύει τις φάσεις του κύκλου ζωής της (Carter & McGoldrick, 1989). Το άγχος, που δημιουργείται κατά τη διαδικασία προσαρμογής της οικογένειας, συνδέεται με ειδικές συνθήκες, όπως για παράδειγμα η εμπλοκή κάποιου μέλους σε αγχογόνες καταστάσεις εντός ή εκτός οικογένειας. Σε τέτοιες καταστάσεις επηρεάζεται ολόκληρη η οικογένεια, ενώ τα μέλη ενθαρρύνονται να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα που προκύπτουν (Minuchin, 1974). Προκειμένου να προσαρμοστεί η οικογένεια στη νέα τάξη πραγμάτων είναι πιθανό να ζητήσει βοήθεια (π.χ. στρέφεται σε σχετικές υπηρεσίες).

Αντίστοιχα, συνθήκες που μπορεί να πυροδοτήσουν δυσκολίες είναι η αναπτυξιακές αλλαγές των μελών, όπως η εφηβεία κατά τη διάρκεια της οποίας η οικογένεια θα πρέπει να επαναδιαπραγματευτεί τα όρια και τους ορισμούς των σχέσεων ανάμεσα στα μέλη της. Κατά την εξελικτική αυτή διαδικασία, τα μέλη συμμετέχουν σε διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο εφαρμογής οικογενειακών κανόνων που, συχνά, οδηγούν σε συγκρούσεις μεταξύ τους. Οι συγκρούσεις αυτές μπορεί να

λειτουργήσουν εποικοδομητικά, καθώς συμβάλλουν στη συναισθηματική ανάπτυξη όλων των συμμετεχόντων. Όταν, μάλιστα, αυτή η αντιπαράθεση έχει θετική κατάληξη, επιτυγχάνεται η επαρκής προσαρμογή της οικογένειας στη νέα αναπτυξιακή φάση. Ωστόσο, όταν τα μέλη αδυνατούν να επιλύσουν τέτοιες δυσκολίες, είναι πιθανό να παρουσιαστούν εκκρεμότητες, που δυσκολεύουν περισσότερο την προσαρμογή (Minuchin, 1974).

Ένας παράγοντας, που επηρεάζει την ισορροπία της οικογένειας, είναι η αύξηση του μεγέθους της με τον ερχομό κάποιου νέου μέλους (π.χ. η γέννηση ενός παιδιού). Προκειμένου να πραγματοποιηθεί επιτυχώς η προσαρμογή, είναι αναγκαίο να υπάρξει μια αμφίδρομη προσπάθεια. Το νέο μέλος θα πρέπει να προσαρμοστεί στους κανόνες του οικογενειακού συστήματος, αλλά και το υφιστάμενο καθεστώς χρειάζεται να κάνει τροποποιητικές κινήσεις προκειμένου να αποδεχτεί το νέο μέλος.

Τέλος, μια άλλη δύσκολη συνθήκη, στην οποία μπορεί να βρεθεί μια οικογένεια, είναι όταν ένα μέλος της έχει κάποια μορφή αναπηρίας ή ασθένειας. Αυτό προσθέτει ένα βαρύ συναισθηματικό φορτίο και θα πρέπει η οικογένεια να διαφοροποιηθεί (π.χ. να συσπειρωθεί εντός αυτής και αντίστοιχα να ανοίξει τα όρια εκτός αυτής ώστε να αναζητήσει πλέγματα στήριξης), ώστε να προσαρμοστεί ανάλογα με τη συγκεκριμένη δυσκολία.

Συνεπώς, το οικογενειακό σύστημα διαθέτει μια δομή, που εμπεριέχει τα υποσυστήματα (γονικό, αδελφικό), τα οποία έχουν “όρια”. Τα όρια αυτά, προκειμένου η οικογένεια να λειτουργεί αρμονικά, πρέπει να είναι σαφή και σταθερά αλλά και εύκαμπτα, ώστε το σύστημα να χαρακτηρίζεται από ευελιξία, μετασχηματισμό και προσαρμογή, όταν οι συνθήκες το απαιτούν.

1.4. Η οικογένεια ως ασυνείδητο σύστημα

Στο σύστημα της οικογένειας διενεργούνται ασυνείδητες διεργασίες, οι οποίες είναι ενσωματωμένες στο φαντασιακό της πεδίο δημιουργώντας ένα κοινό “διαπροσωπικό ασυνείδητο” (interpersonal unconscious) (Scharff & Scharff, 1987), που επηρεάζει τη λειτουργικότητά της. Η λειτουργικότητα της οικογένειας αποκτά νόημα τόσο μέσω της μοναδικής προσωπικότητας του κάθε μέλους, όσο και δια της δυναμικής των

οικογενειακών ρόλων. Σύμφωνα με τον Ackerman (1958), στην οικογένεια λειτουργεί η “συμπληρωματικότητα” (complementarity) ως κυκλικότητα, καθώς υποδηλώνει τον κυκλικό χαρακτήρα της αλληλεξάρτησης, της εγγύτητας και της στήριξης μεταξύ των μελών. Παρότι τα μέλη της οικογένειας αναλαμβάνουν διαφορετικούς ρόλους, ασυνείδητα μοιράζονται το ίδιο ψυχικό επίπεδο λειτουργίας στο επίπεδο των αντικειμενοτρόπων σχέσεων (Slipp, 1991). Συχνά, οι προσπάθειες αλλαγής στην εξέλιξη της οικογένειας υπονομεύονται. Η μεγαλύτερη αντίσταση στην αλλαγή σχετίζεται με τις προσκολλήσεις ενός προσώπου σε γονικά εσωτερικά αντικείμενα (introjects). Η συνθήκη αυτή προκαλεί δυσαρμονία στο συζυγικό ζεύγος. Η ασυνείδητη δυναμική της δυσαρμονίας υποστηρίζεται, κυρίως, μέσω αμοιβαίων προβλητικών ταυτίσεων (Scharff & Scharff, 1987). Επίσης, οι γονείς είναι πιθανό να αναθέτουν στα παιδιά δυσανάλογους ρόλους για την ηλικία τους, ορμώμενοι από τα δικά τους εσωτερικά αντικείμενα, καθώς η εν λόγω διαδικασία εμπλέκει πολλές γενιές. Άλλωστε, οι ενδοψυχικές συγκρούσεις, που συνδέονται με την οικογένεια προέλευσης, διατηρούνται ενεργείς με τη μορφή προβολών απέναντι στους συναισθηματικά κοντινούς ανθρώπους του παρόντος, όπως οι σύζυγοι και τα παιδιά (Framo, 1992).

Τα μέλη του ζευγαριού, που παρουσιάζουν δυσκολίες στη σχέση τους, έχουν διαμορφώσει μη-πραγματικές προσδοκίες ο ένας από τον άλλον καθώς κουβαλούν “προβολικά συστήματα” (projective systems), τα οποία είναι προσδοκίες από ελλείψεις της παιδικής ηλικίας (Skynner, 1976). Η επιλογή συντρόφου, μάλιστα, γίνεται με τέτοιον τρόπο ώστε να ταιριάζουν με αυτές τις προσδοκίες. Προκειμένου το κάθε μέλος του ζευγαριού να αναβιώσει μια σημαντική αλλά χαμένη εμπειρία του παρελθόντος, προσπαθεί ασυνείδητα να διαμορφώσει αναλόγως τη συζυγική σχέση στο παρόν. Όταν αυτές οι προσδοκίες ματαιώνονται, οι σύντροφοι απογοητεύονται, προκαλούν συζυγικές συγκρούσεις και γίνονται χειριστικοί ο ένας προς τον άλλον. Σ’ αυτή την κατάσταση, το κάθε μέλος επιδιώκει να έχει ρόλο παιδιού και παράλληλα απαιτεί από τον άλλον να διαδραματίσει γονικό ρόλο, ευελπιστώντας ότι η έλλειψη που βιώνει θα ικανοποιηθεί μέσω του/της συζύγου. Όσο αυτή η ανάγκη παραμένει ανεκπλήρωτη, το ζευγάρι προσπαθεί να εντάξει στο συζυγικό παιχνίδι κάποιο από τα παιδιά τους, στο οποίο κατευθύνουν τις προβολές τους. Μ’ αυτόν τον τρόπο μειώνεται

το ενδεχόμενο διάσπασης της οικογένειας αλλά με τίμημα τη συναισθηματική επιβάρυνση στο παιδί, το οποίο συμβάλλει ασυνείδητα στην ενότητα του οικογενειακού συστήματος.

Εάν η συναισθηματική εγγύτητα μέσα στην οικογένεια λειτουργεί σε υπερβολικό βαθμό, δημιουργούνται προβλήματα στα μέλη. Σε κάποιες οικογένειες λαμβάνει χώρα η “διαπλεκόμενη παθολογία” (interlocking pathology), όπου τα μέλη κλειδώνονται συναισθηματικά μεταξύ τους, χωρίς να είναι εφικτή η διαφοροποίηση του εαυτού (Ackerman,1958).

Σύμφωνα με τον Ruffiot (1979), το οικογενειακό ψυχικό όργανο λειτουργεί σε μια αδιαφοροποίητη φαντασιακή περιοχή, επικρατώντας το κοινό Εκείνο. Παράλληλα, υποχωρούν τα όρια του Εγώ. Το οικογενειακό ψυχικό όργανο αποτελεί ένα πλαίσιο που περιέχει τον ατομικό ψυχισμό των μελών συμβάλλοντας στην ασυνείδητη επικοινωνία μεταξύ τους, στο οποίο δεν υφίσταται σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο. Η οικογένεια σε ασυνείδητο επίπεδο λειτουργεί σύμφωνα με τις “βασικές παραδοχές” (basic assumptions) (Bion,1959), που αφορούν συστήματα άμυνας της οικογένειας. Εάν επικρατούν οι βασικές παραδοχές στην οικογένεια, τότε δημιουργείται άγχος, αλληλοσυγκρουόμενα κίνητρα, καθώς και παλινδρόμηση του εγώ. Σ’ αυτές τις συνθήκες, οι σχέσεις λειτουργούν με βάση την “κολλώδη ταύτιση”(identification adhesive), αποσκοπώντας στο να παραμείνουν αμετάβλητες οι οικογενειακές σχέσεις (Zinner & Shapiro,1972).

Ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας λαμβάνουν χώρα μεταβιβάσεις (εκατέρωθεν προβολές), οι οποίες διαφοροποιούνται συνεχώς με την πάροδο του χρόνου καθώς τα άτομα εξελίσσονται. Ωστόσο, όταν δημιουργείται έντονο άγχος (λόγω καταστάσεων κρίσης) παρεμποδίζεται η ανάπτυξη των σχέσεων, καθώς η εξέλιξη της οικογένειας καθηλώνεται σε συγκεκριμένους αστερισμούς αντικειμενότροπων σχέσεων (Scharff & Scharff, 1987). Σε μια τέτοια συνθήκη η οικογένεια δυσλειτουργεί και δρα ως “συμβιωτικό πρότυπο επιβίωσης” (symbiotic survival pattern). Το εν λόγω πρότυπο διαμορφώνεται βάσει των κοινών μηχανισμών άμυνας, αποσκοπώντας στους εξής στόχους (Slipp,1998):

α) Κάθε μέλος πρέπει να μεριμνά προκειμένου να προστατευτεί η ακεραιότητα της προσωπικότητας, ιδίως των γονιών, ακόμα και αν χρειαστεί να θυσιάσουν οι αναπτυξιακές του ανάγκες για τη διατήρηση της οικογένειας ως ομάδας.

β) Επιδιώκεται να παραμείνει η οικογενειακή συνοχή ως έχει, χωρίς καμιά διαφοροποίηση.

γ) Επιδιώκεται η ενίσχυση της καθήλωσης των γονιών.

Η δυναμική που υφίσταται στις δυσλειτουργικές οικογένειες, όπου λαμβάνει χώρα το συμβιωτικό πρότυπο επιβίωσης, αποσκοπεί στο να εξακολουθήσει η οικογένεια να λειτουργεί άκαμπτα στο στάδιο που έχει καθηλωθεί, υπονομεύοντας την ανάπτυξή της.

Η βασική διαφορά ανάμεσα στη λειτουργική και τη δυσλειτουργική οικογένεια εντοπίζεται στο ότι η πρώτη έχει ανάγκη το συμβιωτικό πρότυπο επιβίωσης μόνο όταν η οικογένεια απειλείται, ενώ αντιθέτως στη δυσλειτουργική οικογένεια η ύπαρξη αυτού του συστήματος επιβίωσης αποτελεί καθεστώς (Slipp, 1998).

1.5. Η οικογένεια ως αναπτυξιακό σύστημα

Ως ζωντανός οργανισμός η οικογένεια εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου. Η ανάπτυξη της οικογένειας πραγματοποιείται σε στάδια με προοδευτική αύξηση της περιπλοκότητας, κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής.

Ο κύκλος ζωής αναφέρεται στην εξελικτική πορεία που ακολουθεί η οικογένεια, από την αρχική σύσταση με τον γάμο του ζευγαριού μέχρι τη γήρανση. Κάθε οικογένεια έχει τον δικό της κύκλο ζωής και θεωρείται σημαντική η διαδικασία αυτή, καθώς αλλάζει η δομή και ο τρόπος λειτουργίας σε συνάρτηση με τον χρόνο.

Μάλιστα, αποτελεί το φυσικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η ανάπτυξη του ατόμου και διαμορφώνεται η ατομική του ταυτότητα (Carter & McGoldrick, 1989·Steinglass, 1987).

Τα συμπτώματα και η δυσλειτουργία εξετάζονται αναφορικά με το τι θεωρείται “κανονικό”, σύμφωνα με τις νόρμες της κοινωνίας (Carter & McGoldrick, 1989).

Στην οικογένεια υφίστανται βασικές λειτουργίες, ρόλοι και σχέσεις, από τις οποίες εξέχουσα σημασία έχουν οι σχέσεις που είναι αναντικατάστατες. Μάλιστα, η παρουσία σοβαρής ασθένειας ή θανάτου στην οικογένεια μπορεί να επηρεάσουν και την επόμενη γενιά (Carter & McGoldrick, 1989).

Η εξελικτική πορεία της οικογένειας διέρχεται από ορισμένα κύρια στάδια (Carter & McGoldrick, 1989), τα οποία έχουν ως βάση την ανάπτυξη των παιδιών και επηρεάζουν ολόκληρο το οικογενειακό σύστημα.

Βάσει αυτών των σταδίων, αρχικά δημιουργείται το συζυγικό ζευγάρι και αναπτύσσονται πρότυπα συναλλαγής που οργανώνουν τη δομή του, καθώς και νέοι τρόποι επικοινωνίας τόσο με το στενό όσο και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Παρόλο που σ’ αυτή την αναπτυξιακή φάση το ζεύγος δεν έχει αποκτήσει ακόμα παιδιά, είναι αναγκαίο να επιτευχθεί η ισορροπία μεταξύ εγγύτητας και απόστασης του ζευγαριού και των άλλων. Κατά την περίοδο αυτή προκύπτει η ανάγκη για διαπραγμάτευση σχετικά με ζητήματα της καθημερινότητας, για τα οποία προκαλούνται εντάσεις ανάμεσα στους συζύγους. Η δημιουργία εποικοδομητικών μοτίβων αλληλεπίδρασης στο ζεύγος θεωρείται πολύ σημαντική. Μάλιστα, οι συγκρούσεις που εκδηλώνονται στη συζυγική σχέση, αναφορικά με τις ανάγκες του καθενός, πρέπει να επιλύονται με συναίνεση προκειμένου να επιτευχθεί η αρμονία.

Κατά την εξέλιξη του κύκλου ζωής, στο σύστημα της διμελούς σχέσης μπαίνει και ένα τρίτο μέλος, το πρώτο παιδί και διαμορφώνονται επιπλέον διμελείς σχέσεις-υποσυστήματα (γονικό, μητέρα-παιδί, πατέρα-παιδί). Το παιδί, ως ανήμπορο πλάσμα στα πρώτα του βήματα, έχει ανάγκη από φροντίδα και εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τους γονείς του. Οι γονείς από την πλευρά τους αντιλαμβάνονται ότι θα πρέπει να απαρνηθούν, κατά κάποιον τρόπο, τις δικές τους ανάγκες και να προσαρμοστούν στις ανάγκες του νεογέννητου, ώστε να το αναθρέψουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Προκειμένου να διατηρηθεί η ισορροπία στο οικογενειακό

σύστημα και να έχει θετική εξελικτική πορεία θα πρέπει να αποφευχθεί η παγίδα, στην οποία η μητέρα προσκολλάται υπερβολικά στο παιδί και ο πατέρας βιώνει συναισθηματική απόσταση. Σε διαφορετική περίπτωση μπορεί να διαμορφωθούν διαγενεακοί συνασπισμοί (coalition), όπου ένα μέλος του γονικού υποσυστήματος επιδιώκει να συμμαχήσει με το παιδί εναντίον του άλλου.

Επίσης, οι γονείς έχουν χρέος να φροντίσουν για την κοινωνικοποίηση του παιδιού. Καθώς το παιδί μεγαλώνει, είναι απαραίτητο οι γονείς να διατηρούν τον έλεγχο και παράλληλα να το παροτρύνουν προς την ανάπτυξη της αυτονομίας του.

Η οικογένεια μεταβαίνει στην επόμενη φάση ανάπτυξης, όταν το παιδί (ή τα παιδιά) φοιτά στο σχολείο (φάση σχολικής ηλικίας). Κατά τη σχολική ηλικία τα παιδιά εισέρχονται σε νέες ομάδες (π.χ. ομάδα ομηλικών) και γνωρίζουν νέους θεσμούς (σχολείο, εκκλησία, αθλητικές ομάδες). Οι γονείς πρέπει να αντιμετωπίσουν μια νέα πρόκληση, το οργανωμένο και απαιτητικό σχολικό σύστημα, στο οποίο η οικογένεια χρειάζεται να προσαρμοστεί με κάθε τρόπο (συνεργασία με το σχολείο, μέριμνα για τα σχολικά μαθήματα). Όταν τα παιδιά μεγαλώσουν και μπουν στην εφηβεία, αυξάνεται ο βαθμός διεκδίκησης απέναντι στους γονείς και απαιτούν περισσότερη αυτονομία. Είναι απαραίτητο οι γονείς να κάνουν ακόμα ένα βήμα προσαρμογής στα νέα αυτά δεδομένα, διότι θα χρειαστεί να ανταγωνιστούν την επιρροή των ομάδων ομηλικών. Ωστόσο, οι αλλαγές λόγω μεγάλωματος δεν υφίστανται μόνο στα παιδιά. Αξιοσημείωτη αλλαγή συμβαίνει και στους ενήλικες και κυρίως στους γονείς των γονέων, καθώς εμφανίζεται μείωση των δυνάμεών τους και έχουν δυσκολίες στην καθημερινή λειτουργικότητα.

Όταν η οικογένεια βρεθεί στην τελευταία αναπτυξιακή φάση, τα παιδιά είναι πια ενήλικες και έχουν αποχωρήσει από το πατρικό σπίτι. Η ακέραιη οικογένεια επανέρχεται στην αρχική μορφή των δυο μελών, όπου επικρατεί η αίσθηση της “άδειας φωλιάς” με αρνητική συναισθηματική φόρτιση. Ωστόσο, αυτή η αρνητική κατάσταση μπορεί να μετατραπεί σε θετική, εφόσον το αρχικό συζυγικό ζευγάρι αξιοποιήσει τις ευκαιρίες, που άλλοτε δεν υπήρχαν λόγω του ότι είχαν ως κύριο μέλημα την ανατροφή των παιδιών τους.

Μέσα στην οικογένεια, σύμφωνα με τους Bank & Kahn (1982 αναφορά Τσιμπιδάκη, 2013), τα αδέρφια διανύουν ένα δικό τους κύκλο ζωής.

Ακολουθώντας αυτόν τον κύκλο ζωής, παρέχουν μεταξύ τους μία σταθερή πηγή συντροφικότητας κυρίως στη διάρκεια της πρώιμης παιδικής ηλικίας. Κατά τη σχολική ηλικία, τα αδέρφια προσεγγίζουν και άλλα άτομα εκτός οικογένειας εφαρμόζοντας τις κοινωνικές δεξιότητες, τις οποίες ανέπτυξαν μαζί. Στο στάδιο της εφηβικής ηλικίας εκδηλώνουν έλξη και απώθηση ταυτόχρονα, αλλά ακόμη στηρίζονται ο ένας στον άλλο σαν έμπιστοι φίλοι. Κατά τη διάρκεια της ενήλικης ζωής τα αδέρφια φαίνεται ότι αλληλεπιδρούν σε χαμηλότερο βαθμό λόγω γάμου αλλά και της πιθανής γεωγραφικής απόστασης. Τέλος, στη γεροντική ηλικία, δεδομένου ότι τα παιδιά αυτονομούνται και πιθανώς ο/η σύντροφος πεθαίνει, τα αδέρφια διατηρούν τη μεταξύ τους στήριξη (Harris, 1994 αναφορά Τσιμπιδάκη, 2013). Είναι σύνηθες, στο στάδιο αυτό, οι αδελφικές σχέσεις να λειτουργούν ξανά με τρόπο παρόμοιο με αυτόν των πρώτων χρόνων.

Στο σύστημα της οικογένειας, παράλληλα με την εξέλιξη του παιδιού εξελίσσεται και η γονική ικανότητα, ακολουθώντας συγκεκριμένα στάδια (Tseng & Hsu, 1991) ως εξής:

1) Το πρώτο στάδιο εξέλιξης της γονικής ικανότητας σχετίζεται με τον βαθμό επάρκειας των γονέων, όταν το παιδί βρίσκεται στη βρεφική ηλικία. Η κύρια δεξιότητα των γονέων, κατά τη φάση αυτή, είναι να παρέχει φροντίδα και προστασία στο βρέφος καθώς αυτό (το βρέφος) εξαρτάται αποκλειστικά από τους γονείς του. Όταν οι γονείς ανταποκρίνονται επαρκώς στις ανάγκες εξάρτησης του βρέφους, τότε η σχέση γονέα-παιδιού θεωρείται λειτουργική. Αντιθέτως, αν εκδηλώνεται απορριπτική γονική συμπεριφορά, η σχέση αυτή δυσλειτουργεί.

2) Στο δεύτερο στάδιο, όπου το παιδί βρίσκεται στη νηπιακή ηλικία, η κύρια δεξιότητα των γονέων είναι να παρέχουν ένα μοντέλο συμπεριφοράς, προκειμένου το παιδί να μιμηθεί τη συμπεριφορά τους και να χαλιναγωγήσει τις επιθυμίες του. Η σχέση γονέα-παιδιού δύναται να χαρακτηριστεί ως λειτουργική, στη συνθήκη όπου ο γονέας φροντίζει το νήπιο και παράλληλα

το ενθαρρύνει να αποκτήσει κάποια αυτονομία. Σε αντίθετη περίπτωση, η υπονόμηση της αυτονομίας μπορεί να οδηγήσει σε δυσλειτουργία.

3) Το τρίτο στάδιο, όπου τώρα το παιδί φοιτά στο σχολείο (σχολική ηλικία), αναφέρεται στο επίπεδο ανταπόκρισης του γονέα στις ανάγκες αυτής της ηλικίας. Η κύρια δεξιότητα των γονέων, σ' αυτή τη φάση, είναι να επιδειξει ευαισθησία παρέχοντας πολλές ευκαιρίες προκειμένου να ικανοποιηθούν όλες οι αναπτυξιακές ανάγκες του παιδιού, ενώ παράλληλα σέβεται την ατομικότητά του. Η σχέση θεωρείται λειτουργική όσο ο γονέας μεριμνά καταλλήλως και παράλληλα παραχωρεί ανάλογες πρωτοβουλίες στο παιδί. Ειδικά, εμφανίζεται δυσλειτουργία στην οικογένεια.

4) Όσον αφορά το τέταρτο στάδιο, σ' αυτή την αναπτυξιακή φάση ο γονέας συμβάλλει στη διαμόρφωση ταυτότητας στο παιδί, που βρίσκεται στην εφηβεία. Η κύρια δεξιότητα των γονιών, κατά την περίοδο αυτή, είναι η διαχείριση της αυξανόμενης ανάγκης του /της εφήβου για ανεξαρτησία (θέσπιση νέων ορίων, αποδοχή της διαφορετικότητας κλπ) και παράλληλα η διατήρηση της αίσθησης του ανήκειν στην οικογενειακή ομάδα. Ωστόσο, εάν ο γονέας δεν είναι επαρκής σ' αυτόν τον ρόλο δημιουργείται δυσλειτουργία, ενώ ο έφηβος είναι πιθανό να εκδηλώσει προβλήματα συμπεριφοράς και να εναντιωθεί στους γονείς του.

5) Κατά το πέμπτο στάδιο, η κύρια δεξιότητα των γονέων είναι να αποδεχτούν ότι το παιδί τους έχει μεγαλώσει, αφού έχει πια μεταβεί στην ενήλικη ζωή και να του επιτρέψουν να είναι ενήλικας με τη δική του προσωπικότητα και τα δικαιώματά του. Στην περίπτωση που ο γονέας αρνηθεί να δει την πραγματικότητα και να προσαρμοστεί αναλόγως, η οικογένεια δυσλειτουργεί.

6) Τέλος, στο έκτο στάδιο οι γονείς βρίσκονται στη γεροντική ηλικία. Στην τελευταία αυτή φάση εξέλιξης της γονικής ικανότητας, η κύρια δεξιότητα των γονέων είναι να αποδεχτούν τόσο οι ίδιοι όσο και το ενήλικο παιδί τους, την

αντιστροφή ρόλων. Οι γονείς θα πρέπει να αποσυρθούν από τη διεκδίκηση εξουσίας, παραχωρώντας την στο άτομο που τους διαδέχεται. Αν δεν είναι έτοιμοι να ανταποκριθούν σ' αυτή τη νέα συνθήκη, η σχέση δεν μπορεί να λειτουργήσει αρμονικά.

Η γονική ικανότητα διαφοροποιείται με την πάροδο του χρόνου. Μάλιστα, το πέρασμα από στάδιο σε στάδιο, καθώς εξελίσσεται η γονικότητα, γίνεται αντιληπτό ως μια κρίση (Cusinato, 1994).

1.6. Χαρακτηριστικά της ελληνικής οικογένειας

Κατά την πάροδο του χρόνου η οικογένεια είχε διάφορες μορφές. Συγκεκριμένα, η ελληνική οικογένεια διαμείβεται σε τρεις “ταυτότητες” (Κατάκη, 1998): Η “παραδοσιακή οικογένεια”, η οποία χαρακτηρίζεται από μεγάλη σταθερότητα ως προς τη δομή και λειτουργεί περισσότερο με το “εμείς” παρά με το “εγώ”. Όλα τα μέλη της, τα οποία αλληλοεξαρτώνται, αποσκοπούν στο συμφέρον του συνόλου για την επιβίωση, ενώ δεν έχει θέση το ατομικό συμφέρον του κάθε μέλους. Μια άλλη ταυτότητα της ελληνικής οικογένειας λαμβάνει χώρα ως “πυρηνική οικογένεια” αποτελούμενη από τον πατέρα, τη μητέρα και το/τα παιδί/ά. Σε αυτή τη μορφή τα μέλη του ζευγαριού δημιουργούν οικογένεια με τη γέννηση του παιδιού, στο οποίο επικεντρώνουν όλες τις φιλοδοξίες της ζωής τους. Η ελληνική οικογένεια παρουσιάζεται και ως “μορφογένεση”, όπου το ζευγάρι (η μικρότερη μονάδα, κύτταρο) κατέχει την κύρια θέση. Σε τέτοια οικογένεια, ο θεσμός του γάμου εξασθενεί χάνοντας την αρχική του σημασία και η απόκτηση παιδιών δεν αποτελεί την πρώτη προτεραιότητα του ζευγαριού, αλλά έχει δευτερεύουσα βαρύτητα.

Η αγροτική οικογένεια στην Ελλάδα εκλείπει με την πάροδο του χρόνου. Ωστόσο, φαίνεται ότι διατηρείται η μορφή της εκτεταμένης οικογένειας, καθώς παρά του ότι αλλάζουν οι οικογενειακές αξίες, οι νέοι διατηρούν αρκετές αξίες της εκτεταμένης οικογένειας. Αυτές που δεν γίνονται αποδεχτές αφορούν, κυρίως, στην κλασική πατριαρχική οικογένεια όπου κυριαρχεί ο αυταρχικός πατέρας, ενώ η μητέρα έχει παθητικό και υποτακτικό ρόλο. Αντιθέτως, οι αξίες αναφορικά με τις θετικές σχέσεις στην οικογένεια διατηρούνται και στη νεότερη γενιά (Γεώργας, 1999).

Ωστόσο, η διατήρηση των παραδοσιακών αξιών δημιουργεί σύγχυση στην ανάληψη ρόλων και στον τρόπο που συμπεριφέρονται μεταξύ τους τα μέλη της οικογένειας. Οι αξίες, που άλλοτε ήταν λειτουργικές, προκαλούν μεγάλες δυσκολίες στις σχέσεις μεταξύ των μελών στη σύγχρονη εποχή. Προκειμένου να δημιουργηθεί ισορροπία, επιδιώκεται ο συνδυασμός του παραδοσιακού και του σύγχρονου. Για την επίτευξη αρμονίας είναι αναγκαίο να γίνει αναθεώρηση και αναπροσαρμογή των αξιών αυτών. Η εν λόγω αναθεώρηση, ωστόσο, έχει ως συνέπεια να αμφισβητείται η βασική δομή και ο σκοπός της οικογένειας (Κατάκη,1989).

Η μετατροπή της αγροτικής κοινωνίας σε αστική-βιομηχανική, έχει επιφέρει μεταβολές τόσο στη δομή και τη λειτουργία της οικογένειας όσο και στις σχέσεις μεταξύ των μελών. Στο πλαίσιο αυτό, σημαντική θεωρείται η συμβολή ορισμένων παραγόντων (Μαράτου-Αλιπραντή,1999· Μουσούρου,2005). Ένας σημαντικός παράγοντας είναι η μεγάλη αύξηση του πληθυσμού στις μεγαλουπόλεις, που οδήγησε στην εξαφάνιση της “γειτονιάς” και κατ’ επέκταση στην “αποπροσωποποίηση των κοινωνικών σχέσεων”. Σε τέτοιες συνθήκες ατονεί η σημασία των τελετών, που πραγματοποιούνταν άλλοτε κατά τη μετάβαση των ατόμων από το ένα αναπτυξιακό στάδιο στο άλλο (π.χ. μετάβαση στην ενηλικίωση). Επίσης, ένας παράγοντας, που μεταβάλλει τη λειτουργία της οικογένειας, είναι η ανεξαρτητοποίηση του ατόμου από την ομάδα. Αυτή η ανεξαρτητοποίηση, από τη μια πλευρά είναι απόρροια της αποδυνάμωσης της οικογένειας (ως βασική οικονομική μονάδα) και από την άλλη, προέκυψε λόγω μείωσης της εξουσίας της οικογένειας ως προς τη μέριμνα (όπως για παράδειγμα η εκπαίδευση, η περίθαλψη, το επάγγελμα δεδομένου ότι αυτά παρέχονται από το κράτος στα άτομα και όχι στις ομάδες). Συνεπώς, το άτομο έχοντας επιτύχει την ανεξαρτητοποίησή του δεν είναι πια υποχρεωμένο να θυσιάζει τις ατομικές του ανάγκες για το συμφέρον της οικογένειάς του. Συνεχίζοντας, τρίτος παράγοντας μετασχηματισμού της οικογένειας είναι η ιδεολογία που επικρατεί ως προς την ισότητα. Η παροχή ίσων ευκαιριών για όλους ανεξαιρέτως και ο σεβασμός στα δικαιώματα όλων των ανθρώπων επηρεάζουν, επίσης, τη λειτουργία της οικογένειας και τις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη.

Οι μεταβολές στη δομή της οικογένειας καθώς και οι αλλαγές στις αντιλήψεις των μελών για τις σχέσεις και τη συμβίωση επιφέρουν διαφοροποίηση στις μορφές της οικογένειας, αλλά και στις επιλογές σε ατομικό επίπεδο (Μαράτου-Αλιπραντή, 2010).

Στο πλαίσιο της ελληνικής οικογένειας διεξήχθησαν έρευνες, οι οποίες μελέτησαν την εγγύτητα, την αλληλεπίδραση και την επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη και ανέδειξαν τη σημασία των σχέσεων μέσα στην οικογένεια (Γεώργας, Γκαρή, Χριστακοπούλου, Μυλωνάς, & Παπαλόη, 1998· Γιώτσα, 1999, 2003· Χριστακοπούλου, 1995). Μάλιστα, αναφορικά με τη συναισθηματική εγγύτητα, σε μια έρευνα, στην οποία συμμετείχαν Έλληνες φοιτητές, καταγράφηκε ότι οι συμμετέχοντες βιώνουν μεγαλύτερη εγγύτητα με τα μέλη της πυρηνικής οικογένειας (γονείς, αδέρφια), απ' ό,τι με τα μέλη της εκτεταμένης οικογένειας (παππούδες, ξαδέλφια) (Χριστακοπούλου, 1995).

Κεφάλαιο 2^ο

2.Η ποιότητα της αδελφικής σχέσης

Εισαγωγή

Στις δυτικές κοινωνίες (είναι σύνηθες) τα άτομα αναπτύσσονται συμβιώνοντας με ένα τουλάχιστον αδελφάκι (Dunn,1992· Milevsky, Schlechter, & Machlev, 2011). Η αδελφική σχέση, ως ένας από τους σημαντικότερους και μακροβιότερους συναισθηματικούς δεσμούς στη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου (Brody,1998·Buhrmester & Furman, 1990· Cicirelli,1995· Scharf, Shulman, & Avigad-Spitz,2005·Τσιμπιδάκη, 2013) χαρακτηρίζεται από διαμάχη και αντιζηλία (Noller, 2005), αλλά μπορεί να αποτελεί και μια από τις στενότερες και θετικότερες σχέσεις, που ένα άτομο βιώνει κατά την παιδική ηλικία, την εφηβεία ή την ενηλικίωση (Buhrmester & Furman, 1990·Floyd, 1996· Volkom, 2006). Αυτή η αμφιθυμία στην αδελφική σχέση πράγματι έχει υπόσταση, καθώς η συνύπαρξη της εχθρότητας και της θαλπωρής αποτελεί ένα από τα δομικά στοιχεία της αδελφικής σχέσης και οφείλεται κυρίως στον ανταγωνισμό σχετικά με τη γονική φροντίδα και προσοχή (Hindle & Sherwin-White, 2014). Συνεπώς, οι σχέσεις ανάμεσα στα αδέρφια μπορεί να χαρακτηρίζονται από εγγύτητα ή συναισθηματική απόσταση, αρμονία ή διαμάχη, συνεργασία ή ανταγωνισμό, αλλά μπορεί να διαφοροποιούνται και ως προς το επίπεδο στάτους ή δύναμης και να είναι ισότιμες ή ασύμμετρες (Buhrmester & Furman, 1990).

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα αρχικά κοινά βιώματα ανάμεσα στα αδέρφια αποτελούν τη βάση για τη μετέπειτα συναισθηματική τους ισορροπία (McHale, Updegraff, & Whiteman, 2012). Το συναισθηματικό δέσιμο στα αδέρφια είναι σημαντικό σε τέτοιο βαθμό, ώστε να θεωρείται ότι μόνο ο δεσμός ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά

υπερτερεί ως προς την ένταση (Buhrmester & Furman, 1990). Μάλιστα, η αμοιβαιότητα και η συμπληρωματικότητα λειτουργούν σε μεγαλύτερο βαθμό ανάμεσα στα αδέρφια, απ' ό,τι στις άλλες σχέσεις (Bank, Burraston, & Snyder, 2004· Pike, Coldwell, & Dunn, 2005· Whiteman, Solmeyer, & McHale, 2015).

Τα αδέρφια αν κι έχουν πολλά κοινά μεταξύ τους, διαφέρουν ως προς την ιδιοσυγκρασία, τα ταλέντα, τις πνευματικές ικανότητες, τη συναισθηματική ασφάλεια και το στυλ ζωής (Dunn, 2002). Επίσης, δεν αποκλείεται να έχουν μικρές ή μεγάλες διαφωνίες μεταξύ τους, φτάνοντας στην εκδήλωση σύγκρουσης (Bank et al., 2004· Brody, 2004· Mathis & Mueller, 2015· Natsuaki, Ge, Reiss, & Neiderhiser, 2009· Padilla-Walker, & Jensen, 2010· Updegraff, Thayer, Whiteman, Denning, & McHale, 2005).

Η ένταση των αδελφικών συγκρούσεων δεν είναι σταθερή με την πάροδο του χρόνου και μεταβάλλεται ανάλογα με την αναπτυξιακή περίοδο. Στην παιδική ηλικία η αδελφική σχέση γίνεται (σε σύγκριση με την προηγούμενη περίοδο) λιγότερο οικεία, λιγότερο αποκλειστική, πιο ισότιμη, λιγότερο ασύμμετρη και λιγότερο έντονη (Buhrmester & Furman, 1990), ενώ παράλληλα αυξάνεται η δύναμη της φιλίας με τους συνομηλίκους (Bernd, 2004). Οι συγκρούσεις ανάμεσα στα αδέρφια κορυφώνονται κατά την έναρξη της εφηβείας, αλλά στη συνέχεια σημειώνεται τάση μείωσης αυτής της συμπεριφοράς (Kim, McHale, Osgood, & Crouter, 2006).

Ιστορικά, η μελέτη των αδελφικών σχέσεων άρχισε στη δεκαετία του 80', προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι επιπτώσεις τους στο άτομο και στην κοινωνία (Thompson, 2015· Volkom, 2006). Παρότι η αδελφική σχέση έχει ζωτική σημασία και παρά το γεγονός ότι 80% έως 90% των παιδιών στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ συμβιώνουν με αδέρφια (Dunn, 1992· Milevsky et al., 2011) αφιερώνοντας μεταξύ τους περισσότερο χρόνο (McHale & Crouter, 1996· Sanders, 2004· Whiteman, Bernard, & Jensen, 2011), η σχέση αυτή δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς. Φαίνεται μάλιστα ότι μελετήθηκε λιγότερο από ό,τι άλλες στενές σχέσεις (McHale, Updegraff, & Whiteman, 2012).

2.1. Θεωρητικές προσεγγίσεις της αδελφικής σχέσης

Η αδελφική σχέση έχει διερευνηθεί σε βάθος από τις κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις (ψυχοδυναμική, κοινωνιο-γνωστική, συστημική), προκειμένου να γίνει κατανοητή η φύση και η δυναμική αυτής της σχέσης.

2.1.1. Η ψυχοδυναμική προσέγγιση

Βάσει της ψυχαναλυτικής οπτικής και συγκεκριμένα, όπως χαρακτηριστικά τόνισαν τόσο ο Freud όσο και η Klein, τα αδέλφια έχουν ζωτική αξία ως πρωταρχικά αντικείμενα στη ζωή ενός ατόμου (αναφορά Hindle & Sherwin-White, 2014). Μάλιστα, αυτή η σπουδαιότητα των αδελφών δεν αναιρείται από την εμφάνιση του ανταγωνισμού. Άλλωστε, ο ανταγωνισμός μεταξύ των παιδιών της οικογένειας είναι σύμφυτη με την αδελφική σχέση και χαρακτηρίζει το οικογενειακό σύμπλεγμα ως συνέχεια του οιδιπόδειου συμπλέγματος, μέσω του ανταγωνισμού για το γονικό αντικείμενο (Sherwin-White, 2007). Σύμφωνα με τον Freud (αναφορά Sherwin-White, 2007), το πρωτότοκο παιδί αντιλαμβάνεται το νεογέννητο σαν ανεπιθύμητο εισβολέα στη σχέση του με τη μητέρα και αισθάνεται ότι εκθρονίζεται, χάνοντας τα δικαιώματα και τον πρωταγωνιστικό ρόλο στην οικογένεια. Αυτή η ενόχληση δεν αφορά μόνο τον θηλασμό αλλά γενικότερα την απώλεια όλων των παροχών από τη μητέρα. Νιώθει μίσος απέναντι στο νέο παιδί σε τέτοιο βαθμό, που επιθυμεί να το δει νεκρό. Παράλληλα, αισθάνεται αδικημένο και προδομένο, καθώς έχει την πεποίθηση ότι η μητέρα του το έχει απαρνηθεί για το νεότερο παιδί. Ωστόσο, ο ερχομός ενός νεογέννητου συμβάλλει στη συναισθηματική και γνωστική ανάπτυξη του πρωτότοκου παιδιού, καθώς προβληματίζεται για το πώς ήρθε στον κόσμο (Coles, 2003· Sherwin-White, 2007).

Η ποιότητα των παιδικών αδελφικών σχέσεων έχει αντίκτυπο και στην ενήλικη ζωή και προκειμένου να διατηρηθεί η στενή σχέση ανάμεσα στα αδέλφια, θα πρέπει κάθε άτομο να βρει μια μοναδική θέση και ρόλο. Το εγχείρημα αυτό επιτυγχάνεται μέσω της διαδικασίας της διαφοροποίησης. Η διαδικασία αυτή μπορεί να είναι συνειδητή ή ασυνειδητή και αφορά την ανάπτυξη της ταυτότητας. Το παιδί έχοντας αυτόν τον στόχο προσπαθεί να μεγιστοποιήσει τις διαφορές και παράλληλα να ελαχιστοποιήσει τις ομοιότητες σε σχέση με τα αδέλφια του. Αυτή η διαφοροποίηση από τα αδέλφια συμβάλλει στη μείωση της αντιπαλότητας μεταξύ τους, μετριάζοντας

την εσωτερική σύγκρουση που υφίσταται λόγω της γονικής διαφοροποιημένης μεταχείρισης (Tsukada, 1979·Vivona, 2007).

Όσον αφορά στο οικογενειακό σύμπλεγμα, κι αυτό αποτελεί (όπως το οιδιπόδειο σύμπλεγμα) αντικείμενο αιμομικτικών φαντασιώσεων. Οι αιμομικτικές σχέσεις ανάμεσα στα αδέρφια συνδέονται με τη σεξουαλική κακοποίηση μέσα στην αδελφική σχέση (Sherwin-White, 2007). Σύμφωνα με την Klein (αναφορά Hindle & Sherwin-White, 2014), η σεξουαλικότητα ανάμεσα στα αδέρφια ενεργοποιείται συνήθως από την πίεση που ασκείται λόγω οιδιπόδειας διέγερσης και ιδίως όταν το παιδί γίνεται μάρτυρας της ερωτικής επαφής των γονέων του. Ωστόσο, σύμφωνα με αυτήν τη θεώρηση, οι αδελφικές σεξουαλικές σχέσεις είναι ένας βασικός τρόπος, προκειμένου το παιδί να αντιμετωπίσει σταδιακά την άμεση οιδιπόδεια σύγκρουση με τη μητέρα, ούτως ώστε να οδηγηθεί σε μια ετερόφυλη σχέση και κατ' επέκταση να μειωθεί η ενοχή και το άγχος (Hindle & Sherwin-White, 2014· Thompson, 2015).

2.1.1.1. Η θεωρία της προσκόλλησης του Bowlby

Μια ακόμη ψυχοδυναμική θεώρηση, που αφορά στην αδελφική σχέση, είναι εκείνη της θεωρίας δεσμού του Bowlby. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, βασικό ρόλο διαδραματίζουν τα «εσωτερικά λειτουργικά μοντέλα» (internal working models) (Bowlby, 1973). Το βρέφος αναπτύσσει κάποια εσωτερικά μοντέλα, τα οποία αποτελούν αναπαραστάσεις του εαυτού και των βασικών προσώπων που το φροντίζουν. Είναι ένα ζωτικό εφόδιο, με το οποίο το άτομο θα μπορεί να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του στις μελλοντικές του σχέσεις με τους άλλους. Η ποιότητα αυτών των μοντέλων αναπαράστασης επηρεάζεται από τη συναισθηματική διαθεσιμότητα του φροντιστή στις ανάγκες του παιδιού, κατά τη βρεφική ηλικία (Pervin & John, 2001·Shiakou, 2011). Αυτό το πρωταρχικό συναισθηματικό δέσιμο ανάμεσα στο παιδί και τον φροντιστή (συχνότερα με τη μητέρα) αποτελεί τη βάση για τις μελλοντικές σχέσεις με άλλα πρόσωπα, όπως για παράδειγμα τα αδέρφια. Σύμφωνα με τη θεωρία δεσμού, τα παιδιά μπορούν να δημιουργούν έντονους δεσμούς όχι μόνο με τους γονείς αλλά και με τα αδέρφια, προκειμένου να ικανοποιήσουν την ανάγκη τους για ασφαλή προσκόλληση (Whiteman, McHale & Soli, 2011). Η ασφαλής προσκόλληση με τα αδέρφια ενισχύει την αίσθηση σιγουριάς στο παιδί, καθώς λειτουργεί ως

προστατευτικός παράγοντας συμβάλλοντας στην επαρκή ψυχολογική προσαρμογή του. Η βίωση θετικής προσκόλλησης, κατά τη νηπιακή και παιδική ηλικία, είναι πολύ πιθανό να οδηγήσει στη διαμόρφωση μιας θετικής εικόνας τόσο του εαυτού όσο και των άλλων (Bowlby, 1973).

2.1.2. Η κοινωνιο-γνωστική προσέγγιση

Η κοινωνιο-γνωστική προσέγγιση αναφέρεται στη μάθηση, η οποία αναπτύσσεται μέσω της ενίσχυσης και της μίμησης προτύπου (Bandura, 1977). Βάσει αυτής της θεώρησης, τα άτομα αποκτούν νέες συμπεριφορές και στάσεις με τη συμβολή της ενίσχυσης και της παρατήρησης σημαντικών μοντέλων, φτάνοντας στη μίμησή τους και τελικά στη μάθηση. Ως πρότυπα μίμησης για τα παιδιά αποτελούν τα πρόσωπα που χαρακτηρίζονται από δύναμη και θαλπωρή, καθώς και από ομοιότητες με τον εαυτό τους. Τέτοια χαρακτηριστικά γνωρίσματα διαθέτουν τα μέλη της οικογένειας, από τα οποία τα μεγαλύτερα αδέρφια συνήθως έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα. Η δύναμη της μίμησης αυξάνεται ανάμεσα στα αδέρφια ίδιου φύλου που έχουν υποστηρικτική σχέση μεταξύ τους, επηρεάζοντας εποικοδομητικά την ανάπτυξή τους (McHale, Bissell, & Kim, 2009). Προς την κατεύθυνση αυτή, τα αδέρφια δύνανται να διδαχτούν αποτελεσματικά και να αναπτύξουν προ-κοινωνικές δεξιότητες, όπως: ρύθμιση συναισθημάτων και στρατηγικές επίλυσης των συγκρούσεων, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτόν στη βελτίωση της ποιότητας της αδελφικής σχέσης (Kramer, 2004).

Ωστόσο, τα αδέρφια ασκούν και αρνητική επιρροή, καθώς τα μεγαλύτερα παιδιά μπορεί να λειτουργήσουν και ως αρνητικά πρότυπα μίμησης σε διάφορες καταστάσεις παραβατικότητας, όπως: επικίνδυνες μορφές σεξουαλικής συμπεριφοράς (McHale, Bissell, & Kim, 2009·Rodgers & Rowe, 1988), παραβατικές συμπεριφορές (Craine, Tanaka, Nishina, & Conger, 2009·Slomkowski, Rende, Conger, Simons, & Conger, 2001), κάπνισμα, κατάχρηση αλκοόλ, χρήση ναρκωτικών ουσιών (Slomkowski, Rende, Novak, Lloyd-Richardson, & Niaura, 2005· Windle, 2000). Αξίζει να σημειωθεί ότι τα νεότερα παιδιά μιμούνται σε μεγαλύτερο βαθμό τις συμπεριφορές των αδελφών τους, αν διαπιστώσουν ότι ο τρόπος συμπεριφοράς τού προτύπου οδηγεί σε επιτυχία (Bandura, 1973).

2.1.3. Η συστημική θεώρηση

Προσεγγίζοντας τις αδελφικές σχέσεις, άλλη μια σημαντική οπτική είναι η συστημική θεώρηση, η οποία διερευνά τις σχέσεις ανάμεσα στα αδέλφια ενταγμένες στο σύστημα της οικογένειας. Η οικογένεια συνιστά έναν ζωντανό οργανισμό, ο οποίος ως σύστημα εξελίσσεται συνεχώς προκειμένου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των μεταβαλλόμενων συνθηκών (Von Bertalanffy, 1968). Επίσης, μπορεί να ειπωθεί ότι στο εσωτερικό του συστήματος υφίστανται σημαντικές διεργασίες, που επηρεάζουν τη λειτουργία του. Σύμφωνα με τη θεωρία οικογενειακών συστημάτων, οι επιδράσεις μέσα στην οικογένεια είναι αμφίδρομες και κάθε μέλος επηρεάζει και επηρεάζεται από τα άλλα (Atkin, Corder, Goodyer, Bamber, Ekelund, Brage, Dunn, & van Sluijs, 2015· Cicirelli, 1991). Τα μέλη συμμετέχουν σε υποσυστήματα που ιεραρχούνται με βάση το φύλο, τη σειρά γέννησης, τους ρόλους. Υποσύστημα θεωρείται ένα σύνολο στοιχείων, το οποίο υπάγεται στο σύστημα. **Ο Ι Ο Ι Κ Ο Γ Ε Ν Ε Ι Α Κ Ε Σ Σ Χ Ε Σ Ε Ι Σ** μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε τρία υποσυστήματα: α) το συζυγικό υποσύστημα, β) το γονικό υποσύστημα και γ) το αδελφικό υποσύστημα. Κάθε υποσύστημα επηρεάζει και επηρεάζεται σε συνάρτηση με τα άλλα, λόγω κυκλικότητας της επικοινωνίας στο οικογενειακό σύστημα (Cicirelli, 1991· Watzlawick et al., 1967).

Προκειμένου η οικογένεια να λειτουργεί αρμονικά, θα πρέπει τα υποσυστήματα αυτά να είναι οργανωμένα σε μια λειτουργική δομή. Η δομή αναφέρεται στο σύνολο των κανόνων διαντίδρασης, που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των μελών της οικογένειας. Εάν υφίστανται δυσλειτουργική δομή και ασαφή όρια ανάμεσα στα υποσυστήματα, η οικογένεια δυσλειτουργεί (Minuchin, 1974).

Μέσα στο οικογενειακό σύστημα που δυσλειτουργεί, συχνά διαμορφώνονται συνασπισμοί (coalition). Οι οικογενειακοί συνασπισμοί και κυρίως ο τριγωνισμός ανάμεσα στους γονείς και στο υποσύστημα των αδελφών συνδέονται με την εμφάνιση δυσκολιών στο γονικό ζευγάρι, καθώς και με την εκδήλωση συγκρούσεων στις αδελφικές σχέσεις (Frank, 2008· McHale, Crouter, McGuire, & Updegraff, 1995).

2.2. Η συμβολή της αδελφικής σχέσης στην ανάπτυξη του παιδιού

Η αδελφική σχέση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε διάφορες εκφάνσεις της εξέλιξης του παιδιού. Τα αδέλφια συμβάλλουν καταλυτικά σε όλους τους τομείς ανάπτυξης, ενώ ο βαθμός της επιρροής διαφοροποιείται ανάλογα με την ποιότητα της μεταξύ τους σχέσης (Dunn, 1992· Kramer & Conger, 2009· Τσιμπιδάκη, 2013· Whiteman & Christiansen, 2008· Whiteman, Becerra, & Killoren, 2009· Yeh & Lempers, 2004). Επισημαίνεται ότι η μονιμότητα της σχέσης ανάμεσα στα αδέλφια καθιστά δυνατόν τα μέλη της αδελφικής δυάδας να ασκούν ζωτική επιρροή ο ένας στον άλλο μέσω μακροχρόνιων αλληλεπιδράσεων (Τσιμπιδάκη, 2013).

Η δύναμη αυτής της επιρροής, γίνεται περισσότερο κατανοητή μέσα από τους συγκεκριμένους τομείς ανάπτυξης, οι οποίοι περιγράφονται στη συνέχεια.

2.2.1. Ο ρόλος της αδελφικής σχέσης στην ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων

Η αδελφική σχέση συμβάλλει ευεργετικά στην ανάπτυξη των παιδιών παρέχοντας ένα ασφαλές πλαίσιο, όπου μπορούν να μαθαίνουν βιωματικά το πώς να ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους σε διάφορες καταστάσεις, εξελίσσοντας έτσι τις κοινωνικές τους δεξιότητες (Brody,1998·Cicirelli,1995·McHale, Updegraff, & Whiteman, 2012· Whiteman,Bernard, & Jensen, 2011).Τα αδέλφια έχουν πολλές ευκαιρίες αλληλεπίδρασης, καθώς από τη μέση παιδική ηλικία αφιερώνουν περισσότερο χρόνο μεταξύ τους απ' ό,τι με τους γονείς (McHale & Crouter, 1996· Whiteman, Bernard, & Jensen, 2011).

Η θετική αλληλεπίδραση των παιδιών είναι πολύ σημαντική, διότι καθώς αυξάνεται η οικειότητα μεταξύ τους, παράλληλα αυξάνεται το επίπεδο της κοινωνικής τους επάρκειας. Όταν η αδελφική σχέση χαρακτηρίζεται από εγγύτητα, τα παιδιά διαθέτουν μεγαλύτερη συναισθηματική κατανόηση για τους άλλους (Howe, Aquan-Assee, Bukowski, Lehoux, & Rinaldi, 2001·Kim, McHale, Crouter, & Osgood, 2007· Lam, Solmeyer,& McHale, 2012· Pike, Coldwell, & Dunn, 2005· Stocker,1994). Επίσης, η αγάπη ανάμεσα στα αδέλφια συσχετίζεται θετικά με την ικανότητα ρύθμισης των συναισθημάτων, ενώ έχει αρνητική συσχέτιση με τη μη αποδεκτή συμπεριφορά (Padilla-Walker, Harper, & Jensen,2010).

Επιπλέον, τα αδέλφια έρχονται αντιμέτωπα με καταστάσεις σε άλλα κοινωνικά περιβάλλοντα. Μια τέτοια κατάσταση είναι η φοίτηση στο σχολείο, όπου τα παιδιά

έρχονται σε επαφή με την ομάδα των ομηλίκων. Στο πλαίσιο αυτό, φαίνεται ότι υπάρχει συνάφεια ανάμεσα στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης και τη δημιουργία θετικών συναναστροφών στο σχολείο. Η στενή και ζεστή επαφή ανάμεσα στα αδέρφια μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων που απαιτούνται για τη δημιουργική αλληλεπίδραση με τους συνομηλίκους (Updegraff, McHale, & Crouter, 2002· Yeh & Lempers, 2004).

Σε συνθήκες εκφοβισμού από τους συμμαθητές, τα παιδιά που έχουν ζεστή αδελφική σχέση μπορούν να αντιμετωπίσουν θετικότερα τέτοιες δυσκολίες (Feinberg, Solmeyer, & McHale, 2012). Από την άλλη πλευρά, η θυματοποίηση ανάμεσα στα αδέρφια μπορεί να οδηγήσει σε θυματοποίηση στον χώρο του σχολείου. Τα παιδιά που βιώνουν συγκρουσιακές σχέσεις με τα αδέρφια τους φέρονται με επιθετικό τρόπο απέναντι στους συνομηλίκους τους (Dunn, 2005· Natsuaki, Ge, Reiss, & Neiderhiser, 2009· Yabko, Hokoda, & Ulloa, 2008).

Τα αδέρφια, που έχουν συγκρούσεις μέτριου βαθμού αλλά μεγάλη εγγύτητα και θαλπωρή μεταξύ τους, λειτουργούν με υψηλότερο συναισθηματικό έλεγχο και έχουν την τάση να δημιουργούν θετικότερες κοινωνικές σχέσεις με τους συνομηλίκους τους. Αυτό, ωστόσο, δεν ισχύει για τα αδέρφια που έχουν μεταξύ τους ελάχιστη ζεστασιά και έντονη διαμάχη. Τα συγκεκριμένα παιδιά είναι πιο επιθετικά απέναντι στους άλλους (Stormshak, Bellanti, Bierman, & Conduct Problems Prevention Research Group, 1996).

2.2.2. Ο ρόλος της αδελφικής σχέσης στη διαπροσωπική ανάπτυξη

Η αδελφική σχέση δύναται, επίσης, να συμβάλλει στον διαπροσωπικό τομέα ανάπτυξης των παιδιών, καθώς η αλληλεπίδραση μεταξύ τους λειτουργεί εποικοδομητικά προς αυτή την κατεύθυνση. Μάλιστα, οι αποκτημένες δεξιότητες μπορεί να μεταφερθούν και στις διαπροσωπικές τους σχέσεις με τους άλλους (Howe et al., 2001· Kim, McHale, Crouter, & Osgood, 2007· Lam, Solmeyer, & McHale, 2012· Natsuaki et al., 2009· Pike, Coldwell, & Dunn, 2005· Stocker, 1994· Updegraff, McHale, & Crouter, 2002· Yeh & Lempers, 2004). Φαίνεται ότι η θετική αλληλεπίδραση στην αδελφική σχέση είναι κρίσιμη, δεδομένου ότι συνδέεται με το επίπεδο της κοινωνικής επάρκειας. Συγκεκριμένα, όσο μεγαλύτερη είναι η οικειότητα

και η εγγύτητα ανάμεσα στα αδέρφια τόσο αυξάνεται η συναισθηματική κατανόηση για τους άλλους (Howe et al.,2001· Kim et al.,2007·Lam, Solmeyer, & McHale, 2012·Pike,Coldwell, & Dunn,2005·Stocker,1994).

Επίσης, η ποιότητα της αδελφικής σχέσης συνδέεται με τις μορφές φιλίας που δημιουργούνται στο σχολείο. Έχει βρεθεί ότι η ζεστή σχέση ανάμεσα στα αδέρφια συμβάλλει στην ανάπτυξη των κατάλληλων ψυχικών εφοδίων, που βελτιώνουν την ποιότητα των φιλικών σχέσεων σε τέτοιο σημείο, ώστε τα αδέρφια να χαρακτηρίζονται ως χαρούμενα αλλά και γενναιοδωρα προς τους συμμαθητές τους (Updegraff, McHale, & Crouter, 2002·Yeh & Lempers,2004).

Από την άλλη πλευρά, όταν στην αδελφική σχέση επικρατεί αρνητικό συναισθηματικό κλίμα, τα παιδιά παρουσιάζουν ανεπάρκεια ως προς τις διαπροσωπικές επαφές και δημιουργούνται προβλήματα κατά την αλληλεπίδραση με τους άλλους (Dunn, 2005· Natsuaki et al., 2009). Ιδίως τα αδέρφια που εμπλέκονται σε έντονη διαμάχη μεταξύ τους εκδηλώνουν αυξημένη προβληματική συμπεριφορά απέναντι σε άτομα του κοινωνικού περιβάλλοντος, ακόμα και με την πάροδο του χρόνου (Garcia, Shaw, Winslow, & Yaggi, 2000·Mathis & Mueller, 2015).

Ωστόσο, τα παιδιά που έχουν στενή αδελφική επαφή, μπορούν να δημιουργούν θετικές διαπροσωπικές σχέσεις με τους άλλους, ακόμα αν συγκρούονται με τα αδέρφια τους (Stormshak et al.,1996).

2.2.3. Ο ρόλος της αδελφικής σχέσης στη γνωστική ανάπτυξη

Όσον αφορά τον γνωστικό τομέα, φαίνεται ότι η σχέση ανάμεσα στα αδέρφια ασκεί μεγάλη επιρροή στα παιδιά, προάγοντας σημαντικά το γνωστικό τους επίπεδο (Bouchey, Shoulberg, Jodl, & Eccles, 2010· Brody, Kim, Murry, & Brown, 2003· Kramer & Conger, 2009· Milevsky & Levitt, 2005· Richmond, Stocker, & Rienks,2005· Updegraff, McHale, & Crouter, 2002· Vogt Yuan, 2009· Whiteman, McHale, & Crouter, 2007·Youngblade & Dunn, 1995).

Η θετική σχέση ανάμεσα στα αδέρφια διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ανάπτυξη των γνωστικών και προ-κοινωνικών δεξιοτήτων, καθώς και στην ακαδημαϊκή τους προσαρμογή (Bouchey et al., 2010· Brody et al., 2003· Updegraff,

McHale, & Crouter, 2002· Whiteman, McHale, & Crouter, 2007·Youngblade & Dunn, 1995), ενώ παράλληλα συνδέεται με υψηλότερες σχολικές επιδόσεις (Milevsky & Levitt, 2005· Richmond, Stocker, & Rienks,2005·Vogt Yuan, 2009).

Είναι αξιοσημείωτο ότι τα παιδιά που έχουν αδέρφια αποκτούν περισσότερες γνωστικές δεξιότητες και μάλιστα σε συντομότερο χρονικό διάστημα, απ' ό,τι εκείνα που μεγαλώνουν χωρίς αδέρφια (Kramer & Conger, 2009·Perner, Ruffman, & Leekam, 1994).

Ακόμα κι αν υφίσταται κάποια διαμάχη στην αδελφική σχέση μπορεί να λειτουργεί θετικά, βελτιώνοντας το γνωστικό επίπεδο των παιδιών. Τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι τα αδέρφια μέσω των συγκρούσεών τους εκπαιδεύονται στις δεξιότητες διαπραγμάτευσης, επίλυσης προβλημάτων και πειθούς (McHale, Updegraff, & Whiteman, 2012).

Επίσης, τα αδέρφια που συγκρούονται αλλά υπάρχει θετικό συναισθηματικό κλίμα στη μεταξύ τους σχέση, είναι πιο προσεχτικά κατά τη διαδικασία της μάθησης στο σχολείο, κάτι που δεν ισχύει στα παιδιά που έχουν ελάχιστη εγγύτητα και έντονη διαμάχη με τα αδέρφια τους (Stormshak et al., 1996).

2.2.4. Ο ρόλος της αδελφικής σχέσης στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη

Η ποιότητα της αδελφικής σχέσης έχει αντίκτυπο στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και την προσαρμογή των παιδιών στο κοινωνικό τους περίγυρο (Branje, van Lieshout, van Aken, & Haselager, 2004·Brody, 2004· Garcia et al.,2000·Linares, 2005· Milevsky & Levitt, 2005· Modry - Mandell, Gamble, & Taylor, 2007· Natsuaki et al.,2009· Padilla-Walker et al., 2010·Richmond, Stocker, & Rienks, 2005). Όταν στην αδελφική σχέση επικρατεί θαλπωρή και συναισθηματική στήριξη, τότε επιτυγχάνεται επαρκώς η ψυχοκοινωνική προσαρμογή των ατόμων (Mondry-Mandell et al., 2007). Το θετικό κλίμα στην αδελφική σχέση συνδέεται με μειωμένη αίσθηση μοναξιάς και όσο βελτιώνεται η ποιότητα της σχέσης ανάμεσα στα αδέρφια με την πάροδο του χρόνου, τόσο μειώνονται τα παθολογικά συμπτώματα (Branje et al., 2004·Milevsky & Levitt, 2005· Richmond, Stocker, & Rienks,2005·Vogt Yuan, 2009·Yeh & Lempers, 2004). Επίσης, η αδελφική θαλπωρή μπορεί να συμβάλλει στην άμεση ψυχοκοινωνική

προσαρμογή των παιδιών σε αντίξοες συνθήκες της ζωής (Gass, Jenkins, & Dunn, 2007·Linares, 2005).

Από την άλλη πλευρά, όταν στην αδελφική σχέση επικρατεί αρνητικό κλίμα και τα παιδιά παρουσιάζουν υψηλό βαθμό σύγκρουσης χωρίς ζεστασιά, είναι πολύ πιθανό να έχουν δυσκολίες στην προσαρμογή τους και να εκδηλώνουν μη αποδεκτή συμπεριφορά στο κοινωνικό περιβάλλον (Brody, 2004· Natsuaki et al.,2009· Padilla-Walker et al., 2010). Μάλιστα, τα παιδιά που εμπλέκονται περισσότερο σε διαμάχη μεταξύ τους και παράλληλα υφίσταται προβληματική γονική μεταχείριση, εκδηλώνουν αυξημένα επίπεδα βίαιης συμπεριφοράς και δυσκολία προσαρμογής με την πάροδο του χρόνου (Garcia et al., 2000·Mathis & Mueller, 2015). Στο πλαίσιο αυτό, φαίνεται ότι υπάρχει αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης και την παραβατικότητα των μεγάλων παιδιών, αλλά δεν συνδέεται με την παραβατικότητα των μικρών. Ωστόσο, η παραβατικότητα των μεγάλων αδελφών σχετίζεται με την παραβατικότητα των νεώτερων δυο χρόνια αργότερα (Buist, 2010).

2.2.5. Ο ρόλος της αδελφικής σχέσης στη συναισθηματική ανάπτυξη

Ο συναισθηματικός κόσμος των παιδιών έχει μεγάλη βαρύτητα στην εξέλιξή τους, όπου η ποιότητα της αδελφικής σχέσης διαδραματίζει ζωτικό ρόλο. Άλλωστε η συναισθηματική ένταση από τα αρχικά βιώματα ανάμεσα στα αδέλφια αποτελεί τη βάση για την ανάπτυξη των παιδιών, προάγοντας τη συναισθηματική τους ισορροπία (Dunn & Munn,1986·Lam,Solmeyer, & McHale, 2012·McHale, Updegraff, & Whiteman, 2012).

Η στοργική σχέση ανάμεσα στα αδέλφια συμβάλλει στην αίσθηση ασφάλειας, καθώς και στην αύξηση της αυτοπεποίθησης των συνεσταλμένων παιδιών (Coplan, Arbeau, & Armer,2008). Αξίζει να σημειωθεί ότι σε συνθήκες απουσίας συναισθηματικής στήριξης από τους κυρίους φροντιστές, η θετική αδελφική σχέση δρα αντισταθμιστικά βελτιώνοντας την αρνητική κατάσταση (Sheehan, Darlington, Noller, & Feeney, 2004). Μάλιστα, σύμφωνα με τους Powell & Gallagher

(1993 αναφορά Τσιμπιδάκη, 2013) τα αδέλφια προσφέρουν μία συνεχή σχέση, στην οποία δεν υφίσταται καμία ακύρωση.

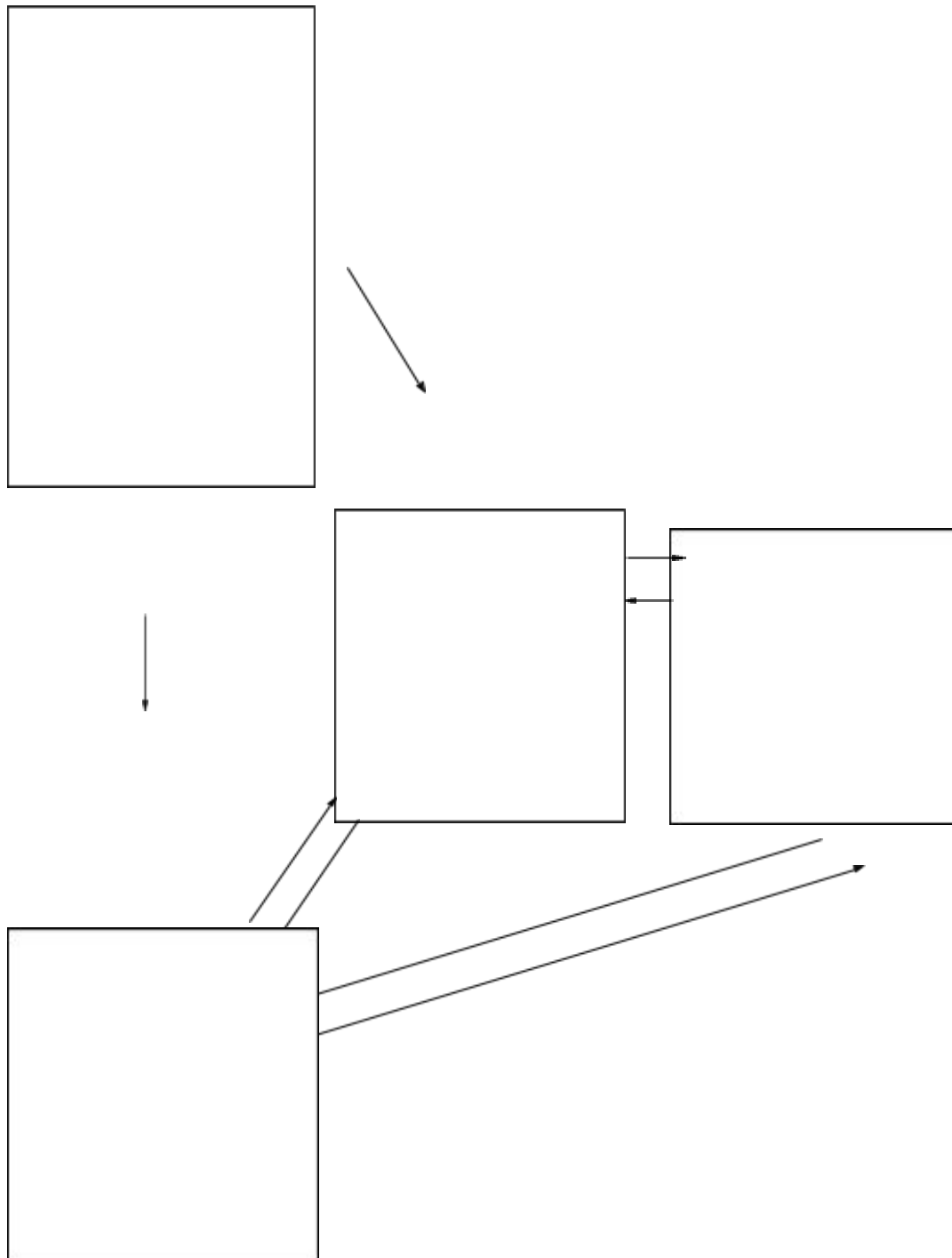
Επίσης, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ακόμα και τα παιδιά που συγκρούονται μεταξύ τους αλλά βιώνουν θαλπωρή στην αδελφική τους σχέση, διαθέτουν τη δεξιότητα της ενσυναίσθησης (Lam, Solmeyer, & McHale, 2012· McHale, Updegraff, & Whiteman, 2012). Ωστόσο, αυτή η θετική κατάσταση δεν υφίσταται όταν απουσιάζει από την αδελφική σχέση η θαλπωρή, αλλά αντιθέτως υπάρχει έντονη διαμάχη (Stormshak et al., 1996).

Σε συνθήκες έντονων συγκρούσεων ανάμεσα στα αδέλφια προκύπτουν συναισθηματικές δυσκολίες, με κυρίαρχη την καταθλιπτική συμπτωματολογία (Bank, Burraston, & Snyder, 2004· Brody, 1998· Kim et al., 2007· Mathis & Mueller, 2015· Noland, Liller, McDermott, Coulter, & Seraphine, 2004· Richond, Stocker, & Rienks, 2005· Stocker, Burwell, & Briggs, 2002· Stormshak et al., 1996). Επίσης, τα αδέλφια που έχουν έντονες συγκρούσεις μεταξύ τους, μπορεί να βιώνουν συναισθήματα απελπισίας και απαισιοδοξίας, καθώς θεωρούν ότι αυτή η αρνητική κατάσταση δεν θα βελτιωθεί ποτέ. Σε τέτοιες συνθήκες τα παιδιά αυτά δυσκολεύονται να επεξεργαστούν τόσο τα δικά τους συναισθήματα όσο και τα συναισθήματα των άλλων, επηρεάζοντας αρνητικά την ενσυναίσθηση απέναντι στους συνανθρώπους τους (Stocker, Burwell, & Briggs, 2002).

Επίσης, το υψηλό επίπεδο αρνητικού συναισθήματος ανάμεσα στα αδέλφια συνδέεται με αυξημένο άγχος (Stocker, Burwell, & Briggs, 2002), το οποίο εμφανίζεται έως και ένα χρόνο αργότερα (Buist, Dekovic, & Gerris, 2011). Ωστόσο, όσο βελτιώνεται στην καθημερινή αλληλεπίδραση η ποιότητα της αδελφικής σχέσης, τα αρνητικά συμπτώματα των παιδιών μειώνονται (Richmond, Stocker, & Rienks, 2005).

Επιπλέον, έχει βρεθεί ότι η αδελφική επιθετικότητα μπορεί να είναι πιο επιζήμια στη συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών απ' ότι άλλες μορφές βίας στην οικογένεια, προκαλώντας σοβαρότερα συναισθηματικά τραύματα. Μπορεί, μάλιστα, αυτή η επιθετικότητα να οδηγήσει σε αρνητικά αποτελέσματα, ανεξάρτητα από τη συνολική ποιότητα της αδελφικής σχέσης (Mathis & Mueller, 2015· Noland et al., 2004· Toth, Harris, Goodman, & Cicchetti, 2011).

2.3. Η διερεύνηση της αδελφικής σχέσης

Σχήμα 1. Σχηματική αναπαράσταση του Dunn (1983) για τους πρωτογενείς καθοριστικούς παράγοντες των ποιοτικών χαρακτηριστικών των αδελφικών σχέσεων (Furman & Buhrmester, 1985: 458).

Κατά την πάροδο του χρόνου, η μελέτη της αδελφικής σχέσης έχει περάσει από διάφορα σημεία επικέντρωσης, δίνοντας κάθε φορά ιδιαίτερη βαρύτητα σε κάποια έκφανση αυτής της ζωτικής σχέσης (Σχήμα 1).

2.3.1. Επικέντρωση στα δομικά στοιχεία της αδελφικής σχέσης

Αρχικά η έρευνα εστίασε στην επίδραση των δομικών στοιχείων της αδελφικής σχέσης, όπως η σειρά γέννησης των παιδιών.

Τη σπουδαιότητα της σειράς γέννησης αρχικά επισήμανε ο Alfred Adler (Adler, 1928 αναφορά Rohrer, Egloff, & Schmukle, 2015). Σ' αυτό το πλαίσιο μια βασική έννοια που εισήγαγε ήταν ο «οικογενειακός αστερισμός» (family constellation), που αναφέρεται στις εξής μεταβλητές: διαφορά ηλικίας, φύλο-αδερφού/ής, αριθμός ατόμων οικογένειας, σειρά γέννησης. Σύμφωνα με τον Adler (αναφορά Dreikurs & Dinkmeyer, 1979), η θέση του παιδιού στον αστερισμό της οικογένειας συνιστά πολύ σημαντικό παράγοντα στην ανάπτυξή του. Παράλληλα έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα και στην ψυχολογική θέση βάσει της αντίληψης του κάθε παιδιού για τον εαυτό του σε σχέση με τα αδέρφια του (Dreikurs & Dinkmeyer, 1979· Furman & Buhrmester, 1985).

Κάθε μέλος της αδελφικής ομάδας έχει διαφορετική θέση και αντιλαμβάνεται τις καταστάσεις στην οικογένεια με έναν μοναδικό τρόπο, που επηρεάζει την συμπεριφορά του (Dreikurs & Dinkmeyer, 1979). Με τον τρόπο αυτό, το πρωτότοκο παιδί ενώ είχε συνηθίσει να απολαμβάνει όλη την προσοχή των γονέων, αναγκάστηκε να εκθρονιστεί και επιδιώκει απεγνωσμένα να μειώσει τη ματαιώση/απειλή, που βιώνει στη νέα συνθήκη. Έχει ως στόχο να είναι σε όλα καλύτερο. Εάν δεν καταφέρει να υπερέχει σε κάτι συγκεκριμένο, το ενδιαφέρον του μειώνεται. Ωστόσο, προσπαθεί ασταμάτητα προκειμένου να προστατέψει την ισχυρή θέση που κατέχει ως μεγαλύτερο παιδί.

Όσον αφορά το δευτερότοκο, θεωρείται ότι εκείνο δεν έχει τις ικανότητες, που χαρακτηρίζουν το πρωτότοκο παιδί και θα πρέπει συνεχώς να κάνει μεγάλη προσπάθεια. Προκειμένου να καλύψει το χαμένο έδαφος επικεντρώνεται σε πράγματα που δεν κάνει ο/η αδελφός/ή του, όπως για παράδειγμα μπορεί να συμπεριφέρεται με περισσότερη αυτονομία ή αντιθέτως, στην περίπτωση που το μεγάλο παιδί λειτουργεί ήδη έτσι, να γίνει εξαρτημένο παιδί σε υψηλότερο βαθμό.

Το παιδί που κατέχει τη μεσαία θέση στη σειρά γέννησης δεν απολαμβάνει ούτε τα δικαιώματα του πρωτότοκου, ούτε τα οφέλη του μικρότερου αδελφού. Ενδεχομένως, αυτό το παιδί να αισθάνεται πιεσμένο από παντού, σε σημείο μάλιστα που να θεωρεί ότι η ζωή είναι άδικη. Δεν αποκλείεται να καταφέρει να ανταπεξέλθει στις δυσκολίες, ξεπερνώντας τελικά τους συναγωνιστές του.

Τέλος, το υστερότοκο είναι το μικρό παιδί της οικογένειας, το οποίο καταλαμβάνει την τελευταία θέση τόσο στη σειρά γέννησης όσο και στην κλίμακα της δύναμης. Συνήθως είναι το χαϊδεμένο και ανυπεράσπιστο παιδί, κάτι που μπορεί να εκμεταλλευτεί προς όφελός του. Παρότι δίνει την εντύπωση ότι είναι πιο φιλόδοξο από τα αδέλφια του, αποθαρρύνεται εύκολα και είναι πιθανό να εγκαταλείψει απελπισμένο κάθε προσπάθεια επίτευξης στόχων, αν διαπιστώσει ότι δεν δύναται να ξεπεράσει όλα τα αδέλφια του.

Ωστόσο, αν και φαίνεται ότι αυτές οι μορφές συμπεριφοράς συνδέονται με τη θέση που καταλαμβάνει κάθε παιδί βάσει της σειράς γέννησης, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η ίδια η θέση δημιουργεί μηχανιστικές ερμηνείες, καθώς υφίστανται και άλλοι παράγοντες (φύλο, διαφορά ηλικίας, ιδιαίτερες ικανότητες ή αδυναμίες), που επηρεάζουν επίσης την προσωπικότητα και γενικότερα το “στυλ ζωής” (life style) του ατόμου (Dreikurs & Dinkmeyer, 1979).

Συμπερασματικά, θα έλεγε κανείς ότι η έρευνα πάνω στις επιδράσεις των δομικών μεταβλητών και στην ποιότητα της αδερφικής σχέσης δεν ταυτίζονται. Φαίνεται απίθανο ότι τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της αδερφικής σχέσης καθορίζονται αποκλειστικά από τις μεταβλητές του οικογενειακού αστερισμού (Furman & Buhrmester, 1985).

2.3.2. Εστίαση στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στα αδέρφια

Εξελικτικά, μετά από την ενασχόληση με τα δομικά στοιχεία της αδελφικής σχέσης, οι ερευνητές έδωσαν βαρύτητα στη δυναμική της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα αδέρφια (Abramovitch, Cotter, Pepler, & Stanhope, 1986·Dunn & Kendrick, 1982·Dunn, 1984·Dunn & Munn, 1986).

Κατά την αλληλεπίδραση ανάμεσα στα αδέρφια συχνά εκδηλώνονται συγκρούσεις. Προς αυτή την κατεύθυνση, οι Dunn και Kendrick (1982), μελετώντας τις συγκρούσεις ανάμεσα στα αδέρφια και τον τρόπο παρέμβασης της μητέρας βρήκαν ότι οι μητέρες χρησιμοποιούν την επίπληξη προς τα μεγαλύτερα παιδιά δυο φορές περισσότερο, ακόμα και όταν τα μικρότερα αδέρφια ξεκινούν τη διένεξη. Σ' αυτές τις συνθήκες η συχνότητα των συγκρούσεων στα αδέρφια αυξάνεται. Εάν η μητέρα παραμείνει αμέτοχη, η συχνότητα των συγκρούσεων μειώνεται. Επίσης, βρέθηκε ότι η αγνόηση του μικρότερου παιδιού από τη μητέρα επηρεάζει τον βαθμό υποστήριξης του μεγαλύτερου παιδιού προς αυτό. Όταν η μητέρα αγνοεί τις παρακλήσεις του μικρότερου παιδιού για βοήθεια, το πρωτότοκο υποστηρίζει το αδελφάκι του περισσότερο (Dunn, 1984).

Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά χαρακτηρίζουν τα αδέρφια τους, παρατηρήθηκε ότι τα μικρά παιδιά χρησιμοποιούν λέξεις με συναισθηματικό περιεχόμενο, προκειμένου να περιγράψουν την προσωπικότητα των αδελφών τους, αλλά δεν επιλέγουν τέτοιου τύπου λέξεις όταν αναφέρονται στους γονείς ή στους φίλους τους. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι λέξεις που χρησιμοποιούν περιγράφοντας τα αδέρφια τους, έχουν αρνητική συναισθηματική φόρτιση (Dunn & Kendrick, 1982).

Εστιάζοντας στην κατάσταση, όπου λαμβάνει χώρα η γέννηση ενός νέου μέλους στην οικογένεια, έχει βρεθεί ότι σε οικογένειες, στις οποίες το πρωτότοκο παιδί ήταν συναισθηματικά δεμένο με τον πατέρα πριν τον ερχομό του νεογέννητου, τα αδέρφια στη συνέχεια είχαν κάποιες εντάσεις μεταξύ τους. Ωστόσο, δεν παρατηρήθηκαν δυσκολίες στην αδελφική αλληλεπίδραση, όταν το μεγάλο παιδί συνδέονταν στενά με τη μητέρα πριν τη γέννηση του μικρού (Dunn, 1984).

Ακόμα κι αν υπάρχουν ορισμένες καταστάσεις, όπου τα αδέρφια αλληλεπιδρούν με συγκρουσιακό τρόπο ήπιας μορφής, φαίνεται ότι η συμπεριφορά αυτή δύναται να

λειτουργεί εποικοδομητικά, συμβάλλοντας στην εκμάθηση δεξιοτήτων επίλυσης συγκρούσεων. Αυτές οι αποκτημένες δεξιότητες μπορεί να εφαρμοστούν από τα παιδιά και κατά την αλληλεπίδραση με τους συνομηλίκους τους (Dunn & Munn, 1986).

2.3.3. Επικέντρωση στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης

Περνώντας στην πιο πρόσφατη εξελικτική φάση διερεύνησης, η οποία υφίσταται τα τελευταία 20 χρόνια, μπορεί να ειπωθεί ότι κατά την περίοδο αυτή η έρευνα εστιάζει στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης. Δίνεται έμφαση στο πώς συνδέεται η ποιότητα αυτής της σχέσης με παραμέτρους λειτουργίας της οικογένειας (π.χ. στρεσογόνες καταστάσεις στην οικογένεια, δομή κλπ), αλλά και τι αντίκτυπο έχει τόσο στο επίπεδο ανάπτυξης των παιδιών όσο και την ψυχοκοινωνική τους προσαρμογή (Bush & Ehrenberg, 2003· Feinberg, Solmeyer, & McHale, 2012· Guite, Lobato, Kao, & Plante, 2004· Keeton, Teetsel, Dull, & Ginsburg, 2015· Kim et al., 2007· Pike, Coldwell, & Dunn, 2005· Stocker, 1994).

2.4. Η έρευνα στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης

Τα αδέρφια αποτελούν ένα αναπόσπαστο κομμάτι του κοινωνικού κόσμου των παιδιών. Οι συναισθηματικοί δεσμοί ανάμεσα στα αδέρφια είναι κοινώς δεύτεροι σε δύναμη μόνο συγκριτικά με αυτούς, που υφίστανται ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά (Buhrmester & Furman, 1990). Στο πλαίσιο του αδελφικού δεσμού τα παιδιά ασκούν μεταξύ τους μεγάλη επιρροή, συμβάλλοντας το καθένα στην ανάπτυξη του άλλου. Ωστόσο, το αποτέλεσμα αυτής της αλληλεπίδρασης διαφοροποιείται ανάλογα με την ποιότητα της σχέσης τους (Yeh & Lempers, 2004), καθώς οι μορφές των αδελφικών σχέσεων ποικίλουν ως προς τα ποιοτικά χαρακτηριστικά. Συνεπώς, μπορεί να χαρακτηρίζονται από εγγύτητα ή συναισθηματική απόσταση, θαλπωρή ή σύγκρουση (Buhrmester & Furman, 1990).

Παρόλο που κατά την εφηβεία οι αδελφικές σχέσεις δεν είναι τόσο έντονες όσο στις προηγούμενες αναπτυξιακές περιόδους, ο συναισθηματικός δεσμός ανάμεσα στα αδέρφια διατηρείται ισχυρός (Buhrmester & Furman, 1990· Oliva & Arranz, 2005).

Φαίνεται ότι η διερεύνηση της ποιότητας της αδελφικής σχέσης είναι απαραίτητη, προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι επιδράσεις της στα παιδιά (Buhrmester & Furman, 1990).

2.4.1. Βασικές διαστάσεις της ποιότητας των αδελφικών σχέσεων

Σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα έχουν προσδιοριστεί τρεις βασικές διαστάσεις της ποιότητας των αδελφικών σχέσεων: η αίσθηση θαλπωρής, η σύγκρουση και ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα αδέρφια (Buist, Deković, & Prinzie, 2013).

2.4.1.1. Η θαλπωρή ανάμεσα στα αδέρφια

Τα θετικά συναισθήματα και η αίσθηση θαλπωρής ενισχύουν τους συναισθηματικούς δεσμούς των αδελφών. Μάλιστα, η σχέση με ένα αδελφάκι μπορεί να θεωρηθεί ως μια σχέση προσκόλλησης, η οποία επηρεάζει ανάλογα την αδελφική σχέση αλλά και την προσωπικότητα των παιδιών (Ainsworth, 1989). Όταν ανάμεσα στα αδέρφια υφίσταται ασφαλής προσκόλληση, τα παιδιά διαμορφώνουν μια θετική εικόνα του εαυτού τους και έχουν επαρκή ψυχολογική προσαρμογή στη μετέπειτα ζωή τους. Προκειμένου να διατηρηθεί η θαλπωρή στην αδελφική σχέση με την πάροδο του χρόνου, θα πρέπει το κάθε μέλος (αυτής της σχέσης) να βρει τη δική του θέση σ' αυτό το πλαίσιο, κάτι που μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τη διαδικασία της διαφοροποίησης αυξάνοντας τις διαφορές και μειώνοντας τις ομοιότητες από τα αδέρφια (Vivona, 2007).

Στην καθημερινότητα, το θετικό κλίμα στην αδελφική σχέση λειτουργεί ευεργετικά. Τα σχετικά ευρήματα δείχνουν ότι τα αδέρφια που αισθάνονται θαλπωρή και υποστήριξη μεταξύ τους μπορούν να λειτουργούν καλύτερα, με λιγότερα συναισθηματικά προβλήματα και χωρίς αίσθηση μοναξιάς (Branje et al., 2004· Kennedy & Kramer, 2008· Kim et al., 2007· Mondry-Mandell et al., 2007· Yeh & Lempers, 2004). Η ύπαρξη ζεστού και υποστηρικτικού κλίματος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και στην ενδυνάμωση της αυτοεκτίμησης (Milevsky & Levitt, 2005· Richmond, Stocker, & Rienks, 2005). Επίσης, τα αδέρφια που βιώνουν υποστηρικτική σχέση αναφέρουν λιγότερες δυσκολίες σε στρεσογόνα γεγονότα, από ό, τι τα παιδιά χωρίς υποστηρικτική διάθεση (Gass, Jenkins, & Dunn, 2007· Linares, 2005).

Παράλληλα, η συναισθηματική στήριξη, καθώς ενεργεί ως προστατευτικός παράγοντας, αποτρέπει την εμφάνιση εξωτερικευμένων προβλημάτων των παιδιών (Branje et al., 2004· Noller, 2005).

Η αίσθηση θαλπωρής έχει αντίκτυπο και σε καταστάσεις εκτός οικογένειας. Η εγγύτητα ανάμεσα στα αδέρφια μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων, που απαιτούνται για την εποικοδομητική αλληλεπίδραση με τους συνομηλίκους και συνδέεται με περισσότερες προ-κοινωνικές συμπεριφορές, καθώς και λιγότερα προβλήματα συμπεριφοράς προς τους άλλους (Branje et al., 2004· Pike, Coldwell, & Dunn, 2005· Urdegraff, McHale, & Crouter, 2002). Αυτή η επίδραση της αδελφικής θαλπωρής έχει μεγάλη χρονική διάρκεια. Τα παιδιά που βιώνουν αδελφική στοργή, τείνουν να έχουν υψηλότερη αυτοεκτίμηση και δημιουργούν θετικές φιλικές σχέσεις που διατηρούνται στον χρόνο (Padilla-Walker et al., 2010· Yeh & Lempers, 2004).

Επιπλέον, η αδελφική θαλπωρή, που υφίσταται κατά την παιδική ηλικία, δύναται να λειτουργεί ως προβλεπτικός παράγοντας για την παρουσία θετικού κλίματος στην εφηβεία (Dunn, 2007). Αυτή η θετική κατάσταση εκδηλώνεται ως συμπεριφορά συναισθηματικής στήριξης και συσχετίζεται θετικά με τη συχνότητα επαφής των αδελφών (Voorpostel & van der Lippe, 2007).

Ωστόσο, φαίνεται ότι η συναισθηματική στήριξη στην αδελφική σχέση δεν λειτουργεί πάντα θετικά. Κάποια ευρήματα δείχνουν ότι τα αδέρφια με έντονη επιθετικότητα μπορεί να εμφανίζουν προβλήματα διαγωγής, διότι καθώς έχουν συναισθηματικό δέσιμο λειτουργεί η μίμηση μεταξύ τους (Rende, Slomkowski, Lloyd-Richardson, & Niaura, 2005).

2.4.1.2. Η σύγκρουση στην αδελφική σχέση

Τα αδέρφια έχουν κατά καιρούς έντονες διαφωνίες, οι οποίες μπορεί να προκύψουν από διάφορες αιτίες. Σύμφωνα με μια οπτική, ο σημαντικότερος λόγος, που οδηγεί στην αδελφική διαμάχη, είναι η διεκδίκηση για τη γονική προσοχή και φροντίδα (Dreikurs & Dinkmeyer, 1979). Ωστόσο, τα αδέρφια είναι πιθανό να συγκρούονται λόγω μίμησης προτύπου (Bandura, 1977· McHale, Bissell, & Kim, 2009).

Η έρευνα έχει δείξει ότι όταν στην αδελφική σχέση επικρατεί αρνητικό κλίμα χωρίς υποστηρικτική διάθεση και τα παιδιά βιώνουν εχθρικά συναισθήματα, δημιουργούνται εντάσεις μεταξύ τους και εκδηλώνεται προβληματική συμπεριφορά (Bank, Burraston, & Snyder, 2004· Brody, 2004· Mathis & Mueller, 2015· Natsuaki et al.,2009·Padilla-Walker et al.,2010·Updegraff, Thayer, Whiteman, Denning, & McHale, 2005). Προς την κατεύθυνση αυτή βρέθηκε επίσης ότι τα αδέλφια, που εμπλέκονται σε συγκρούσεις μεταξύ τους και παράλληλα υφίσταται προβληματική αντιμετώπιση από τους γονείς, εμφανίζουν αυξημένη επιθετικότητα και δυσκολίες προσαρμογής (Garcia et al.,2000·Mathis & Mueller, 2015).

Παρότι τα αδέλφια κατά την παιδική ηλικία συγκρούονται για θέματα ισχύος ή ιδιοτέλειας (όπως ανταλλαγή προσωπικών αντικειμένων) (McGuire, Manke, Eftekhari, & Dunn, 2000), υπάρχουν και καταστάσεις όπου η επιθετικότητα εμφανίζεται με μορφή βίας, η οποία μάλιστα παρουσιάζεται με μεγαλύτερη συχνότητα απ' ότι άλλες μορφές παιδικής κακοποίησης (Button & Gealt, 2009).

Όσον αφορά τη μορφή επιθετικότητας, τα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν πως κατά την παιδική ηλικία, σε ποσοστό από 35% έως 83% των παιδιών αναφέρουν ότι εκδηλώνουν σωματική βία ακόμα και με χρήση κάποιας μορφής όπλου προς τα αδέλφια τους, ενώ το ποσοστό αυτό αυξάνεται σε πολύ υψηλό επίπεδο όταν γίνεται αναφορά στη λεκτική έκφραση της επιθετικότητας (Finkelhor, Ormrod,&Turner, 2006·Hoffman, Kiecolt, & Edwards, 2005). Επίσης, οι συγκρούσεις στα αδέλφια πραγματοποιούνται με συχνότητα 8 φορές ανά ώρα (κατά μέσο όρο) (Dunn & Munn, 1986).

Το υψηλό επίπεδο αρνητικού κλίματος ανάμεσα στα αδέλφια είναι ένας παράγοντας κινδύνου και συνδέεται με αυξημένα συναισθηματικά προβλήματα, όπως για παράδειγμα η εμφάνιση άγχους και καταθλιπτικής διάθεσης (Kim et al., 2007·Stocker, Burwell, & Briggs,2002·Toth et al.,2011·Vogt Yuan, 2009), τα οποία είναι πολύ πιθανό να εκδηλωθούν έως και ένα χρόνο αργότερα (Buist,Dekonic,& Gerris, 2011) ή ακόμα και να αυξηθούν τα καταθλιπτικά συμπτώματα (Richmond, Stocker, & Rienks, 2005).

Ένας παράγοντας που συνδέεται με το επίπεδο της αδελφικής διαμάχης είναι η ιδιοσυγκρασία των εμπλεκομένων. Τα παιδιά με υψηλότερα επίπεδα ενεργητικότητας

και συναισθηματικότητας εκδηλώνουν πιο επιθετική συμπεριφορά προς τα αδέρφια τους, σε σύγκριση με τα παιδιά χαμηλότερου επιπέδου ως προς αυτούς τους παράγοντες (Brody,1998). Τα παιδιά αυτά εμπλέκονται συχνότερα σε καταστάσεις εκφοβισμού (bullying) στην αδελφική σχέση, από ό,τι εκείνα με ήπια ιδιοσυγκρασία (Menesini, Camodeca, & Nocentini, 2010). Αξίζει να σημειωθεί ότι στις αδελφικές дуάδες, όπου τα παιδιά λειτουργούν με υψηλά επίπεδα συναισθηματικής έντασης, παρουσιάζεται ακόμη μεγαλύτερη σύγκρουση από εκείνες τις дуάδες, στις οποίες μόνο ένα μέλος έχει αυτά τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά (Brody, Stoneman, & Burke,1987). Επίσης, η αδελφική σχέση παιδιών με έντονο άγχος χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη εχθρότητα, συγκριτικά με την αλληλεπίδραση παιδιών χωρίς άγχος (Fox, Barrett, & Short, 2002).

Σημαντικό ρόλο στο αδελφικό συγκρουσιακό κλίμα φαίνεται ότι διαδραματίζει και η αντίδραση των γονέων, καθώς η παρέμβασή τους επηρεάζει τον τρόπο κατάληξης της διαμάχης μεταξύ των παιδιών. Στο πλαίσιο αυτό υπάρχουν τέσσερις τύποι κατάληξης: α) λύση με συμβιβασμό, β) με συμφιλίωση, γ) με επιβολή και δ) χωρίς λύση. Όταν υπάρχει παρέμβαση από τους γονείς, προκύπτει άμεση λύση κατά 16% των περιστατικών. Σε αυτές τις περιπτώσεις, υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να καταλήξουν οι συγκρούσεις σε συμβιβασμό ή σε συμφιλίωση, από ό,τι όταν οι γονείς δεν παρεμβαίνουν. Στις συγκρούσεις, όπου παρεμβαίνουν αρχικά οι γονείς, αλλά στη συνέχεια τα ίδια τα παιδιά προσπαθούν να επιλύσουν τις συγκρούσεις, καταλήγουν συχνότερα χωρίς κάποια λύση και λιγότερο συχνά η κατάληξη γίνεται με επιβολή των παιδιών προς τα αδέρφια τους (Siddiqui & Ross,1999). Επίσης, η μη εμπλοκή των γονέων συνδέεται με περισσότερες συγκρούσεις ανάμεσα στα αδέρφια (Tucker & Kazura, 2013).

Το συγκρουσιακό κλίμα στην αδελφική σχέση έχει επιπτώσεις και σε άλλα πλαίσια (Feinberg, Solmeyer, & McHale, 2012·Natsuaki et al., 2009·Snyder, Bank, & Burraston, 2005). Έχει βρεθεί ότι οι συγκρούσεις και ο εξαναγκασμός ανάμεσα στα αδέρφια αυξάνουν τις πιθανότητες εμφάνισης προβληματικής αλληλεπίδρασης με τους συνομηλίκους (Feinberg, Solmeyer, & McHale, 2012), αλλά και της εμπλοκής των αδελφών σε παραβατικές δραστηριότητες (Natsuaki et al., 2009·Snyder, Bank, & Burraston, 2005). Σ' αυτό συμβάλλει αρνητικά και το γεγονός ότι τα παιδιά, που

βιώνουν συγκρουσιακές αδελφικές σχέσεις, έχουν δυσκολία στο να εκφράσουν συναισθήματα και να αναπτύξουν ενσυναίσθηση (Stocker, Burwell, & Briggs, 2002).

Η ένταση των αδελφικών συγκρούσεων δεν είναι σταθερή κατά την πάροδο του χρόνου, αλλά μεταβάλλεται ως προς την αναπτυξιακή φάση. Φαίνεται ότι οι συγκρουσιακές εντάσεις στα αδέλφια κορυφώνονται στην έναρξη της εφηβείας αλλά στη συνέχεια μειώνεται αυτή η συμπεριφορά (Kim, McHale, Osgood, & Crouter, 2006· Stewart, Verbrugge, & Beilfuss, 1998).

Ωστόσο, η διαμάχη στα αδέλφια δεν σημαίνει ότι έχει μόνο αρνητικές επιπτώσεις. Σχετικές μελέτες έδειξαν ότι όταν οι αδελφικές συγκρούσεις είναι ήπιας μορφής μπορεί να λειτουργήσουν θετικά, καθώς με τον τρόπο αυτόν παρέχεται στα παιδιά το πλαίσιο για να ασκηθούν στις στρατηγικές διεκδίκησης και επίλυσης διαφωνιών εποικοδομητικά. Αυτές οι αποκτημένες δεξιότητες μπορεί να εφαρμοστούν από τα παιδιά και στο σχολικό πλαίσιο (Brody, 1998· Dunn & Munn, 1986· Dunn, 1998· Lockwood, Kitzmann, & Cohen, 2001).

Μέσω των συγκρούσεων μπορεί να αυξηθεί η εμπιστοσύνη και η οικειότητα μεταξύ των αδελφών (Satir, 1989). Η αδελφική σχέση, που ισορροπεί ανάμεσα στη στοργή και τη σύγκρουση, δύναται να δημιουργεί ένα θετικό πλαίσιο, όπου τα παιδιά αναπτύσσουν ενσυναίσθηση και θετικές κοινωνικές συμπεριφορές κατά τη διάρκεια, τόσο της παιδικής ηλικίας όσο και της ενήλικης ζωής (Bedford, Volling, & Avioli, 2000· Brody, 2004). Μέσα από αυτή την αλληλεπίδραση τα άτομα μαθαίνουν τον τρόπο να ρυθμίζουν επιτυχώς τα ατομικά τους όρια και να διεκδικούν την αυτονομία τους (McGuire et al., 2000). Όταν μάλιστα τα αδέλφια χρησιμοποιούν μεταξύ τους λειτουργικές στρατηγικές επίλυσης συγκρούσεων, είναι πιθανό να χρησιμοποιήσουν παρόμοιες στρατηγικές επίλυσης και με τους άλλους, πολλά χρόνια αργότερα (Herrera & Dunn, 1997).

2.4.1.3. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα αδέλφια

Εκτός από τη θαλπωρή και τη σύγκρουση ως βασικές διαστάσεις της ποιότητας των αδελφικών σχέσεων, μια ακόμη έκφανση αυτής της ποιότητας αφορά στον ανταγωνισμό ανάμεσα στα αδέλφια (Buist, Deković, & Prinzie, 2013).

Ο ερχομός στην οικογένεια ενός νεογέννητου παιδιού είναι μια πολύπλοκη συνθήκη, που χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση του ανταγωνισμού. Βάσει της ψυχαναλυτικής οπτικής, ο ανταγωνισμός είναι σύμφυτος της αδελφικής σχέσης και συνδέεται με το οικογενειακό σύμπλεγμα μέσω της διεκδίκησης για το γονικό αντικείμενο. Σύμφωνα με τον Freud (αναφορά Hindle & Sherwin-White, 2014), η γέννηση ενός νέου βρέφους αποτελεί για το μεγάλο παιδί μια σημαντική απώλεια και στέρηση του μητρικού αντικείμενου, με άμεσο επακόλουθο τη ζήλεια και τον ανταγωνισμό. Η ζήλεια αυτή φτάνει σε ακραίο σημείο, καθώς το πρωτότοκο παιδί επιθυμεί τον θάνατο του νεογέννητου (Sherwin-White, 2007). Ωστόσο, σύμφωνα με την Klein (αναφορά Hindle & Sherwin-White, 2014), αυτές οι αρνητικές σκέψεις του μεγάλου παιδιού (λόγω αντιζηλίας κατά τη διεκδίκηση της γονικής αγάπης), ακολουθούνται από αισθήματα ενοχής. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτή η ενοχή αναπτύσσονται, παράλληλα, θετικά συναισθήματα προς το αδελφάκι. Αυτό έχει ζωτική σημασία, διότι επηρεάζει τόσο την ποιότητα της αδελφικής σχέσης όσο και τον τρόπο αλληλεπίδρασης με τους άλλους στο κοινωνικό περιβάλλον κατά τη μετέπειτα ζωή (Hindle & Sherwin -White, 2014).

Επίσης, σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής σύγκρισης, τα άτομα έχουν την τάση να συγκρίνονται με πρόσωπα παραπλήσιων δυνατοτήτων, προκειμένου να αξιολογήσουν τον εαυτό τους (Festinger, 1954). Προφανώς, η αδελφική σχέση λειτουργεί ως το κατάλληλο πλαίσιο, όπου διευκολύνεται αυτή η σύγκριση αλλά και ο ανταγωνισμός.

Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα αδέρφια είναι ένα σύνηθες φαινόμενο, που επηρεάζει σημαντικά τη σχέση τους. Η αδελφική σχέση χαρακτηρίζεται από έντονα συναισθήματα ζήλειας και εχθρότητας όταν τα παιδιά αντιμετωπίζονται με μη ισότιμο τρόπο, με αισθητή εύνοια υπέρ κάποιου παιδιού (Boll, Ferring, & Filipp, 2003· Finzi-Dottan & Cohen, 2010·Rauer & Volling, 2007·Shanahan, McHale, Crouter, & Osgood, 2008·Sheehan & Noller, 2002). Φαίνεται ότι η ζήλεια είναι ικανή να ωθήσει τα αδέρφια στην πρόκληση τραυμάτων μεταξύ τους (Shebloski, Conger, & Widaman, 2005· Stauffacher & DeHart, 2005).

Ο αδελφικός ανταγωνισμός συνδέεται με την αντίληψη των παιδιών για την πατρική και τη μητρική μεροληψία (Buhrmester & Furman, 1990). Τα παιδιά

αντιλαμβάνονται τη διαφορετική αντιμετώπιση σε τέτοιο βαθμό, που μπορεί να επηρεάσει την αξιολόγηση σχετικά με τον εαυτό τους, προκαλώντας αρνητικές επιπτώσεις στη συμπεριφορά τους (Feinberg & Hetherington, 2001· Finzi-Dottan & Cohen, 2010· Sheehan & Noller, 2002).

Στην περίπτωση που η μητέρα εκφράζει κάποια εύνοια προς το δευτερότοκο παιδί, το πρωτότοκο παρουσιάζει αποστασιοποίηση από την αδελφική σχέση. Μ' αυτή την απομάκρυνση, το μεγάλο παιδί έχει την τάση μείωσης του βαθμού θαλπωρής και συναισθηματικής εγγύτητας κατά την αλληλεπίδρασή του με το αδελφάκι του αντί να εκδηλώσει επιθετικότητα προς εκείνο. Από την άλλη πλευρά, εάν η μεροληψία της μητέρας είναι υπέρ του μεγάλου, το δεύτερο παιδί βιώνοντας αυτή την κατάσταση εκδηλώνει επιθετικότητα εναντίον του (Shanahan, McHale, Crouter, & Osgood, 2008). Ειδικότερα όταν υπάρχει διαταραχή άγχους, τα αδέλφια των παιδιών με τέτοια συμπτώματα αναφέρουν ότι υφίσταται ιδιαίτερη γονική μεταχείριση προς τα αδέλφια τους. Εκλαμβάνουν αυτή τη συμπεριφορά των γονιών τους ως καταχρηστική και ζηλεύουν αισθανόμενοι ότι οι ίδιοι εισπράττουν λιγότερη στοργή και προσοχή. Αυτή η κατάσταση (πραγματική ή υποτιθέμενη μεροληπτική μεταχείριση) μπορεί να επηρεάσει την ποιότητα της αδελφικής σχέσης, δημιουργώντας αρνητικό συναισθηματικό κλίμα (Lindhout, Boer, Markus, Hoogendijk, Maingay, & Borst, 2003). Προς την κατεύθυνση αυτή, κρίσιμο ρόλο διαδραματίζει η αίσθηση δικαιοσύνης. Οι αξιολογήσεις της δικαιοσύνης λειτουργούν είτε μερικώς είτε πλήρως ως μεσολαβητές μεταξύ της διαφοροποιημένης αντιμετώπισης και της ποιότητας της σχέσης στα αδέλφια. Η σχέση μεταξύ γονέα και παιδιών γίνεται προβληματική λόγω διαφορετικής αντιμετώπισης μόνο όταν οι έφηβοι αντιλαμβάνονται αυτή την τακτική ως άδικη. Ωστόσο, στις περιπτώσεις, όπου αυτή η συμπεριφορά θεωρείται από τα αδέλφια ως δίκαιη, δεν υφίσταται τέτοια σύνδεση (Kowal, Krull, & Kramer, 2004). Η αδελφική σχέση θεωρείται θετικότερη όταν τα αδέλφια αισθάνονται ότι αντιμετωπίζονται εξίσου, αλλά χειροτερεύει όσο αυξάνεται η ευνοιοκρατία (Boll, Ferring, & Filipp, 2005).

Η σύγκριση μεταξύ αδελφών προκαλεί αισθήματα αδικίας και ανασφάλειας στο παιδί, το οποίο αισθάνεται ότι αντιμετωπίζεται με λιγότερη εύνοια. Η έρευνα έχει δείξει ότι τα αδέλφια που υστερούν ως προς τη γονική εύνοια βιώνουν αρνητικά

συναισθήματα, όπως: κατωτερότητα, θυμό, άγχος και αναξιότητα. Ενώ αυτά που ευνοούνται από τους γονείς αισθάνονται αποδοχή και ασφάλεια αλλά παράλληλα βιώνουν συναισθηματική επιβάρυνση λόγω αδελφικού φθόνου, καθώς και λόγω υψηλών γονικών προσδοκιών (Angel, 2006·Boyle, Jenkins, Georgiades, Cairney, Duku, & Racine, 2004·Sheehan & Noller, 2002).

Ο ανταγωνισμός δεν περιορίζεται μόνο στην παιδική και εφηβική ηλικία, αλλά μπορεί να λαμβάνει χώρα ακόμα και στην ενήλικη ζωή. Τα αδέλφια συνεχίζουν να διεκδικούν με ανταγωνιστικό τρόπο τις γονικές παροχές, διότι διατηρείται η ευαισθησία τους ως προς τη διαφορετική γονική μεταχείριση και κατά συνέπεια προκαλούνται εντάσεις μεταξύ τους (Boll, Ferring, & Filipp, 2003·Garcia et al., 2000·Rauer & Volling, 2007). Ωστόσο, τα άτομα που έχουν μεγαλύτερη γονική εύνοια, συγκριτικά με τα αδέλφια τους, έχουν καλύτερη ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην καθημερινότητά τους (McHale, Updegraff, Newsom, Tucker, & Crouter, 2000a·Shanahan et al., 2008).

2.4.2. Παράμετροι οικογενειακής λειτουργίας και ποιότητα της αδελφικής σχέσης

Στη ζωή μιας οικογένειας, εκτός από θετικές καταστάσεις, συμβαίνουν και στρεσογόνα γεγονότα, που έχουν ισχυρό αντίκτυπο στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης (Conger, Stocker, & McGuire, 2009·Gass, Jenkins, & Dunn, 2007·Milevsky, 2004 Moyer, 1992·Shlonsky & Berrick, 2001).

Η θετική αδελφική σχέση λειτουργεί στα παιδιά προστατευτικά ως προς τα ενδοψυχικά προβλήματα (τα οποία μπορεί να προκύψουν από ορισμένα γεγονότα όπως π.χ. εμφάνιση σοβαρών ασθενειών στην οικογένεια ή θάνατος ενός γονέα), αποτελώντας ζωτικό παράγοντα για την υγεία και την ευημερία τους (Gass, Jenkins, & Dunn, 2007·Moyer, 1992). Σε τέτοιες συνθήκες η αδελφική σχέση δύναται να λειτουργεί αντισταθμιστικά παρέχοντας συναισθηματική στήριξη, εφόσον απουσιάζει η μέριμνα από τους βασικούς φροντιστές. Συνήθως το πρωτότοκο παιδί παρέχει αυτή τη στήριξη στα αδέλφια του (Sheehan, Darlington, Noller, & Feeney, 2004), ενώ η αναγκαιότητα αυτού του υποστηρικτικού ρόλου αυξάνεται σε συνθήκες θανάτου ενός γονέα (Moyer, 1992).

Μια μεγάλη αντιξοότητα στη ζωή των αδελφών είναι η ειδική δυσκολία, που διαμορφώνεται λόγω διαζυγίου των γονέων με αντίκτυπο στην ποιότητα των αδελφικών σχέσεων (Bush & Ehrenberg, 2003·Jennings & Howe, 2001·Milevsky, 2004· Noller, Feeney, Sheehan, Darlington, & Rogers, 2008). Τα αποτελέσματα των ερευνών, όσον αφορά την επίδραση του διαζυγίου στα παιδιά, είναι αντιφατικά με κάποιες έρευνες να καταγράφουν στενότερη σχέση ανάμεσα στα αδέρφια (Jennings & Howe, 2001·Kunz, 2001), άλλες μια πιο συγκρουσιακή και εχθρική σχέση (Noller et al., 2008) και άλλες να σημειώνουν ότι επικρατεί ένας ταραχώδης τύπος αδελφικής σχέσης (Sheehan et al., 2004). Σε τέτοιες συνθήκες, οι συγκρούσεις ανάμεσα στα αδέρφια είναι περισσότερες στις οικογένειες, που βρίσκονται σε φάση διαζυγίου και μάλιστα τα παιδιά αυτά έχουν πιο βίαιο επιθετικό στυλ, από ό,τι συμβαίνει στα αδέρφια ακέραιων οικογενειών (Noller et al., 2008). Επίσης, όσο πιο αρνητική είναι η συναισθηματική αντίδραση των παιδιών λόγω διαζυγίου, τόσο πιο έντονη είναι η εκδήλωση δύναμης στην αδελφική σχέση. Υπάρχει θετική συσχέτιση ανάμεσα στον βαθμό, στον οποίο τα παιδιά αποδίδουν την ευθύνη στη μητέρα (για αυτή την κατάσταση) και την αδελφική σύγκρουση. Όσον αφορά τον πατέρα, φαίνεται ότι το πατρικό φταίξιμο (βάσει αντίληψης των παιδιών) συσχετίζεται θετικά με τον αδελφικό ανταγωνισμό (Jennings & Howe, 2001). Επιπλέον, βρέθηκε ότι τα παιδιά, που προέρχονται από διαζευγμένες οικογένειες, έχουν λιγότερη εγγύτητα με τα αδέρφια τους, επικοινωνούν λιγότερο και λαμβάνουν μικρότερη αδελφική στήριξη σε σύγκριση με άτομα από μη-διαζευγμένες οικογένειες (Milevsky, 2004), αλλά μόνο όταν τα άτομα βίωσαν τον χωρισμό των γονέων τους μετά την ηλικία των 9 ετών. Αυτά τα αποτελέσματα ερμηνεύτηκαν ως πιθανή απόρροια της αυξημένης έκθεσης των παιδιών σε γονικές συγκρούσεις, όταν το διαζύγιο των γονέων είχε λάβει χώρα στην ύστερη παιδική ηλικία και στην εφηβεία των ατόμων (Riggio, 2001). Ωστόσο, άλλες μελέτες παρουσίασαν διαφορετικά ευρήματα. Προέκυψε ότι περισσότερο από τα δυο τρίτα των αδελφών από διαζευγμένες οικογένειες θεωρούν ότι το διαζύγιο των γονέων έφερε τα αδέρφια πιο κοντά. Σε κάποιες περιπτώσεις, μάλιστα, η αναγκαία μετάβαση των παιδιών ανάμεσα στα δύο σπίτια των διαζευγμένων γονέων συνέβαλε στο να ενισχυθεί αυτή η εγγύτητα (Bush & Ehrenberg, 2003).

Μια άλλη στρεσογόνα κατάσταση, που μπορεί να επηρεάσει τα αδέλφια, είναι η ενδογονική βία. Η έρευνα έχει δείξει ότι μια τέτοια κατάσταση σχετίζεται με τον βαθμό προσαρμογής των παιδιών (Iturralde, Margolin, & Shapiro, 2013·Piotrowski, 2011·Skopp, McDonald, Manke, & Jouriles, 2005). Προς αυτή την κατεύθυνση προσδιορίστηκαν τρία πρότυπα προσαρμογής βάσει των συμπτωμάτων: α) προσαρμογή με πρωταρχικά συναισθηματικά προβλήματα, β) προσαρμογή με συναισθηματικά προβλήματα σε συνδυασμό με εξωτερικευμένα συμπτώματα και γ) προσαρμογή χωρίς συμπτώματα. Φαίνεται ότι υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των τριών κατηγοριών ως προς την ποιότητα των οικογενειακών σχέσεων. Τα αδέλφια που μεγαλώνουν σε οικογένειες, όπου επικρατεί βία, παρουσιάζουν συμπτώματα στην προσαρμογή τους (Piotrowski, 2011). Επίσης, η διαφορά ανάμεσα στα αδέλφια, ως προς τον τρόπο αξιολόγησης της απειλής λόγω ενδογονικής σύγκρουσης, συνδέεται με τις διαφορές στα συναισθηματικά προβλήματα των παιδιών, ενώ οι διαφορές ως προς την αξιολόγηση της αυτο-ενοχοποίησης (εκ μέρους των παιδιών) σχετίζονται με τις διαφορές τόσο στα συναισθηματικά όσο και στα εξωτερικευμένα προβλήματα των αδελφών (Skopp et al. 2005). Ωστόσο, το άγχος και η αυτο-ενοχοποίηση των παιδιών (λόγω ενδογονικής σύγκρουσης) μπορεί να μετριαστεί από την ποιότητα της αδελφικής σχέσης. Τα αδέλφια με μέτριο βαθμό αυτο-ενοχοποίησης αναφέρουν λιγότερο άγχος, όταν βιώνουν πιο ζεστή αλληλεπίδραση με ένα αδελφάκι. Από την άλλη πλευρά, στην περίπτωση των παιδιών που εκδηλώνουν πιο αρνητική συμπεριφορά στην αδελφική σχέση, υφίσταται θετική συσχέτιση ανάμεσα στην αυτο-ενοχοποίηση και το υψηλό επίπεδο άγχους (Iturralde, Margolin, & Shapiro, 2013).

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η αντιξοότητα αφορά στην κακοποίηση που ασκείται στα ίδια τα παιδιά. Βρέθηκε ότι και σε αυτή τη συνθήκη η λειτουργία θετικού κλίματος στην αδελφική σχέση συμβάλλει σημαντικά στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή και ασφάλεια των παιδιών (Gass, Jenkins, & Dunn, 2007·Linares, Li, Shrout, Brody, & Pettit, 2007·Shlonsky & Berrick, 2001). Για παράδειγμα, μια σχετική έρευνα έδειξε ότι τα παιδιά με στοργική σχέση μεταξύ τους, δεν εκδήλωσαν προβλήματα συμπεριφοράς όταν εξετάστηκαν 14 μήνες αργότερα, ενώ τα αδέλφια με αρνητική σχέση εμφάνισαν προβληματική συμπεριφορά κατά την επανεξέταση.

Ωστόσο, στην περίπτωση όπου τα αδέλφια τοποθετήθηκαν αρχικά μαζί και μετά διαχωρίστηκαν, βρέθηκε ότι αυτά που είχαν από πριν πολλά προβλήματα συμπεριφοράς, παρουσίασαν λιγότερα προβλήματα 14 μήνες αργότερα. Τα παιδιά με ελάχιστες δυσκολίες από πριν, εμφάνισαν περισσότερα προβλήματα κατά την επανεξέταση (Linares et al., 2007). Όσον αφορά τα κακοποιημένα παιδιά που τοποθετούνται σε ανάδοχες οικογένειες χωριστά από τα αδέλφια τους, αυτά μπορεί να βιώσουν απώλεια και κατ' επέκταση θλίψη και αγωνία με την πάροδο του χρόνου, λόγω αυτής της απομάκρυνσης (Herrick & Piccus, 2005· Lundstrom & Sallnas, 2012).

Ωστόσο, υπάρχουν και μελέτες με διαφορετικά ευρήματα, οι οποίες δείχνουν ότι τα αδέλφια, που τοποθετούνται μαζί σε ανάδοχη κατάσταση, συγκρούονται περισσότερο και αισθάνονται λιγότερη θalπωρή, συγκριτικά με τα παιδιά στον γενικό πληθυσμό (Rushton, 2001).

2.5. Μεταβλητές που επιδρούν στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης

Η ποιότητα της αδελφικής σχέσης δέχεται επιδράσεις από διάφορες μεταβλητές (φύλο, αριθμός αδελφών, σειρά γέννησης κ.α.) είτε με θετικό είτε με αρνητικό τρόπο.

2.5.1. Φύλο και αδελφική σχέση

Εστιάζοντας στον παράγοντα του φύλου των αδελφών, φαίνεται ότι πράγματι το φύλο διαφοροποιεί την ποιότητα των αδελφικών σχέσεων. Η έρευνα έχει δείξει ότι η επίδραση αυτή υφίσταται κατά τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας (Eriksen & Jensen, 2006·Updegraff, Thayer, Whiteman, Denning, & McHale, 2005), αλλά κυρίως στην ενήλικη ζωή (Finzi-Datton & Cohen, 2010· Frank, 2007· Milevsky, Smoot, Leh, & Ruppe, 2005·Spitze & Trent, 2006·Scharf, Shulman, & Avigad-Spitz, 2005· Voorpostel, Van der Lippe, & Flap, 2012).

Τα ενήλικα αδέλφια ίδιου φύλου έχουν τη τάση να εμφανίζουν μεγαλύτερη εγγύτητα και συναισθηματική στήριξη, από ό,τι τα αδέλφια αντίθετου φύλου, αλλά και μεγαλύτερη συχνότητα επαφής και επικοινωνίας, υπερισχύοντας οι δυάδες γυναικών (Frank, 2007·Milevsky et al., 2005· Poortman & Voorpostel, 2009· Scharf et al.,

2005·Spitze & Trent, 2006· Tafoya & Hamilton, 2012·Voorpostel, Van der Lippe, & Flap, 2012· White, 2001). Οι γυναίκες εμβαθύνουν συναισθηματικά περισσότερο στις αδελφικές τους σχέσεις και αισθάνονται ότι προσφέρουν περισσότερη συναισθηματική στήριξη η μία στην άλλη, απ' ότι συμβαίνει στις άλλες αδελφικές δυάδες (Nandwanna & Katoch, 2009·Spitze & Trent, 2006· Voorpostel et al., 2012). Στην αδελφική σχέση μεταξύ γυναικών η τηλεφωνική επικοινωνία και ανταλλαγή συμβουλών γίνεται πιο συχνά, σε σύγκριση με άλλα ζεύγη αδελφών. Ωστόσο, το φύλο δεν επηρεάζει τη συχνότητα των επισκέψεων στα αδέρφια παρότι επηρεάζει τη συχνότητα της επικοινωνίας (Spitze & Trent, 2006). Επίσης, όταν τα άτομα αναφέρονται σε μια αδελφή έχουν τη τάση να περιγράφουν την αδελφική σχέση ως πιο στενή και ζεστή, απ' ότι συμβαίνει όταν αναφέρονται σε αδελφούς (Milevsky et al., 2005· Pollet & Nettle, 2009·Riggio, 2000, 2006· Updergraff et al., 2005). Όσον αφορά τους λόγους, για τους οποίους τα αδέρφια επικοινωνούν μεταξύ τους, φαίνεται ότι οι γυναίκες επιδιώκουν την επικοινωνία προκειμένου να διατηρήσουν ακμαία τη σχέση τους και να εκφράσουν θαλπωρή, κάτι που ισχύει σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με τους άνδρες (Rocca & Martin, 2010).

Το φύλο δεν επηρεάζει μόνο θετικά την ποιότητα των αδελφικών σχέσεων. Έχει βρεθεί ότι ο βαθμός των συγκρούσεων είναι μεγαλύτερος στις σχέσεις ανάμεσα στα αδέρφια ίδιου φύλου (Finzi - Datton & Cohen, 2010·Milevsky et al., 2005·Scharf et al., 2005·Voorpostel, Van der Lippe, & Flap, 2012).

Επιπλέον, τα αγόρια είναι πιο βίαια προς τους αδελφούς απ' ότι προς τις αδελφές, ενώ τα κορίτσια είναι λιγότερο πιθανό να χρησιμοποιούν σωματική βία ανεξαρτήτως φύλου που έχουν τα αδέρφια τους, αλλά τα κορίτσια με αδέρφια (αγόρια) τείνουν να είναι πιο βίαια από ό, τι τα κορίτσια με αδελφές (Straus, Gelles, & Steinmetz, 2006). Εκτός αυτού, τα κορίτσια που μεγαλώνουν με αδελφούς αντιλαμβάνονται την αδελφική σχέση ως λιγότερο θετική, απ' ότι τα αγόρια που έχουν αδελφές (Oliva & Arranz, 2005).

Ωστόσο, βάσει άλλων ερευνών δεν προκύπτει ότι υπάρχουν διαφορές στην ποιότητα της σχέσης ανάμεσα στα αδέρφια, ως προς το φύλο (Derkman, Engels, Kuntsche, Vorst, & Scholte, 2011).

2.5.2. Αριθμός παιδιών και αδελφική σχέση

Ο αριθμός των παιδιών στην οικογένεια επηρεάζει την αδελφική σχέση τόσο με θετικό όσο και με αρνητικό τρόπο, δεδομένου ότι τα ευρήματα από σχετικές έρευνες δείχνουν αντιφατικά στοιχεία, αναφορικά με τις επιπτώσεις στην ποιότητά της. Συγκεκριμένα, κάποιες μελέτες έχουν βρει ότι οι νεαροί ενήλικες, που προέρχονται από πολυμελείς οικογένειες, παρουσιάζουν χαμηλότερο επίπεδο ως προς την εγγύτητα, την επικοινωνία, την υποστήριξη και εκφράζουν περισσότερο ανταγωνισμό, σε σύγκριση με τα άτομα που έχουν λιγότερα αδέρφια (Milevsky, Smoot, Leh, & Ruppe, 2005· Voorpostel, Van der Lippe, & Flap, 2012). Μάλιστα, όσο περισσότερα παιδιά έχει η οικογένεια τόσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός επιθετικής συμπεριφοράς ανάμεσα στα αδέρφια, βάσει τεσσάρων τύπων επιθετικότητας: σωματική, λεκτική, κλοπή και πειράγματα (Tippett & Wolke, 2015). Επίσης, μια παλιά έρευνα έχει δείξει ότι τα παιδιά που προέρχονται από τετραμελείς οικογένειες αναφέρουν πως στην αδελφική τους σχέση βιώνουν θαλπωρή και εγγύτητα σε υψηλότερο βαθμό, συγκριτικά με εκείνα που προέρχονται από πενταμελείς οικογένειες ή και με μεγαλύτερο αριθμό παιδιών (Bowerman & Dobash, 1974).

Ωστόσο, άλλες έρευνες βρήκαν ότι όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των παιδιών στην οικογένεια, τόσο υψηλότερο είναι το επίπεδο θαλπωρής και υποστήριξης στις αδελφικές σχέσεις (Connidis, 1994· Riggio, 2006· White, 2001).

Αυτά τα αντιφατικά ευρήματα, σχετικά με την επίδραση του μεγέθους της οικογένειας στην ποιότητα των αδελφικών σχέσεων, προκύπτουν λόγω λειτουργίας των διαφορετικών αναπτυξιακών φάσεων που διανύουν τα αδέρφια (Milevsky et al., 2005).

2.5.3. Διαφορά ηλικίας και αδελφική σχέση

Μεταξύ άλλων παραγόντων, η διαφορά ηλικίας ανάμεσα στα αδέρφια παρατηρείται ότι έχει αντίκτυπο στην ποιότητα της σχέσης τους, όχι μόνο κατά την παιδική και εφηβική ηλικία αλλά και στους ενήλικες (Cicirelli, 1995· Milevsky et al., 2005· Pollet, 2007· Riggio, 2006· Tucker & Kazura, 2013· Updergraff et al., 2005· Voorpostel, Van der Lippe, & Flap, 2012).

Στα παιδιά, η μικρή διαφορά ως προς την ηλικία ανάμεσα στα αδέρφια οδηγεί σε περισσότερη σύγκρουση με έντονη αντιπαλότητα και κυριαρχία στη σχέση τους, ενώ η μεγαλύτερη ηλικιακή απόσταση σχετίζεται με αυξημένη στοργή και θετική ανταλλαγή προ-κοινωνικών συμπεριφορών μεταξύ τους (Buhrmester & Furman, 1990·Pollet, 2007·Stocker, Dunn, & Plomin, 1989). Οι περισσότερες συγκρούσεις εκδηλώνονται μεταξύ των αδελφών, των οποίων η διαφορά δεν ξεπερνάει τα δύο έτη, δεδομένου ότι τα παιδιά αυτά έχουν παρόμοια ανάγκη από τη γονική φροντίδα (Cicirelli, 1995).

Οι έφηβοι με μικρή διαφορά ηλικίας από τα αδέρφια τους έχουν σημαντικά περισσότερες πιθανότητες να εκδηλώσουν επιθετικότητα προς εκείνα, ενώ επιδιώκουν να διαφοροποιηθούν περισσότερο προκειμένου να διαφυλάξουν τη μοναδικότητά τους (Feinberg & Hetherington, 2000).

Από την άλλη πλευρά, τα αδέρφια που έχουν μεγάλη διαφορά ηλικίας αφιερώνουν λιγότερο χρόνο μεταξύ τους απ' ό,τι εκείνα με μικρή ηλικιακή απόσταση (Urdargraft et al., 2005).

Όσον αφορά την ποιότητα της αδελφικής σχέσης στην ενήλικη ζωή (βάσει της διαφοράς ηλικίας), έχει βρεθεί ότι η μικρή ηλικιακή διαφορά συνδέεται με περισσότερες συγκρούσεις αλλά και περισσότερη θαλπωρή στις αδελφικές σχέσεις, ενώ όταν υπάρχει μεγάλη διαφορά ηλικίας τα άτομα εισπράττουν λιγότερη συναισθηματική στήριξη και επικοινωνία, αλλά εμπλέκονται σε λιγότερες συγκρούσεις (Milevsky et al., 2005·Pollet, 2007·Riggio, 2006·Voorpostel, Van der Lippe, & Flap, 2012). Εάν εκδηλωθεί διαμάχη μεταξύ τους, η ηλικία του/της πρωτότοκου/ης αδελφού/ης προσδιορίζει τον βαθμό της σύγκρουσης στην αδελφική δυάδα, καθώς το επίπεδο της ωριμότητάς του μπορεί να συμβάλει στην εξομάλυνση των δυσκολιών στη σχέση τους, διατηρώντας σε χαμηλό επίπεδο την αντιπαλότητά τους (Milevsky et al., 2005).

Η επίδραση της διαφοράς ηλικίας έχει καταγραφεί και σε συνθήκες γονικής παρέμβασης. Διερευνήθηκε κατά πόσο η ηλικιακή απόσταση των παιδιών συνδέεται με τον βαθμό της γονικής παρέμβασης στις αδελφικές συγκρούσεις. Προέκυψε ότι οι γονείς είναι πιο επιτρεπτικοί και δεν παρεμβαίνουν στην αδελφική διαμάχη, όταν εκδηλώνεται ανάμεσα σε αδέρφια που έχουν μικρή διαφορά ηλικίας και ιδίως

ανάμεσα στο πρωτότοκο και δευτερότοκο παιδί, διότι θεωρούν ότι υπάρχει ισοδυναμία μεταξύ τους (Tucker & Kazura, 2013).

2.5.4. Σειρά γέννησης και αδελφική σχέση

Αν εξαιρέσουμε τη γέννηση των διδύμων, όπου τα αδέλφια είναι συνομήλικα, στις άλλες περιπτώσεις υφίσταται μια χρονική σειρά γέννησης των αδελφών και το κάθε παιδί καταλαμβάνει τη δική του θέση στην οικογένεια βάσει αυτής της σειράς. Μάλιστα, η σειρά γέννησης παρατηρήθηκε ότι επηρεάζει σημαντικά την ποιότητα των αδελφικών σχέσεων, καθώς έχει βρεθεί ότι τα μεγαλύτερα αδέλφια αναφέρουν υψηλότερο βαθμό σύγκρουσης και χαμηλότερο επίπεδο θαλπωρής αλλά και λιγότερο θετικές στάσεις στη σχέση τους, απ' ό,τι τα μικρότερα αδέλφια (Buhrmester & Furman, 1990·Finzi-Datton & Cohen, 2010·Milevsky et al., 2005·Riggio, 2006·Stewart, Verbrugge, & Beilfuss, 1998·Voorpostel & Schans, 2011·Whiteman, Solmeyer, & McHale, 2015). Τα άτομα που αναφέρονται στα μεγαλύτερα αδέλφια τους αντιλαμβάνονται ότι ο βαθμός σύγκρουσης μειώνεται με την πάροδο του χρόνου, αλλά εκείνα που κάνουν λόγο για τα μικρότερα αδέλφια δεν θεωρούν ότι υπάρχει τέτοια διαφοροποίηση (Buhrmester & Furman, 1990). Τα δευτερότοκα παιδιά αναφέρουν ότι υπάρχει λιγότερη αρνητικότητα στην αδελφική σχέση σε ηλικία 13 ετών, συγκριτικά με τις αναφορές των πρωτότοκων παιδιών (Whiteman, Solmeyer, & McHale, 2015). Επίσης, τα δευτερότοκα παιδιά αισθάνονται πως υπάρχει περισσότερη θαλπωρή και λιγότερη σύγκρουση στη σχέση με τα αδέλφια τους, απ' ό,τι αντιλαμβάνονται τα πρωτότοκα, ενώ όταν αναφέρονται στα μεγαλύτερα αδέλφια τους τα χαρακτηρίζουν κυριαρχικά αλλά και στοργικά (Buhrmester & Furman, 1990).

Όσον αφορά τα μεγαλύτερα ενήλικα άτομα, αυτά θεωρούν πως στην καθημερινότητα προσφέρουν πρακτικές συμβουλές προς τα αδέλφια τους σε υψηλότερο βαθμό, απ' ό,τι λαμβάνουν (Voorpostel & Van Der Lippe, 2007), ενώ άλλα ευρήματα δείχνουν ότι η σειρά γέννησης δεν συνδέεται με το επίπεδο στήριξης ανάμεσα στα αδέλφια (Milevsky, 2005). Επιπλέον, τα πρωτότοκα άτομα διατηρούν σε μεγαλύτερο βαθμό στενή επαφή με τα αδέλφια τους, επιδιώκουν την επικοινωνία συχνότερα και επενδύουν συναισθηματικά περισσότερο στην αδελφική σχέση, απ' ό,τι συμβαίνει με τα δευτερότοκα (Pollet & Nettle, 2009).

Ωστόσο, τα πρωτότοκα παιδιά εκδηλώνουν περισσότερη κυριαρχική συμπεριφορά αλλά και περισσότερη προστασία προς τα αδέρφια τους, σε σύγκριση με τα μικρότερα (Buhrmester & Furman, 1990). Αυτή η συμπεριφορά γίνεται πιο αισθητή όταν τα άτομα βιώνουν στην οικογένειά τους μια διασπαστική κατάσταση και συνθήκες αποξένωσης (Roth, Harkins, & Eng, 2014). Όσον αφορά την οπτική των μικρότερων παιδιών, αυτά θεωρούν ότι τα μεγαλύτερα αδέρφια τους είναι πιο κυριαρχικά αλλά και πιο στοργικά (Buhrmester & Furman, 1990).

Παρότι η σειρά γέννησης συνδέεται με την κυριαρχική συμπεριφορά στις αδελφικές σχέσεις φαίνεται, ωστόσο, ότι η λειτουργία ισότητας και συναισθηματικής στήριξης ανάμεσα στα αδέρφια είναι πολύ σημαντική, προκειμένου να διατηρείται ένα θετικό κλίμα μεταξύ τους. Προς την κατεύθυνση αυτή, βρέθηκε ότι η εγγύτητα συμβάλλει καταλυτικά, αφού όταν τα αδέρφια βιώνουν ζεστασιά και στήριξη στη σχέση τους, εκδηλώνουν σε μικρότερο βαθμό κυριαρχία και επιθετικότητα, ανεξαρτήτως σειράς γέννησης (Shortt & Gottman, 1997).

Ο τρόπος που τα άτομα αντιλαμβάνονται και χαρακτηρίζουν τα αδέρφια τους είναι αξιοσημείωτος. Όταν το νεότερο παιδί χαρακτηρίζει τον μεγαλύτερο έφηβο αδελφό του ως επιτυχημένο και υποστηρικτικό, τα αδέρφια παρουσιάζουν λιγότερα προβλήματα συμπεριφοράς και πιο λίγα καταθλιπτικά συμπτώματα (Widmer & Weiss, 2000). Από την άλλη πλευρά, τα νεότερα παιδιά, που αντιλαμβάνονται τα αδέρφια τους ως εχθρικά, εκδηλώνουν επιθετική συμπεριφορά και παραβατικότητα (κλοπή και βανδαλισμό). Ωστόσο, δεν υφίσταται τέτοια σύνδεση στην περίπτωση των μεγαλύτερων αδελφών (Scholte, Engels, de Kemp, Harakeh, & Overbeek, 2007).

2.5.5. Μορφωτικό επίπεδο των γονέων και αδελφική σχέση

Αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο και την αδελφική σχέση, έχει καταγραφεί ότι το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων συνδέεται με την ποιότητα της αδελφικής σχέσης. Για παράδειγμα, σε μια διαχρονική ποσοτική μελέτη διάρκειας τριών ετών, διερευνήθηκε η επίδραση του μορφωτικού επιπέδου των γονέων στη συναισθηματική κατάσταση που επικρατεί ανάμεσα στα αδέρφια. Το δείγμα συνίστατο από 189 ακέραιες οικογένειες Αφροαμερικανών με δυο παιδιά εφηβικής ηλικίας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι έφηβοι, των οποίων οι γονείς είχαν υψηλότερη

μόρφωση ανέφεραν ότι υπάρχει πιο αρνητικό συναισθηματικό κλίμα στην αδελφική σχέση σε ηλικία 13 ετών, συγκριτικά με τις αναφορές των συμμετεχόντων, των οποίων οι γονείς είχαν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (Whiteman, Solmeyer, & McHale, 2015).

2.6. Η ποιότητα της αδελφικής σχέσης κατά τη σχολική ηλικία

Με την πάροδο του χρόνου, η ψυχολογική απόσταση και τα όρια μεταξύ των μελών αλλάζουν, ενώ οι ρόλοι τόσο μέσα στα υποσυστήματα όσο και ανάμεσα σ' αυτά, επαναπροσδιορίζονται ανάλογα με την *αναπτυξιακή φάση του κύκλου ζωής της οικογένειας* (Carter & McGoldrick, 1989·Cicirelli, 1995).

Λαμβάνοντας υπόψη τα στάδια του κύκλου ζωής (Carter & McGoldrick, 1989) και εστιάζοντας στην αναπτυξιακή φάση, όπου η οικογένεια έχει παιδιά σχολικής ηλικίας, είναι σημαντική η διερεύνηση της ποιότητας της αδελφικής σχέσης στην περίοδο αυτή.

Οι αδελφικές σχέσεις βιώνονται μέσα σε συναισθηματικό κλίμα (θετικό ή αρνητικό) και διατηρούνται σταθερές από την πρώιμη παιδική ηλικία μέχρι και την εφηβεία (Kim, McHale, Osgood, & Crouter, 2006). Κατά την περίοδο της σχολικής ηλικίας, οι εκφάνσεις της αδελφικής σχέσης διακρίνονται σε τέσσερις τύπους: α) αρμονικός τύπος σχέσης, ο οποίος χαρακτηρίζεται από ένα υψηλό επίπεδο θαλπωρής και χαμηλό επίπεδο σύγκρουσης, β) αμφιθυμικός τύπος, όπου επικρατεί αυξημένη θαλπωρή αλλά και έντονη διαμάχη, γ) ο εχθρικός τύπος, με κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα το χαμηλό επίπεδο θαλπωρής και πολύ συγκρουσιακό κλίμα και δ) αποστασιοποιημένος τύπος, στον οποίο τα αδέλφια συμπεριφέρονται με τρόπο που δεν γίνεται αντιληπτή η θαλπωρή ή η εχθρότητα (McGuire, McHale, & Updergraff, 1997).

Κατά την περίοδο αυτή, τα αδέλφια περνούν πολύ χρόνο μεταξύ τους και μάλιστα περισσότερο, απ' ό,τι περνούν με τους γονείς (McHale & Crouter 1996·Whiteman, Bernard, & Jensen, 2011). Αυτή η κατάσταση μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη των παιδιών, καθώς έχει βρεθεί ότι τα επτάχρονα παιδιά διαθέτουν αρκετή ικανότητα κατανόησης, ώστε να αντιληφθούν τόσο τα δικά τους συναισθήματα όσο και τα συναισθήματα των αδελφών τους (Zahn-Waxler, Radke-Yarrow, & King, 1979).

Ωστόσο, συχνά τα αδέλφια εμπλέκονται σε συγκρούσεις (Brody, 2004· Buist, Metindogan, Coban, Watve, Paranjpe, Koot, van Lier, Branje, & Meeus, 2017·Dunn, 2007· Faith, Christian, Newgent, & Cavel, 2015·McGuire, Manke, Eftekhari, & Dunn, 2000· Morgan, Shaw, & Olino, 2012·Recchia & Witwit, 2017·Stormshak et al.,1996). Κατά τη σχολική ηλικία τα αδέλφια συγκρούονται για θέματα σχετικής ισχύος ή ιδιοτέλειας, όπως ανταλλαγή προσωπικών αντικειμένων (McGuire et al., 2000).

Σε κάποιες περιπτώσεις τα παιδιά εκδηλώνουν ακραία επιθετική συμπεριφορά, δημιουργώντας μεγάλα προβλήματα στην αδελφική σχέση. Τα ευρήματα δείχνουν ότι η έντονη διαμάχη και η σωματική επιθετικότητα ανάμεσα στα αδέλφια συνδέονται με αρνητική προσαρμογή των παιδιών (Stormshak et al.,1996). Τέτοια παιδιά θεωρούνται πιο επιθετικά και λιγότερο αποδεκτά από την ομάδα των συνομηλίκων (Brody, 2004). Τα παιδιά, που εκδηλώνουν (κατ' επανάληψη) κυριαρχική συμπεριφορά προς τα αδέλφια τους, τείνουν να εξωτερικεύουν παρόμοια συμπεριφορά και προς τους συνομηλίκους στο σχολικό πλαίσιο (Faith et al.,2015). Σε τέτοιες συνθήκες, όσα παιδιά εκφοβίζονται επαναλαμβανόμενα από τα αδέλφια τους, είναι πολύ πιθανό να αποκτήσουν παθητική στάση στις διαπροσωπικές σχέσεις με τους συμμαθητές τους και κατ' επέκταση να γίνουν θύματα εκφοβισμού στο σχολείο (Dunn, 2007). Ωστόσο, όταν στην αδελφική σχέση επικρατεί ισότητα, τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να ασκηθούν στις κοινωνικές δεξιότητες αποκτώντας στρατηγικές διαχείρισης των διαφορών τους. Δύνανται μάλιστα να μεταφέρουν αυτές τις δεξιότητες σε καταστάσεις εκτός οικογένειας, δημιουργώντας θετικές διαπροσωπικές σχέσεις με τους συνομηλίκους τους (Perlman, Garfinkel, &Turrell, 2007). Στο πλαίσιο αυτό, οι αρμονικές σχέσεις ανάμεσα στα αδέλφια λειτουργούν προστατευτικά σε καταστάσεις θυματοποίησης (Faith et al.,2015).

Εστιάζοντας στον παράγοντα του φύλου, τα ευρήματα δείχνουν ότι η θετικότερη αδελφική σχέση ανάμεσα στα αγόρια μπορεί να προβλέψει την εμφάνιση λιγότερων συναισθηματικών προβλημάτων στα παιδιά. Ωστόσο, όσο πιο συγκρουσιακή είναι η σχέση των αδελφών (αγόρια), τόσο περισσότερες συναισθηματικές δυσκολίες προβλέπονται. Επίσης, τα αγόρια, που βιώνουν προβληματική αδελφική σχέση, παρουσιάζουν λιγότερες κοινωνικές δεξιότητες κατά την είσοδό τους στο σχολείο (Morgan et al.,2012).

Κεφάλαιο 3ο

3.Οι παράγοντες λειτουργικότητας της οικογένειας και ποιότητα της αδελφικής σχέσης

Εισαγωγή

Η αδελφική σχέση λαμβάνει χώρα μέσα στο σύστημα της οικογένειας, όπου αμοιβαία επηρεάζει και επηρεάζεται από τη δυναμική των άλλων σχέσεων (συζυγική σχέση, σχέση γονέα-παιδιού) (McHale & Crouter, 1996).

Ένα οικογενειακό σύστημα χαρακτηρίζεται από τη λειτουργικότητά του, η οποία υποδηλώνεται μέσα από παράγοντες, όπως η συνοχή και η προσαρμοστικότητα (Minuchin, 1974), ενώ οι δυναμικές που υφίστανται στα υποσυστήματα (συζυγικό, γονικό, αδελφικό) (Cicirelli, 1991) επιδρούν στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης (Buhrmester & Furman, 1985).

Η *συνοχή* (cohesion) αφορά στο συναισθηματικό κλίμα της οικογένειας ως αίσθηση συναισθηματικής δέσμευσης/εγγύτητας μεταξύ των μελών. Σ' αυτή τη συνθήκη, πολύ σημαντικός θεωρείται ο βαθμός σαφήνειας των ορίων. Σύμφωνα με τον Minuchin (1974), τα όρια σε μια οικογένεια υποδηλώνουν το επίπεδο λειτουργικότητας και μπορεί να είναι *συγκεχυμένα* (diffuse boundaries), όπου τα μέλη της εμπλέκονται υπερβολικά μεταξύ τους (άκρως μεγάλη συνοχή-υπάρχει δυσλειτουργία) ή αντιθέτως τα όρια μπορεί να είναι υπερβολικά *άκαμπτα* (rigid boundaries) (μηδαμινή συνοχή - δυσλειτουργία) και τα μέλη να έχουν πολύ μεγάλη απόσταση μεταξύ τους. Ωστόσο, υπάρχουν και *σαφή όρια* (clear boundaries), που παρέχουν ισορροπία ανάμεσα στην εγγύτητα και την αυτονομία (λειτουργική οικογένεια).

Η *προσαρμοστικότητα* (adaptability) αναφέρεται στον βαθμό ετοιμότητας της οικογένειας να αλλάζει τους κανόνες λειτουργίας της, όταν οι συνθήκες το απαιτούν καθώς η οικογένεια διανύει τις αναπτυξιακές φάσεις του κύκλου ζωής. Η οικογένεια εξελίσσεται διαρκώς σε συνάρτηση με τον χρόνο ενώ συμβαίνουν συνεχείς μεταβολές στο εσωτερικό της. Επίσης, από το κοινωνικό περιβάλλον ασκούνται πιέσεις για αλλαγή, προκειμένου η οικογένεια να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες. Ωστόσο, κατά τη διαδικασία αυτή δημιουργείται *άγχος*, το οποίο συνδέεται με ορισμένα σημαντικά γεγονότα (π.χ. γέννηση ενός παιδιού στην οικογένεια, μετάβαση στην εφηβεία, αναπηρία κάποιου μέλους κ.α.) και μπορεί να επηρεάσουν ολόκληρο το οικογενειακό σύστημα (Minuchin, 1974).

Η σχέση μεταξύ των γονέων αποτελεί παράγοντα υψηλής σπουδαιότητας, καθώς επιδρά σε μεγάλο βαθμό στις αδελφικές σχέσεις (Minuchin, 1974·Brody, 1998). Οι

γονείς λειτουργούν ως πρότυπο μίμησης για τα παιδιά τους τόσο για τις θετικές όσο και για τις αρνητικές μορφές συμπεριφοράς (Bandura, 1977). Επίσης, όταν υπάρχουν δυσκολίες στη σχέση των γονέων, δημιουργείται αρνητικό συναισθηματικό κλίμα στην αδελφική σχέση (Rivers & Stoneman, 2003).

3.1. Συνοχή της οικογένειας και ποιότητα της αδελφικής σχέσης

Η αδελφική σχέση επηρεάζεται από το γενικό συναισθηματικό περιβάλλον της οικογένειας, καθώς και από τη δυναμική των επιμέρους σχέσεων (συζυγική, γονέα-παιδιού) (Volling & Belsky, 1992). Το συναισθηματικό κλίμα που επικρατεί μέσα στην οικογένεια έχει ζωτική σημασία, όπου το επίπεδο συνοχής, ως συναισθηματική εγγύτητα ή απόσταση μεταξύ των μελών, συνδέεται με την ποιότητα της αδελφικής σχέσης (Dawson, Pike, & Bird, 2014· Della Porta & Howe, 2017· Fosco, Stormshak, Dishion, & Winter, 2012· Furman & Giberson, 1995· Gamble & Yu, 2014· Noller, 2008 · Richmond & Stocker, 2006· Volling & Belsky, 1992· Yu & Gamble, 2007).

Έχει βρεθεί ότι όταν υφίσταται θετικό συναισθηματικό κλίμα κατά την αλληλεπίδραση των μελών, τα αδέλφια αισθάνονται θαλπωρή και εγγύτητα (Dawson, Pike, & Bird, 2014· Fosco et al., 2012· Furman & Giberson, 1995· Gamble & Yu, 2014· Yu & Gamble, 2007). Το θετικό συναισθηματικό κλίμα της οικογένειας συνδέεται με λιγότερη επιθετικότητα στην αδελφική αλληλεπίδραση κατά την εφηβεία (Yu & Gamble, 2007). Μάλιστα, ο ρόλος του πατέρα είναι καταλυτικός, καθώς η εγγύτητα πατέρα –εφήβου συνδέεται με τη μείωση του βαθμού προβληματικής συμπεριφοράς των αδελφών με την πάροδο του χρόνου, παρά του ότι δεν ισχύει αυτή η σύνδεση όταν γίνεται αναφορά στη σχέση μητέρας-εφήβου (Fosco et al., 2012). Επίσης, όταν εξωτερικεύονται θετικά συναισθήματα μεταξύ των μελών της οικογένειας, επικρατεί περισσότερη θαλπωρή και λιγότερη επιθετική συμπεριφορά καθώς και λιγότερος ανταγωνισμός ανάμεσα στα αδέλφια, βάσει της αντίληψης των μητέρων (Gamble & Yu, 2014). Στην περίπτωση, που η οικογενειακή λειτουργία χαρακτηρίζεται από ακραία δέσμευση, έχει καταγραφεί ότι σχετίζεται με συναισθηματικά προβλήματα των αδελφών (Barnett & Hunter, 2012).

Ο τρόπος λειτουργίας της οικογένειας και η συμπεριφορά των μελών στις καθημερινές συνήθειες παρατηρήθηκε ότι επηρεάζουν την ποιότητα της αδελφικής σχέσης. Οι οικογένειες με ισότιμη κατανομή των οικιακών εργασιών μπορεί να δημιουργήσει θετική αλληλεπίδραση στα αδέρφια. Όσο πιο δίκαιη είναι η κατανομή των εργασιών, τόσο θερμότερη είναι η αδελφική σχέση. Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτή η θετική κατάσταση δεν επηρεάζεται από τη δυαδική σχέση γονέα-παιδιού, αλλά από το σύνολο των οικογενειακών σχέσεων (Dawson, Pike, & Bird, 2014). Κατά τη διερεύνηση της συνάφειας ανάμεσα στη γονική υποστήριξη και το επίπεδο θαλπωρής ή διαμάχης στην αδελφική σχέση, προέκυψε ότι τόσο η αδελφική θαλπωρή όσο και η αδελφική σύγκρουση συνδέονται με την αντιλαμβανόμενη από τους εφήβους γονική υποστήριξη στην αρχή της εφηβείας. Οι έφηβοι, που βιώνουν στενότερες και λιγότερο συγκρουσιακές αδελφικές σχέσεις, αντιλαμβάνονται σε μεγαλύτερο βαθμό τη γονική υποστήριξη. Ωστόσο, δεν βρέθηκε να διατηρείται αυτή η συνάφεια, μεταξύ των εφηβικών αναφορών για τη γονική υποστήριξη και την ποιότητα της αδελφικής σχέσης, με την πάροδο του χρόνου (Derkman et al., 2011).

Όσον αφορά τον αντίκτυπο της ποιότητας της σχέσης μεταξύ των συζύγων, φαίνεται ότι η λειτουργική συζυγική επικοινωνία συνδέεται με θετική γονική συμπεριφορά και με στοργική αδελφική σχέση (Yu & Gamble, 2008). Θετικές διαπροσωπικές σχέσεις μπορούν να λάβουν χώρα ακόμα και σε αντίξοες οικογενειακές συνθήκες όπως σε κάποιες περιπτώσεις, στις οποίες το διαζύγιο των γονέων φέρνει τα αδέρφια πιο κοντά (Bush & Ehrenberg, 2003).

Από την άλλη πλευρά, όταν υπάρχει συναισθηματική απόσταση στα μέλη της οικογένειας ενώ παράλληλα παρουσιάζονται δυσκολίες στη μεταξύ τους επικοινωνία, τα παιδιά έχουν την τάση να εκδηλώνουν συγκρουσιακή συμπεριφορά (Barnett & Hunter, 2012· Brody, Stoneman, & McCoy, 1992· Fosco et al., 2012· Furman & Giberson, 1995· Jennings & Howe, 2001· Noller, Feeney, Sheehan, Darlington, & Rogers, 2008· Richmond & Stocker, 2006· Yu & Gamble, 2007). Για παράδειγμα, έχει παρατηρηθεί ότι σε λιγότερο συνεκτικές οικογένειες, όπου επικρατεί ψυχρό και συγκρουσιακό κλίμα, τα αδέρφια εκδηλώνουν σε μικρότερο βαθμό θετική κοινωνική συμπεριφορά, περισσότερα εξωτερικευμένα προβλήματα και μεγαλύτερο ανταγωνισμό στη σχέση τους, συγκριτικά με τα παιδιά που ανήκουν σε οικογένειες με μεγαλύτερη

συναισθηματική δέσμευση (Brody, Stoneman, & McCoy, 1992· Richmond & Stocker,2006· Yu & Gamble, 2007). Σημειώνεται ότι αυτή η σύνδεση υφίσταται ανεξάρτητα από το επίπεδο εχθρότητας στη δυαδική σχέση γονέα – παιδιού (Richmond & Stocker,2006). Επίσης, εάν τα αδέλφια εισπράττουν ελάχιστη αποδοχή, τόσο από τη μητέρα όσο και από τον πατέρα, εκδηλώνουν λιγότερη οικειότητα και περισσότερη επιθετικότητα. Όταν οι πατέρες αφιερώνουν λιγότερο χρόνο κατά την ενασχόλησή τους με τα παιδιά, η επιθετική συμπεριφορά στα αδέλφια είναι πιο συχνή. Ωστόσο, δεν ισχύει αυτή η σύνδεση στην περίπτωση της σχέσης μητέρας-παιδιού (Updegraff et al., 2005).

Όσον αφορά τη συζυγική σχέση, η ύπαρξη διαμάχης ανάμεσα στους συζύγους είναι κρίσιμη, καθώς συνδέεται με τη σύγκρουση ανάμεσα στα αδέλφια. Έχει βρεθεί ότι η συζυγική αντιπαλότητα σχετίζεται με λιγότερη θαλπωρή, υψηλότερο βαθμό συγκρούσεων καθώς και περισσότερη αντιζηλία στην αδελφική σχέση (Brody et al.,1992· Furman & Giberson,1995· Modry-Mandell, Gamble, & Taylor, 2007· Noller et al., 2008· Stocker & Youngblade, 1999).

Επιπτώσεις στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης καταγράφονται, επίσης, όταν υπάρχει χαμηλή συνοχή λόγω ενδοσυζυγικής βίας. Βρέθηκε ότι σε τέτοιες συνθήκες έχει ιδιαίτερη σημασία το πώς τα παιδιά αντιλαμβάνονται αυτήν την κατάσταση. Η διαφορά των παιδιών ως προς την αξιολόγηση του κινδύνου που βιώνουν, συνδέεται με τη διαφορά στις συναισθηματικές δυσκολίες των αδελφών (Piotrowski, 2011· Skopp, McDonald, Manke, & Jouriles, 2005).

Αρνητικό συναισθηματικό κλίμα υφίσταται και σε συνθήκες αποδέσμευσης της οικογένειας, όπου το επίπεδο της συνοχής είναι πολύ χαμηλό όπως στην περίπτωση διαζευγμένων γονέων, επηρεάζοντας καταλυτικά την ποιότητα της αδελφικής σχέσης (Frank, 2007 · Milevsky, 2004· Riggio, 2001).

Εστιάζοντας στο στυλ συμπεριφοράς των παιδιών, φαίνεται ότι είναι περισσότερο αρνητικό στις αποδεσμευμένες οικογένειες. Όσο πιο αρνητική είναι η συναισθηματική αντίδραση των παιδιών λόγω διαζυγίου, τόσο πιο έντονη είναι η εκδήλωση δύναμης και κυριαρχίας στην αδελφική σχέση (Brody, Stoneman, & McCoy, 1994a· Noller et al., 2008· Reese-Weber, 2000).

Επιπλέον, κατά την έναρξη της ενηλικίωσης, τα αδέλφια που προέρχονται από διαζευγμένες οικογένειες έχουν πιο διαταραγμένη και απόμακρη σχέση, σε σύγκριση με άτομα από ακέραιες οικογένειες. Σημειώνεται ότι η οικογενειακή και η συζυγική ικανοποίηση λειτουργούν ως ενδιάμεσος παράγοντας ανάμεσα στο γονικό διαζύγιο και την αδελφική στήριξη και εγγύτητα (Milevsky, 2004).

Ακόμα και σε ειδικές περιπτώσεις η ποιότητα της αδελφικής σχέσης επηρεάζεται από τον βαθμό ικανοποίησης αναφορικά με την οικογενειακή λειτουργία, όπως συμβαίνει σε οικογένειες, όπου μεγαλώνει ένα παιδί με αναπηρία. Στις οικογένειες αυτές, όσο χαμηλότερο είναι το επίπεδο ικανοποίησης από την οικογενειακή λειτουργία τόσο μικρότερη είναι η θαλπωρή ανάμεσα στα αδέλφια (Bellin & Rice, 2009).

Ζωτικό ρόλο στο συναισθηματικό κλίμα της οικογένειας διαδραματίζει η αυτοεκτίμηση των μελών. Ο βαθμός αυτοεκτίμησης των γονέων επιδρά στον τρόπο λειτουργίας της οικογένειας, ο οποίος με τη σειρά του επηρεάζει το επίπεδο αυτοεκτίμησης των παιδιών. Εάν οι γονείς χαρακτηρίζονται από υψηλή αυτοεκτίμηση τότε και τα αδέλφια έχουν υψηλή αυτοεκτίμηση δημιουργώντας, παράλληλα, θετική διαπροσωπική σχέση κατά την αδελφική επαφή (Satir, 1989).

Στο πλαίσιο της οικογενειακής συνοχής βρέθηκε ότι αυτή η διάσταση της λειτουργίας της οικογένειας κυμαίνεται σε τέσσερα επίπεδα: από πολύ χαμηλή έως πολύ υψηλή. Βάσει αυτής της διάκρισης, οι οικογένειες χαρακτηρίζονται (Olson, 1986, 1991) ως:

- α) **“Αποδεσμευμένες”** (disengaged). Στις αποδεσμευμένες οικογένειες το επίπεδο συνοχής είναι άκρως χαμηλό.
- β) **“Χωρισμένες”** (separated). Σ’ αυτές τις οικογένειες η συνοχή κυμαίνεται από χαμηλό έως μέτριο επίπεδο.
- γ) **“Συνδεδεμένες”** (connected), όπου η συνοχή κυμαίνεται από μέτρια έως υψηλή.

δ)“**Πολύ συνδεδεμένες**” (παγιδευμένες). (enmeshed). Στις πολύ συνδεδεμένες οικογένειες η συνοχή λαμβάνει χώρα σε άκρως υψηλό επίπεδο.

Από αυτά τα τέσσερα επίπεδα οικογενειακής συνοχής, λειτουργικά θεωρούνται τα δύο ενδιάμεσα επίπεδα, όπου οι οικογένειες χαρακτηρίζονται ως *χωρισμένες* ή *συνδεδεμένες*. Αντιθέτως, τα ακραία επίπεδα συνοχής θεωρούνται δυσλειτουργικά, στα οποία οι οικογένειες χαρακτηρίζονται ως *αποδεσμευμένες* ή *πολύ συνδεδεμένες* (Olson, 1986).

3.2. Προσαρμοστικότητα της οικογένειας και ποιότητα της αδελφικής σχέσης

Με την πάροδο του χρόνου, προκειμένου η οικογένεια να προσαρμοστεί επιτυχώς σε νέες καταστάσεις, είναι απαραίτητο να διαθέτει αρκετή ευκαμψία και ετοιμότητα για αλλαγή του τρόπου λειτουργίας (ρόλοι, κανόνες σχέσεων), αλλά και του στυλ γονικότητας ανάλογα με τις αναπτυξιακές μεταβολές των μελών, βάσει του κύκλου ζωής της οικογένειας (Carter & McGoldrick, 1989 ·Minuchin,1974).

Στο πλαίσιο αυτό, σημαντική θεωρείται η έννοια των ορίων, που αποτελούν μια ημι-διαπερατή μεμβράνη μέσω της οποίας πραγματοποιείται μια ελεγχόμενη ανταλλαγή ερεθισμάτων ανάμεσα στα εσωτερικά όρια (εντός οικογένειας) και τα εξωτερικά (μεταξύ οικογένειας και κοινωνικού περιβάλλοντος). Τα όρια προφυλάσσουν την οικογένεια από το έντονο άγχος, συμβάλλοντας σε μεγάλο βαθμό στην προσαρμογή και την αποφυγή της αποδιοργάνωσης προκειμένου να επιβιώσει (Ackerman, 1958).

Η οικογένεια κατά τη διάρκεια της ζωής της εξελίσσεται συνεχώς περνώντας από διάφορες αναπτυξιακές φάσεις, όπως: γέννηση παιδιών, σχολική ηλικία, εφηβεία, μέση ηλικία των γονέων κ.λπ. Σε κάθε μετάβαση είναι αναγκαίο να αναπτύξει κατάλληλους μηχανισμούς προσαρμογής, προκειμένου να διατηρηθεί η ισορροπία της. Η οικογένεια αντιμετωπίζει διάφορες καταστάσεις τόσο στο εσωτερικό της (διαφορετικές φάσεις ανάπτυξης των μελών κ.λπ), όσο και στο κοινωνικό της περιβάλλον (ανεργία κ.λπ). Σύμφωνα με τον Minuchin (1974), τέτοιες καταστάσεις αποτελούν απειλή για την ισορροπία της και επιδιώκει με κάθε δυνατό τρόπο να αποφευχθεί η διασάλευση αυτής της ισορροπίας. Εάν επικρατούν αντίξοες συνθήκες, η

οικογένεια μπορεί να βρεθεί σε κρίση, κάτι που δημιουργεί άμεσο αντίκτυπο στη λειτουργία της. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, ίσως αναγκαστεί να αλλάξει τη λειτουργία της αναπτύσσοντας διαφορετικές και πιο σύνθετες δεξιότητες, προκειμένου να ανταπεξέλθει στις δυσκολίες της νέας κατάστασης. Η οικογένεια που λειτουργεί με αρκετή ευελιξία (εύκαμπτα όρια, ευελιξία στη διαφοροποίηση κανόνων) δύναται να διατηρήσει την ισορροπία και τη συνέχειά της στην πορεία του χρόνου, διανύοντας επιτυχώς τις αναπτυξιακές φάσεις. Μάλιστα, η συμμετοχή όλων των μελών σε διαπραγματεύσεις, σχετικά με την εφαρμογή των οικογενειακών κανόνων, υποδηλώνει την ύπαρξη ευελιξίας και θεωρείται εποικοδομητική, παρά το γεγονός ότι προκύπτουν συγκρούσεις μεταξύ τους. Οι συγκρούσεις αυτές λειτουργούν θετικά, καθώς συμβάλλουν στη συναισθηματική ανάπτυξη όλων των μελών. Όταν αυτές έχουν θετική κατάληξη, επιτυγχάνεται σε ικανοποιητικό βαθμό η προσαρμογή της οικογένειας στη νέα αναπτυξιακή φάση. Ωστόσο, εάν δεν διαθέτει αρκετή ευελιξία, είναι πιθανό να παρουσιαστεί κάποια δυσλειτουργία. Η εμφάνιση παθολογίας αποτελεί την καλύτερη λύση για μια τέτοια οικογένεια. Η παθολογία αποκτά ρόλο ομοιοστατικού μηχανισμού, καθώς η οικογένεια αυτή δεν διαθέτει πιο λειτουργικούς τρόπους αντιμετώπισης της κρίσης. Λόγω μειωμένης ευκαμψίας παρεμποδίζεται η απαιτούμενη αλλαγή των κανόνων, τα μέλη αποτυγχάνουν να επιλύσουν δύσκολα λειτουργικά προβλήματα και το οικογενειακό σύστημα δυσλειτουργεί. Φαίνεται μάλιστα ότι οι συνθήκες (θετικές ή αρνητικές), που επικρατούν στην οικογένεια, μπορούν να επηρεάσουν τις αδελφικές σχέσεις (Barnett & Hunter, 2012· Beilby, Byrnes, & Young, 2012· Bellin & Rice, 2009· Eriksen & Jensen, 2006· Guite, Lobato, Kao, & Plante, 2004· Nielsen, Mandlaco, Roper, Cox, Dyches, & Marshall, 2012· Richmond & Stocker, 2008· Rivers & Stoneman, 2003· Sikora, Moran, Orlich, Hall, Kovacs, Delahaye, Clemons, & Kuhlthau, 2013).

Το βασικό νόημα της προσαρμοστικής ικανότητας είναι το πώς το οικογενειακό σύστημα ισορροπεί ανάμεσα στη σταθερότητα και την αλλαγή, προκειμένου η οικογένεια να λειτουργεί επαρκώς μέσα στον χρόνο (Minuchin, 1974· Wertheim, 1975).

Η οικογενειακή *προσαρμοστικότητα* (adaptability) είναι πολυεπίπεδη και διακρίνεται σε τέσσερα επίπεδα: από την άκρως χαμηλή προσαρμοστικότητα έως την άκρως

υψηλή. Σ' αυτό το φάσμα υπάρχουν οικογένειες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ως ακολούθως (Olson, 1986, 1991):

α) “Άκαμπτες” (rigid)

Οι *άκαμπτες* οικογένειες (άκρως χαμηλό επίπεδο προσαρμοστικότητας) αντιστέκονται σε κάθε αλλαγή της δομής και των κανόνων της λειτουργίας τους, παρότι απαιτείται η αλλαγή από τις συνθήκες και τον κύκλο ζωής της οικογένειας. Σε τέτοιες οικογένειες ένα άτομο αποκλειστικά έχει την ηγεσία, το οποίο είναι αυστηρά ελεγκτικό προς τα άλλα μέλη.

β) “Δομημένες” (structured)

Οι *δομημένες* οικογένειες (χαμηλό έως μέτριο επίπεδο) έχουν δημιουργήσει μια θεμελιώδη δομή, που αλλάζει κάπως με την πάροδο του χρόνου. Στις διαπραγματεύσεις για διάφορα οικογενειακά θέματα της καθημερινότητας συμμετέχουν και τα παιδιά.

γ) “Ευέλικτες” (flexible)

Οι “ευέλικτες” οικογένειες (μέτριο έως υψηλό επίπεδο) είναι έτοιμες για οποιαδήποτε αλλαγή και μάλιστα πιο διαθέσιμες απ' ό,τι οι δομημένες οικογένειες. Στο πλαίσιο τέτοιων οικογενειών υπάρχει ισότιμη ιεραρχία και επικρατεί δημοκρατικό πνεύμα.

δ) “Χαοτικές” (chaotic)

Τέλος, οι “χαοτικές” οικογένειες (άκρως υψηλό επίπεδο προσαρμοστικότητας) χαρακτηρίζονται από έλλειψη δομής και κανόνων λειτουργίας και παρουσιάζουν δυσκολίες προσαρμογής κατά την αντιμετώπιση στρεσογόνων καταστάσεων.

Από αυτά τα τέσσερα επίπεδα προσαρμοστικότητας, λειτουργικά θεωρούνται τα δύο ενδιάμεσα επίπεδα, όπου οι οικογένειες χαρακτηρίζονται ως *ευέλικτες* ή *δομημένες*. Αντιθέτως, τα ακραία επίπεδα προσαρμοστικότητας θεωρούνται δυσλειτουργικά, στα οποία οι οικογένειες χαρακτηρίζονται ως *άκαμπτες* ή *χαοτικές* (Olson, 1986).

Η υψηλή βαθμολόγηση και στις δυο παραμέτρους της λειτουργίας της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα) προσδιορίζει τον *ισορροπημένο* τύπο οικογένειας, η μέτρια βαθμολόγηση χαρακτηρίζει τον *μέτριο* τύπο οικογένειας, ενώ η χαμηλή βαθμολόγηση προσδιορίζει τον *ακραίο* τύπο οικογένειας (Olson, 1991).

3.2.1. Προσαρμοστικότητα σε συνθήκες οικογενειακού στρες και αδελφική σχέση

Στη ζωή της οικογένειας με την πάροδο του χρόνου προκύπτουν αντίξοες ή τραυματικές καταστάσεις (ασθένεια, αναπηρία, ανεργία, απώλεια αγαπημένου προσώπου κ.α.). Σε τέτοιες συνθήκες η προσαρμοστική της ικανότητα θεωρείται πολύ σημαντική, καθώς επηρεάζει την ποιότητα της αδελφικής σχέσης (Barnett & Hunter, 2012· Beilby, Byrnes, & Young, 2012· Bellin & Rice, 2009· Griffith, Hastings, & Petalas, 2013· Guite, Lobato, Kao, & Plante, 2004· Horowitz & Kazak, 1990· Kaminsky & Dewey, 2001· Nielsen et al., 2012· Rivers & Stoneman, 2003· Sikora et al., 2013).

Σε κάποιες οικογένειες ίσως ένα μέλος (ιδίως ένα παιδί) πάσχει από μια χρόνια ασθένεια. Η οικογένεια στην προσπάθειά της να προσαρμοστεί σε τέτοιες δύσκολες συνθήκες, φαίνεται να ασκεί επίδραση τόσο στην αδελφική σχέση όσο και στον τρόπο που τα μέλη αντιλαμβάνονται αυτήν την κατάσταση (Bellin & Rice, 2009· Guite, Lobato, Kao, & Plante, 2004). Για παράδειγμα, μελετώντας κατά πόσο συγκλίνουν οι αναφορές των γονιών και των παιδιών ως προς την ποιότητα της αδελφικής σχέσης σε συνθήκες χρόνιας ασθένειας παιδιού, έχει βρεθεί ότι οι γονείς τείνουν να αναφέρουν περισσότερα προβλήματα προσαρμογής στην αδελφική σχέση, συγκριτικά με τις περιγραφές των παιδιών. Σημειώνεται ότι όσοι γονείς αναφέρουν περισσότερα προβλήματα απ' ό,τι τα αδέλφια, παράλληλα θεωρούν ότι υπάρχουν περισσότερες επιπτώσεις (λόγω χρόνιας ασθένειας) πάνω στην οικογενειακή λειτουργία σε σύγκριση με τους άλλους γονείς (Guite et al., 2004). Ειδικότερα όσον αφορά στον παιδικό καρκίνο, τα ευρήματα δείχνουν ότι παρόλο που τα αδέλφια των παιδιών με καρκίνο δεν εκδηλώνουν περισσότερα προβλήματα συμπεριφοράς συγκριτικά με τα αδέλφια υγιών παιδιών (διαθέτουν μάλιστα θετική αυτοαντίληψη και αναπτυγμένες κοινωνικές δεξιότητες), οι οικογένειες καρκινοπαθών διαφέρουν από την ομάδα σύγκρισης παρουσιάζοντας κάποιες δυσκολίες ως προς την προσαρμοστικότητα.

Συγκεκριμένα, σε ποσοστό 56% της ομάδας καρκινοπαθών ταξινομείται είτε στην κατηγορία *άκαμπτες* οικογένειες (rigid) είτε στην κατηγορία *χαοτικές* οικογένειες (chaotic), ενώ η ομάδα μη καρκινοπαθών εντάσσεται σ' αυτές τις κατηγορίες κατά 20% (Horowitz & Kazak,1990). Εστιάζοντας στη συνθήκη της ασθένειας “δισχιδή ράχη” (spina bifida), τα ευρήματα δείχνουν ότι υφίσταται θετική συσχέτιση ανάμεσα στον βαθμό ικανοποίησης από την οικογενειακή προσαρμοστικότητα και την αδελφική σχέση ως προς τη θαλπωρή (Bellin & Rice,2009).

Οι οικογένειες που ανατρέφουν ένα παιδί με αναπτυξιακή διαταραχή (π.χ. αυτισμό) είναι σημαντικό να μπορούν να προσαρμοστούν σ' αυτή την ειδική κατάσταση, δεδομένου ότι υπάρχουν επιπτώσεις στην αδελφική σχέση (Griffith, Hastings, & Petalas, 2013· Kaminsky & Dewey, 2001·Nielsen et al.,2012· Rivers & Stoneman, 2003· Sikora et al., 2013). Τα σχετικά ευρήματα δείχνουν ότι οι αδελφικές σχέσεις σε οικογένειες με παιδί με αυτισμό χαρακτηρίζονται από λιγότερη οικειότητα, συγκριτικά με τις σχέσεις των οικογενειών χωρίς τέτοια διαταραχή (Kaminsky & Dewey, 2001). Όταν το γονικό στρες (λόγω αυτής της κατάστασης) είναι υψηλό, τα παιδιά με τυπική ανάπτυξη αναφέρουν λιγότερη ικανοποίηση μέσα στη σχέση με το αδελφάκι με αυτισμό, εκφράζοντας δυσαρέσκεια με περισσότερες αρνητικές και λιγότερες θετικές μορφές συμπεριφοράς (Rivers & Stoneman, 2003). Σημειώνεται ότι οι γονείς αντιλαμβάνονται με παρόμοιο τρόπο την αδελφική σχέση, όταν στην οικογένεια συμβιώνει ένα παιδί με αυτισμό. Τόσο οι μητέρες όσο και οι πατέρες θεωρούν ότι τα αδέλφια των παιδιών με αυτισμό έχουν περισσότερα συναισθηματικά προβλήματα και λιγότερο θετική κοινωνική συμπεριφορά συγκριτικά με τον γενικό πληθυσμό, ενώ κυρίως οι μητέρες αντιλαμβάνονται ότι τα αδέλφια έχουν γενικότερα προβλήματα προσαρμογής συγκριτικά με τον γενικό πληθυσμό (Griffith, Hastings, & Petalas, 2013). Ωστόσο, οι γονείς (οι μητέρες σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι οι πατέρες) θεωρούν ότι τα εν λόγω αδέλφια αλληλεπιδρούν πολύ συχνά με ενσυναίσθηση και σπανίως με συμπεριφορά αποφυγής (Nielsen et al.,2012). Αυτή τη θετικότητα μπορεί να την αντιληφθούν και τα παιδιά, καθώς φαίνεται ότι τα αδέλφια των παιδιών με αυτισμό αντιλαμβάνονται σε μεγαλύτερο βαθμό την παρουσία θαυμασμού, αλλά και την απουσία διαπληκτισμού και ανταγωνισμού στις σχέσεις με τα αδέλφια τους, συγκριτικά με τα παιδιά τυπικής ανάπτυξης (Kaminsky & Dewey, 2001). Επιπλέον,

στις οικογένειες με ένα παιδί με προβλήματα ψυχικής υγείας, τα ευρήματα δείχνουν ότι όταν υφίσταται άκαμπτη οικογενειακή λειτουργία (ως προς την προσαρμοστικότητα), εκδηλώνονται εξωτερικευμένα προβλήματα στην αδελφική σχέση (Barnett & Hunter, 2012).

Ακόμα και σε πιο ήπιες δυσκολίες, όπως η εμφάνιση γλωσσικού συμπτώματος ενός παιδιού, μπορεί να επηρεαστεί η αδελφική σχέση. Σε μια σχετική έρευνα, όπου μελετήθηκε η επίδραση του τραυλισμού ενός παιδιού στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης, παρατηρήθηκε ότι η σχέση μεταξύ των εύλωπτων παιδιών και των αδελφών με τραυλισμό χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη εγγύτητα και συγχρόνως από μεγαλύτερη διαμάχη και ανισότητα, συγκριτικά με τις δυάδες εύλωπτων αδελφών (Beilby, Byrnes, & Young, 2012).

Όσον αφορά στην ανασυσταμένη οικογένεια, έχει καταγραφεί ότι τα παιδιά, των οποίων οι γονείς έχουν ξαναπαντρευτεί, αναφέρουν λιγότερη θαλπωρή στην αδελφική σχέση σε ηλικία 13 ετών, σε σύγκριση με τις αναφορές εκείνων που δεν βρίσκονται σε τέτοια οικογενειακή κατάσταση (Whiteman, Solmeyer, & McHale, 2015).

Μια ακόμα αχχογόνα συνθήκη, όπου είναι αναγκαίο να προσαρμοστεί η οικογένεια, αφορά στην υιοθεσία. Προς αυτή την κατεύθυνση, τα ερευνητικά ευρήματα δείχνουν ότι στις οικογένειες με υιοθεσία, τόσο οι γονείς όσο και τα αδέλφια αναφέρουν περισσότερες συγκρούσεις, συγκριτικά με τις οικογένειες χωρίς υιοθεσία. Οι οικογένειες με ένα υιοθετημένο και ένα μη υιοθετημένο παιδί εφηβικής ηλικίας, κάνουν λόγο για περισσότερες συγκρούσεις ανάμεσα στους γονείς και το υιοθετημένο παιδί, αλλά και μεταξύ αδελφών. Μάλιστα στις οικογένειες με 2 υιοθετημένα μέλη υπάρχουν μεγαλύτερες εντάσεις, σε σύγκριση με οικογένειες χωρίς υιοθεσία (Rueter, Keyes, Iacono, & McGue, 2009).

Τέλος, ως προς την ικανότητα προσαρμογής σχετικά με το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο της οικογένειας παρατηρούνται δυσκολίες κυρίως λόγω οικονομικών προβλημάτων, με άμεσο αντίκτυπο στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης (Brody, Kim, Murry, & Brown, 2003 ·Tippett & Wolke, 2015). Τα ευρήματα δείχνουν ότι όσο μεγαλύτερη είναι η οικονομική δυσχέρεια της οικογένειας, τόσο αυξημένη είναι η επιθετικότητα στα αδέλφια (Tippett & Wolke, 2015). Επίσης, η εκδήλωση επιθετικής

συμπεριφοράς στην αδελφική σχέση είναι πιο έντονη στις οικογένειες, οι οποίες κατοικούν σε υποβαθμισμένες γειτονιές (Brody et al., 2003).

3.2.2. Βαθμός ευκαμψίας της γονικότητας και αδελφική σχέση

Καθώς η οικογένεια διανύει τον κύκλο ζωής (Carter & McGoldrick, 1989), ο τρόπος ανατροφής των παιδιών συμβάλλει καταλυτικά στην εξέλιξή της. Το στυλ γονικότητας, ως τρόπος μεταχείρισης των παιδιών, έχει βρεθεί ότι επιδρά στις αδελφικές σχέσεις (Eriksen & Jensen, 2006· Fosco et al, 2012· Milevsky et al., 2011· Richmond & Stocker, 2008· Solmeyer, Killoren, McHale, & Updegraff, 2011· Tippet & Wolke, 2015· Yu & Gamble, 2008). Στο πλαίσιο αυτό προσδιορίστηκαν τέσσερις τύποι γονικότητας, που έχουν αντίκτυπο στην προσαρμογή της οικογένειας αλλά και στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης (Milevsky, Schlechter, & Machlev, 2011):

- **“Καθοδηγητικό”** (authoritative). Το καθοδηγητικό στυλ ανατροφής λειτουργεί με δημοκρατικό τρόπο, όπου συνδυάζεται η θαλπωρή, η κατανόηση και η εποικοδομητική μορφή απαιτήσεων με την εφαρμογή μη τιμωρητικής πειθαρχίας.
- **“Αυταρχικό”** (authoritarian). Οι γονείς με αυταρχικό στυλ χαρακτηρίζονται από ακαμψία ως προς την αλλαγή κανόνων, σχέσεων και πειθαρχίας. Τέτοιοι γονείς εκδηλώνουν άκρως ελεγκτική συμπεριφορά και ελάχιστη θαλπωρή.
- **“Επιτρεπτικό”** (permissive). Οι επιεικείς γονείς εκφράζουν μεγάλη αποδοχή προς τα παιδιά και απαιτούν ελάχιστη πειθαρχία.
- **“Στυλ παραμέλησης”** (neglectful). Οι αμελείς γονείς χαρακτηρίζονται από ελάχιστη αποδοχή και παράλληλα αδιαφορούν για την πειθαρχία των παιδιών τους.

Από αυτούς τους τέσσερις τύπους ως προς το στυλ γονικότητας, το “καθοδηγητικό” (authoritative) στυλ θεωρείται ότι δημιουργεί το πλέον θετικό οικογενειακό κλίμα με περισσότερη ευελιξία στους κανόνες λειτουργίας. Αντιθέτως, οι γονείς “αυταρχικού” (authoritarian) τύπου χαρακτηρίζονται από μεγάλη αυστηρότητα σε θέματα πειθαρχίας

και ακαμψία στην απαιτούμενη αλλαγή, δημιουργώντας δυσκολίες στην αδελφική σχέση (Milevsky et al., 2011).

Το στυλ γονικότητας που ασκούν οι γονείς επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την αντίληψη που είχαν σχηματίσει για τον εαυτό τους ως παιδιά, αλλά και από την εμπειρία που απέχτησαν από τους δικούς τους γονείς. Συνεπώς, οι γονείς που είχαν πολύ αυστηρούς γονείς τείνουν να ανατρέφουν με υπερβολικά αυστηρό τρόπο τα παιδιά τους ή να είναι υπερβολικά υποχωρητικοί (Τσαμπαρλή, 2004).

Συχνά ο αυστηρός τρόπος πειθαρχίας, τόσο της μητέρας όσο και του πατέρα, δημιουργεί προβλήματα συμπεριφοράς ανάμεσα στα αδέρφια (Brody, 1998· Eriksen & Jensen, 2006· Lemery & Goldsmith, 2003· Tippet & Wolke, 2015· Yu & Gamble, 2008). Όσο πιο πολύ οι μητέρες ασκούν σωματική τιμωρία στα παιδιά τους, τόσο περισσότερο τα αδέρφια συμπεριφέρονται επιθετικά μεταξύ τους. Επίσης, όσο συχνότερα οι πατέρες χάνουν την ψυχραιμία τους προς τα παιδιά, τόσο μεγαλύτερη βιαιότητα εκδηλώνεται στην αδελφική σχέση (Eriksen & Jensen, 2006). Παρατηρείται, ότι υπάρχουν στοιχεία αμφίδρομης σχέσης μεταξύ της αδελφικής συναναστροφής και του γονικού στυλ ανατροφής. Το μη δημοκρατικό στυλ των γονέων ασκεί αρνητική επίδραση στα παιδιά νηπιακής ηλικίας δημιουργώντας έντονη διαμάχη ανάμεσα στα αδέρφια, αλλά και η συγκρουσιακή συμπεριφορά των παιδιών επηρεάζει αρνητικά, με τη σειρά της, τη στάση των γονέων απέναντί τους (Yu & Gamble, 2008). Τα παιδιά που βιώνουν σκληρή ανατροφή εκδηλώνουν περισσότερες συγκρούσεις στην αδελφική σχέση και παρουσιάζουν δυσκολίες στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή (Brody, 1998).

Όταν στην οικογένεια υπάρχουν δίδυμα αδέρφια παιδικής ηλικίας, έχει σημειωθεί ότι η γονική αυστηρότητα (ως προς τον τρόπο πειθαρχίας) συνδέεται με την αδελφική σύγκρουση. Ωστόσο, δεν υφίσταται αυτή η σύνδεση όταν γίνεται αναφορά στην καθοδηγητική συμπεριφορά των γονέων (Lemery & Goldsmith, 2003).

Κατά την εφηβεία, ο σκληρός τρόπος ανατροφής αυξάνει την επιθετικότητα στα αδέρφια. Εάν, το στυλ γονικότητας τόσο της μητέρας όσο και το πατέρα είναι αυταρχικό, τα αδέρφια εκδηλώνουν μεγαλύτερη εχθρότητα μεταξύ τους (Milevsky et al., 2011· Tippet & Wolke, 2015). Όταν η πειθαρχία εφαρμόζεται με επιβολή, είναι πολύ πιθανό να έχει μεγάλη χρονική διάρκεια (από τη σχολική ηλικία μέχρι την

εφηβεία, διάρκεια τουλάχιστον έξι ετών). Το παιδί που δέχεται περισσότερη γονική επιβολή εμφανίζει με την πάροδο του χρόνου μεγαλύτερη αύξηση στα προβλήματα συμπεριφοράς, συγκριτικά με τον αδελφό ή την αδελφή του (Richmond & Stocker, 2008). Επιπλέον, στις οικογένειες, όπου οι γονείς διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τα πρότυπα ανατροφής και διαπαιδαγώγησης, παρουσιάζονται έντονα προβλήματα. Η κατάσταση αυτή σχετίζεται αφενός με την αρνητική συζυγική ποιότητα, αφετέρου με καταθλιπτικά συμπτώματα και ριψοκίνδυνη συμπεριφορά ανάμεσα στα αδέρφια (Solmeyer, Killoren, McHale, & Updegraff, 2011).

Ωστόσο, στο πλαίσιο της γονικότητας υπάρχουν και θετικές καταστάσεις, που επιδρούν δημιουργικά στην αδελφική σχέση (Fosco et al., 2012·Gamble & Yu, 2014 · Milevsky et al., 2011·Solmeyer et al., 2011· Yu & Gamble, 2008). Προκειμένου η γονική ανατροφή να λειτουργεί αποτελεσματικά, είναι απαραίτητο οι γονείς να συγκλίνουν μεταξύ τους ως προς τα πρότυπα πειθαρχίας. Στις οικογένειες, όπου οι γονείς συμφωνούν μεταξύ τους ως προς τον τρόπο διαπαιδαγώγησης, υφίστανται υψηλότερες οικογενειακές και παραδοσιακές αξίες χωρίς προβλήματα στην αδελφική σχέση (Solmeyer et al., 2011). Επίσης, όταν το στυλ εξουσίας/πειθαρχίας τόσο της μητέρας όσο και του πατέρα είναι μη αυταρχικό (συνδυασμός θαλπωρής, κατανόησης, ελέγχου και παραχώρησης αυτονομίας), τα αδέρφια βιώνουν μεγαλύτερη εγγύτητα, θαλπωρή και στήριξη στη σχέση τους (Milevsky et al., 2011). Οι θετικότερες πρακτικές ανατροφής, καθώς και η οικογενειακή δημιουργικότητα δύνανται να προβλέπουν τη συνεργασία ανάμεσα στα αδέρφια, αλλά και την ελαχιστοποίηση του ανταγωνισμού και της επιθετικής συμπεριφοράς μεταξύ τους (Gamble & Yu, 2014·Tippett & Wolke, 2015· Yu & Gamble, 2008), σύμφωνα τουλάχιστον με την αντίληψη των μητέρων (Gamble & Yu, 2014). Επιπλέον, η λειτουργία γονικού ελέγχου και η συνεκτικότητα πατέρα-εφήβου συνδέονται με τη μείωση του βαθμού προβληματικής συμπεριφοράς των ατόμων εφηβικής ηλικίας, με την πάροδο του χρόνου. Ωστόσο, δεν ισχύει αυτή η σύνδεση, όταν γίνεται αναφορά στη σχέση μητέρας- εφήβου (Fosco et al., 2012).

3.3. Γονική διαφοροποιημένη μεταχείριση και αδελφική σχέση

Στο πλαίσιο της οικογένειας, ένας από τους πιο σταθερούς και σημαντικούς παράγοντες είναι η γονική διαφοροποιημένη μεταχείριση (Parental Differential Treatment- PDT), η οποία ασκεί επίδραση στην ποιότητα των αδελφικών σχέσεων (Barrett & Weinstein, 2000· Boll, Ferring, & Filipp, 2005· Boyle, Jenkins, Georgiades, Cairney, Duku, & Racine, 2004· Coldwell, Pike, & Dunn, 2008· Feinberg, Solmeyer, & McHale, 2012· Finzi-Dottan & Cohen, 2010· Jensen, Whiteman, Fingerman, & Birditt, 2013· Kowal, Kramer, Krull, & Crick, 2002· Kowal, Krull, & Kramer, 2004· Shanahan, McHale, Crouter, & Osgood, 2008).

Η γονική διαφοροποιημένη μεταχείριση μπορεί να επηρεαστεί από τις προβολές των γονέων στα παιδιά τους. Στην οικογένεια, τα παιδιά αποτελούν πεδίο προβολής των ασυνείδητων αναπαραστάσεων των γονέων ήδη από τη σύλληψη. Οι εν λόγω αναπαραστάσεις ενεργοποιούνται από τις συναισθηματικές ανάγκες των γονέων και δύνανται να διαμορφώσουν τις προσδοκίες τους για τα παιδιά, ακόμα και πριν τη γέννησή τους. Παρόλο που οι γονείς επεξεργάζονται από πριν αυτές τις αναπαραστάσεις, ο ερχομός κάποιου παιδιού μπορεί, μέσω της δικής του ιδιοσυγκρασίας, να τις επηρεάσει (Τσαμπαρλή, 2004).

Οι προβολές των γονέων πηγάζουν από τις συναισθηματικές ανάγκες, που είχαν βιώσει ως παιδιά στη σχέση με τους δικούς τους γονείς. Στο πλαίσιο αυτό υπάρχουν ορισμένες περιπτώσεις προβολών (Ιωσαφάτ, 1987 αναφορά Τσαμπαρλή, 2004), όπως: ταύτιση του παιδιού με τον μικρότερο ή τον μεγαλύτερο αδελφό του γονέα, ταύτιση του παιδιού με έναν από τους δύο γονείς της οικογένειας προέλευσης, ταύτιση του γονέα με το ίδιο το παιδί και, τέλος, ταύτιση του γονέα με τον δικό του πατέρα ή τη δική του μητέρα.

Τα παιδιά παρότι είναι ανήμπορα κατά τα πρώτα αναπτυξιακά τους στάδια, δεν σημαίνει ότι αποδέχονται παθητικά αυτές τις προβολές, αλλά ασκούν με τη σειρά τους τέτοια επιρροή (ανάλογη με τις δυνατότητές τους), που πιθανώς διαφοροποιούν τις γονικές προβολές (Τσαμπαρλή, 2004).

Δεδομένου ότι κάθε ταύτιση δημιουργεί διαφορετική δυναμική στις σχέσεις, είναι πολύ πιθανό να επηρεάζεται και η ποιότητα της σχέσης ανάμεσα στα αδέρφια.

Η παρουσία γονικής διαφοροποιημένης μεταχείρισης στην οικογένεια υποδηλώνει ότι οι γονείς αντιμετωπίζουν το κάθε παιδί με διαφορετικό βαθμό αυστηρότητας ή

προσοχής και αγάπης, κάτι που γίνεται αντιληπτό από τα παιδιά, επηρεάζοντας την ποιότητα της αδελφικής σχέσης. Τα ευρήματα δείχνουν ότι η αντίληψη των παιδιών της μη ισότιμης μεταχείρισης από τους γονείς συνδέεται με λιγότερο θετικές αδελφικές σχέσεις τόσο κατά τη διάρκεια της παιδικής και εφηβικής ηλικίας, όσο και στην ενήλικη ζωή (Barrett & Weinstein, 2000· Boyle et al., 2004· Coldwell, Pike, & Dunn, 2008· Feinberg, Solmeyer, & McHale, 2012· Finzi-Dottan & Cohen, 2010· Jensen, Whiteman, Fingerman, & Birditt, 2013· Kowal et al., 2002· Shanahan et al., 2008). Σύμφωνα με τους Furman και Buhrmester (1985), η γονική διαφοροποιημένη μεταχείριση συνδέεται με τον ανταγωνισμό (rivalry), ο οποίος αναφέρεται στην ατομική αξιολόγηση βάσει της αντίληψης των παιδιών αναφορικά με την πατρική και τη μητρική μεροληψία.

Όταν τα παιδιά αντιλαμβάνονται ότι υπάρχει ισότητα στη μεταχείριση από τους γονείς τους, η ποιότητα της αδελφικής σχέσης είναι θετική και γίνεται θετικότερη με την πάροδο του χρόνου (Boll, Ferring, & Filipp, 2005). Η διαφοροποιημένη μεταχείριση προς τα αδέλφια συνδέεται με χαμηλό βαθμό προσαρμογής των εφήβων. Από τα σχετικά ευρήματα προέκυψε ότι εάν τα άτομα αντιλαμβάνονται πως η γονική διαφοροποιημένη μεταχείριση λειτουργεί εις βάρος τους, τότε τα προβλήματα συμπεριφοράς έχουν αυξητική τάση (Feinberg & Hetherington, 2001· Kothari, 2011· Richmond, Stocker, & Rienks, 2005). Οι έφηβοι, που αισθάνονται λιγότερο ευνοούμενοι από τη μητέρα τους, εκδηλώνουν μεγαλύτερη εχθρότητα και εμπλέκονται περισσότερο σε ριψοκίνδυνες καταστάσεις, καθώς και σε περιστατικά παραβατικότητας (Kothari, 2011· Scholte et al., 2007).

Επιπλέον, η παρουσία μεροληπτικής συμπεριφοράς των γονέων μπορεί να δημιουργήσει συναισθηματικά προβλήματα στα παιδιά. Πράγματι, τα παιδιά που θεωρούν ότι οι γονείς δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση στα αδέλφια τους εμφανίζουν καταθλιπτικά συμπτώματα (Boyle et al., 2004· Shanahan et al., 2008· Vogt Yuan, 2009). Από την άλλη πλευρά, όσο βελτιώνεται η ποιότητα της αδελφικής σχέσης τα συναισθηματικά προβλήματα των παιδιών μειώνονται (Richmond et al., 2005). Ωστόσο, σύμφωνα με κάποια άλλα ευρήματα, η ποιότητα της αδελφικής σχέσης δεν επηρεάζεται από τη γονική διαφοροποιημένη μεταχείριση (Kowal et al., 2002).

Κατά τη διερεύνηση της σύνδεσης ανάμεσα στη γονική διαφοροποιημένη μεταχείριση, την αντίληψη των παιδιών για τη μεροληψία και την αυτοεκτίμηση των αδελφιών εφηβικής ηλικίας, βρέθηκε ότι η μη ισότητα στη γονική μεταχείριση συνδέεται με χαμηλό επίπεδο αυτοεκτίμησης (Shebloski, Conger, & Widaman, 2005). Εστιάζοντας στον ρόλο του πατέρα, έχει βρεθεί ότι η άνιση μεταχείριση από τον πατέρα μειώνει τη θαλπωρή ανάμεσα στα αδέλφια (Finzi-Dottan & Cohen, 2010). Επίσης, προέκυψε ότι τα παιδιά που εισπράττουν περισσότερη αυστηρότητα από τον πατέρα (σε σύγκριση με τα αδέλφια τους) εκδηλώνουν περισσότερα προβλήματα συμπεριφοράς. Μάλιστα, η μεροληψία σχετίζεται με υψηλό βαθμό προβληματικής συμπεριφοράς, ανεξάρτητα από το ποιο παιδί λαμβάνει ευνοϊκότερη μεταχείριση (Jeannin & Van Leeuwen, 2015).

Όσον αφορά στις παρελθοντικές καταστάσεις γονικής διαφοροποιημένης μεταχείρισης, έχει καταγραφεί ότι αυτές μπορεί να επηρεάσουν τις αδελφικές σχέσεις στο παρόν. Οι ενήλικες, οι οποίοι θεωρούν ότι (κατά την παιδική τους ηλικία) οι μητέρες τους παρουσίαζαν μεροληπτική μεταχείριση υπέρ των αδελφών τους ως προς τη στοργή και τον έλεγχο, χαρακτηρίζουν την αδελφική τους σχέση λιγότερο θετική, στην οποία επικρατεί κλίμα ανταγωνισμού. Ωστόσο, δεν ισχύει αυτή η συνάφεια όταν τα αδέλφια αναφέρονται στην πατρική διαφοροποιημένη μεταχείριση (Culpepper, 2007).

Ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις

Λαμβάνοντας υπόψη συνολικά αυτό το θεωρητικό και ερευνητικό πλαίσιο, καθώς επίσης την άποψη ότι τα ατομικά χαρακτηριστικά των μελών μιας οικογένειας και οι επιμέρους σχέσεις (ζευγάρι, αδέρφια) για να γίνουν κατανοητές θα πρέπει να εξεταστούν στο πλαίσιο (οικογενειακό σύστημα) μέσα στο οποίο διενεργούνται (Brody, Stoneman, & McCoy, 1994), ο σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνήσει την ποιότητα της αδελφικής σχέσης παιδιών σχολικής ηλικίας στην Ελληνική ακέραιη οικογένεια, αναφορικά με συγκεκριμένα στοιχεία της οικογενειακής λειτουργίας: συνοχή και προσαρμοστικότητα (Olson, 1986).

Πιο συγκεκριμένα, διερευνήθηκαν τα εξής **ερωτήματα**:

1. Ποια η ποιότητα της αντιλαμβανόμενης αδελφικής σχέσης από τα παιδιά και τους γονείς τους και ποια η σχέση της με: α) το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, β) τη σειρά γέννησης του αδελφού που συμμετέχει, και γ) τη συμφωνία φύλου των αδελφών;
2. Ποια η αντιλαμβανόμενη λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα) από τα παιδιά και τους γονείς τους και ποια η σχέση της με: α) το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, β) τη σειρά γέννησης του αδελφού που συμμετέχει, και γ) τη συμφωνία φύλου των αδελφών;
3. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης και την αντιλαμβανόμενη λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα) από τα παιδιά και τους γονείς τους;

Επίσης, σύμφωνα με την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας διατυπώθηκαν τέσσερις **ερευνητικές υποθέσεις**:

1. Υπάρχει διαφορά ως προς την αντίληψη των οικογενειακών σχέσεων μεταξύ των μελών της οικογένειας.
2. Η ποιότητα της αντιλαμβανόμενης αδελφικής σχέσης από τα παιδιά και τους γονείς τους συνδέεται θετικά με: α) το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, β) τη σειρά γέννησης του αδελφού που συμμετέχει, και γ) τη συμφωνία φύλου των αδελφών.

3. Η αντιλαμβανόμενη λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα) από τα παιδιά και τους γονείς τους συνδέεται θετικά με: α) το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, β) τη σειρά γέννησης του αδελφού που συμμετέχει, και γ) τη συμφωνία φύλου των αδελφών.
4. Η αντιλαμβανόμενη λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα) από τα παιδιά και τους γονείς τους συνδέεται θετικά με την αντιλαμβανόμενη ποιότητα της αδελφικής σχέσης.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

Κεφάλαιο 1^ο

1.Μεθοδολογία

1.1. Συμμετέχοντες

Στην έρευνα συμμετείχαν 250 ακέραιες ελληνικές οικογένειες με δύο παιδιά. Το τελικό δείγμα αποτελούνταν από 500 συμμετέχοντες (250 γονείς - 1 γονέας συμμετείχε από κάθε οικογένεια - και 250 παιδιά, 1 παιδί συμμετείχε από κάθε οικογένεια). Συμμετείχαν 65 πατέρες (26,29%) και 185 μητέρες (73,71%). Οι οικογένειες κατοικούν στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, στη βόρεια Ελλάδα. Οι οικογένειες ενημερώθηκαν στο σχολικό πλαίσιο από τον ερευνητή, κατά τη διάρκεια επιμορφωτικής συνάντησης. Τα κριτήρια συμμετοχής στην έρευνα ήταν: α) οι οικογένειες να είναι ακέραιες, β) να είναι ελληνικής καταγωγής, γ) να έχουν δυο παιδιά, από τα οποία το ένα τουλάχιστον να είναι σχολικής ηλικίας. Από τις 270 αρχικά επιλεγμένες οικογένειες, οι 250 συμφώνησαν να συμμετάσχουν στην εν λόγω έρευνα (ποσοστό ανταπόκρισης 93%). Η ηλικία των γονέων κυμαινόταν από 37 έως 42 ($M_{Age} = 39$ έτη). Όσον αφορά στην εκπαίδευση γονέων, σε ποσοστό 36% των μητέρων και 33% των πατέρων είχαν πανεπιστημιακή εκπαίδευση, ενώ 64% των μητέρων και 67% των πατέρων ήταν απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Σχετικά με τα συμμετέχοντα αδέλφια, 142 (57%) ήταν πρωτότοκα, ενώ 116 (46%) ήταν αγόρια.

1.2. Μέσα συλλογής δεδομένων

A) FACES III

Οι κλίμακες αξιολόγησης της οικογενειακής προσαρμοστικότητας και συνοχής (FACES III) (Olson, 1986) σχεδιάστηκαν για να αξιολογήσουν την οικογενειακή συνοχή και προσαρμοστικότητα, έννοιες βασισμένες στο Circumplex Model of Family Functioning. Το FACES III είναι ένα ερωτηματολόγιο 20 θεμάτων (paper-and-pencil), με αναφορά κάθε ερωτήματος σε κλίμακα 5 σημείων. Τα επίπεδα της δυσaráσκειας

αναφορικά με τη λειτουργία της οικογένειας μετρώνται ως εξής: οι συμμετέχοντες απαντούν σε 20 θέματα που χορηγούνται δύο φορές, προκειμένου να προσδιοριστούν οι πραγματικές αντιλήψεις (π.χ. "Περιγράψτε την οικογένειά σας στο παρόν" και "Περιγράψτε την οικογένειά σας σε ιδανική κατάσταση"). Την πρώτη φορά, αξιολογούν τις πραγματικές συνθήκες στην οικογένεια (πραγματικό επίπεδο) και τη δεύτερη φορά περιγράφουν το πώς θα ήθελαν να είναι η οικογενειακή τους κατάσταση (ιδανικό επίπεδο). Η διαφορά ως προς την αντίληψη μεταξύ των πραγματικών και των ιδανικών συνθηκών αποδίδει μια βαθμολογία απόκλισης, η οποία μετρά τη δυσaréσκεια των συμμετεχόντων σχετικά με τη λειτουργία της οικογένειας. Η *συνοχή* ορίζεται ως ο βαθμός συναισθηματικής δέσμευσης/εγγύτητας μεταξύ των μελών της οικογένειας και η *προσαρμοστικότητα* αναφέρεται στην ικανότητα του οικογενειακού συστήματος να αλλάζει ανταποκρινόμενο στο αναπτυξιακό στρες. Με βάση τον βαθμό συνοχής οι οικογένειες χαρακτηρίζονται ως: "Αποδεσμευμένες" (disengaged), "Χωρισμένες" (separated), "Συνδεδεμένες" (connected), "πολύ Συνδεδεμένες" (enmeshed), ενώ αναφορικά με τον βαθμό προσαρμοστικότητας χαρακτηρίζονται ως: "Άκαμπτες" (rigid), "Δομημένες" (structured), "Ευέλικτες" (flexible), "Πολύ Ευέλικτες" (chaotic). Βάσει του συνδυασμού (*συνοχή* και *προσαρμοστικότητα*) έχουν προσδιοριστεί 3 τύποι οικογενειών: "Ίσορροπημένος" (Balanced type), "Μέτριος" (Mid-range type), "Ακραίος" (Extreme type) (Olson, 1991).

Η κλίμακα FACES III έχει μεταφραστεί στα Ελληνικά από τους Παπαγεωργίου και Σίμο και έχει προσαρμοστεί στην ελληνική γλώσσα από τους Μπίμπου, Στογιαννίδου, Παπαγεωργίου και Κιοσέογλου (2002).

B) Sibling Relationship Questionnaire

Το ερωτηματολόγιο αδελφικής σχέσης (SRQ: Furman & Buhrmester, 1985) χρησιμοποιήθηκε για τη μέτρηση τεσσάρων διαστάσεων της σχέσης ανάμεσα στα αδέρφια. Το SRQ είναι ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς με 48 ερωτήσεις, το οποίο μετρά την αντιληπτή ποιότητα της αδελφικής σχέσης σε κλίμακα 5 σημείων που κυμαίνεται από 1 "Καθόλου" έως 5 "Πάρα πολύ". Η προσαρμογή του στα ελληνικά (Αδάμης, Τσαμπαρλή, & Ταλάντη, 2015) υποστηρίζει τη χρήση του στον ελληνικό πληθυσμό. Παρέχει ένα συνολικό σκορ που αποτελείται από το άθροισμα των

βαθμολογιών σε κάθε θέμα της κλίμακας, εκτός από τα σημεία 14 και 15 που αναφέρονται στη γονική κατανόηση και γνώση. Το SRQ περιλαμβάνει τέσσερις υποκλίμακες, οι οποίες αξιολογούν τις ακόλουθες διαστάσεις αδελφικής σχέσης: *Θαλπωρή/Εγγύτητα* (warmth/closeness), *Σύγκρουση* (conflict), *Ανταγωνισμός* (rivalry) και *Κύρος/Δύναμη* (status/power). Η διάσταση “Θαλπωρή / Εγγύτητα” ορίζεται από τη σύνθεση ερωτήσεων σχετικά με την οικειότητα με τον/την αδελφό/ή, την ομοιότητα, τον θαυμασμό τού/της αδελφού/ή, τον θαυμασμό από τον/την αδελφό/ή, τη στοργικότητα και την προ-κοινωνική συμπεριφορά. Η διάσταση “Σύγκρουση” ορίζεται από τη σύνθεση ερωτήσεων σχετικά με τη διαμάχη ανάμεσα στα αδέρφια, την αντιπαλότητα και τον συναγωνισμό. Η διάσταση “Ανταγωνισμός” ορίζεται από τη σύνθεση των ερωτήσεων σχετικά με την ατομική αντίληψη των αδελφών για τη μητρική και την πατρική μεροληψία. Τέλος, η διάσταση “Κύρος/Δύναμη” ορίζεται από τη σύνθεση των ερωτήσεων σχετικά με τη διάθεση προστασίας του/της αδελφού/ής και την κυριαρχία επί του/της αδελφού/ής. Επιπλέον, για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας υπολογίσαμε τη διαφορά μεταξύ των αντιλήψεων γονέων και παιδιών, προκειμένου να αποκτήσουμε ένα μέτρο σύγκλισης ή απόκλισης.

Γ) Επιδράσεις οικογενειακού αστερισμού

Για τη διερεύνηση της επίδρασης των δημογραφικών χαρακτηριστικών του οικογενειακού αστερισμού, μελετήθηκαν οι εξής μεταβλητές: α) η σειρά γέννησης, β) το φύλο παιδιών, γ) το μέγεθος της οικογένειας, δομή (ακέραιες οικογένειες), δ) κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, διερευνήθηκε το μορφωτικό επίπεδο των γονέων σε συνάρτηση με τη λειτουργία της ακέραιης τετραμελούς οικογένειας και την ποιότητα της αδελφικής σχέσης. Επίσης, διερευνήθηκε κατά πόσο η σειρά γέννησης του παιδιού που συμμετέχει στην έρευνα συνδέεται με τη λειτουργία της ακέραιης τετραμελούς οικογένειας και την ποιότητα της αδελφικής σχέσης, καθώς και ποια είναι η σχέση της συμφωνίας φύλου των αδελφών, με την τη λειτουργία της οικογένειας και την ποιότητα της αδελφικής σχέσης.

1.3. Διαδικασίες

Η επιλογή του δείγματος πραγματοποιήθηκε μέσω “χιονοστιβάδας”. Η συλλογή των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια επίσκεψης του ερευνητή σε δημόσια σχολεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της ευρύτερης περιοχής της Κεντρικής Μακεδονίας, κατόπιν επικοινωνίας με τους/τριες κ.κ. διευθυντές/τριες των σχολικών μονάδων. Συγκεκριμένα, ο ερευνητής επισκέφτηκε τους/τις μαθητές/τριες μέσα στη σχολική τους αίθουσα την τελευταία διδακτική ώρα και τους ενημέρωσε προφορικά τι ακριβώς ζητείται να κάνουν. Προκειμένου να γίνει σαφής η διαδικασία δόθηκαν σχετικά παραδείγματα. Όλοι οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν ότι η συμπλήρωση των στοιχείων είναι ανώνυμη. Για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων ζητήθηκε από τους μαθητές (αγόρια και κορίτσια, Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης) να απαντήσουν σε όλα τα ερωτήματα με βάση τη δική τους αντίληψη. Για να ολοκληρωθούν τα ερωτηματολόγια χρειάστηκαν 35 λεπτά.

Όσον αφορά τους γονείς, η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια επιμορφωτικής συνάντησης γονέων. Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες (ένας γονέας συμμετείχε από κάθε οικογένεια) να απαντήσουν σε όλα τα ερωτήματα με βάση τη δική τους αντίληψη, σχετικά με την οικογένειά τους. Αρχικά, είχαν επιλεγεί 270 γονείς, αλλά 250 από αυτούς απάντησαν σε όλες τις ερωτήσεις. Αυτά τα 250 ερωτηματολόγια των γονέων αξιολογήθηκαν και αναλύθηκαν σε συνάρτηση με τα δεδομένα των παιδιών τους, αντιστοίχως. Όλες οι δοκιμασίες δόθηκαν ταυτόχρονα με συνολική χρονική διάρκεια 30 λεπτών.

1.4. Δεοντολογία

Η μελέτη διεξήχθη σύμφωνα με τα πρότυπα δεοντολογίας της έρευνας με συμμετοχή προσώπων. Το ερευνητικό πρωτόκολλο εγκρίθηκε από αρμόδιο Συμβούλιο του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Επίσης, δόθηκε άδεια από τους κ. διευθυντές και τις κ. διευθύντριες των σχολείων για τη διεξαγωγή της έρευνας στις οικείες σχολικές μονάδες.

Κεφάλαιο 2^ο

2.Αποτελέσματα

2.1. Στατιστική ανάλυση

Για τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων, χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό πακέτο Statistical Package for Social Sciences 21 (SPSS 21).

Αρχικά διερευνήθηκε η ύπαρξη ελλειπουσών τιμών. Δεν παρατηρήθηκαν τέτοιες τιμές. Επιπροσθέτως, διερευνήθηκε η στατιστικά σημαντική απόκλιση από την κανονικότητα των συνεχών μεταβλητών βάσει οπτικού ελέγχου των γραφημάτων (P-P), καθώς και των ελέγχων Kolomogorov-Smirnov και Shapiro-Wilk. Βρέθηκε στατιστικά σημαντική απόκλιση από την κανονικότητα. Οι επιλεγθείσες αναλύσεις ήταν μη παραμετρικές.

Στη συνέχεια διενεργήθηκε περιγραφική στατιστική, συνδυάζοντας δείκτες κεντρικής τάσης και διασποράς. Σχετικά με την επαγωγική στατιστική, για τη διερεύνηση στατιστικά σημαντικής απόκλισης από τη θεωρητική διάμεσο διατακτικής μεταβλητής επιλέχθηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος Wilcoxon Signed Rank Test (Wilcoxon, 1945) (δεδομένου ότι βρέθηκε στατιστικώς σημαντική απόκλιση από την κανονικότητα).

Για τη διερεύνηση της στατιστικής σημαντικότητας της διαφοροποίησης δύο ανεξάρτητων ομάδων του δείγματος ως προς τη διατακτική μεταβλητή, διενεργήθηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος Mann-Whitney *U* (Mann & Whitney, 1947) (δεδομένου ότι βρέθηκε στατιστικώς σημαντική απόκλιση από την κανονικότητα).

Για την εξέταση της παραγοντικής δομής των δομημάτων, που διερευνούμε στην παρούσα έρευνα, διενεργήθηκε παραγοντική ανάλυση Principal Axis Factoring με πλάγια στροφή Oblimin.

Επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας: $P < 0,05$.

2.2. Η ποιότητα της αδελφικής σχέσης

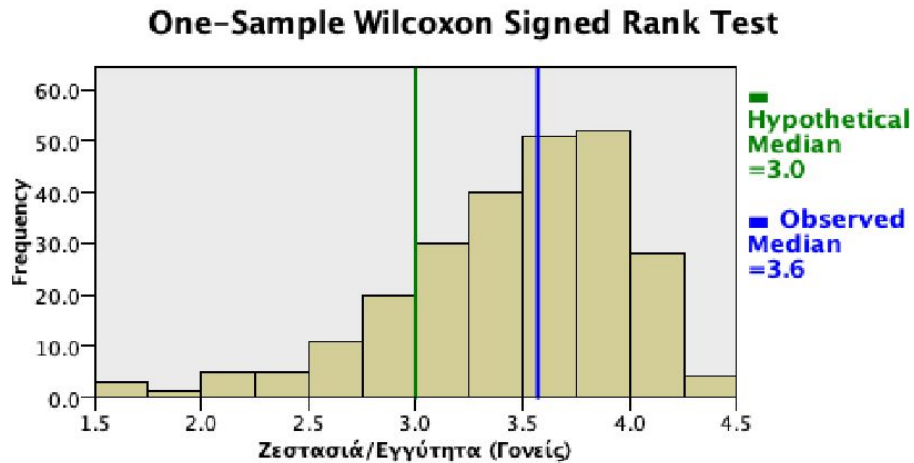
Σχετικά με την ποιότητα της αδελφικής σχέσης, η δοκιμασία Wilcoxon ενός δείγματος (Wilcoxon, 1945) (Πίνακας 1) αποκάλυψε στατιστικώς σημαντικά υψηλότερες τιμές (σε σχέση με τη θεωρητική διάμεσο) και οπτικά παρατηρήσιμες διαφορές (Γράφημα 1 και Παράρτημα 2) στην αντίληψη ως προς τη *Θαλπωρή / Εγγύτητα* και *Κύρος/Δύναμη* (γονείς και παιδιά) (κλίμακα SRQ, Furman & Buhrmester, 1985), ενώ βρέθηκαν στατιστικώς σημαντικά χαμηλότερες τιμές ως προς τον *Ανταγωνισμό* και τη *Σύγκρουση* (γονείς και παιδιά) (κλίμακα SRQ, Furman & Buhrmester, 1985). Παρατηρούμε ότι τόσο οι γονείς όσο και τα παιδιά τους αντιλαμβάνονται περισσότερο τη θετική πλευρά της αδελφικής σχέσης, παρά την αρνητική. Όσον αφορά στη συμφωνία γονέων-παιδιών, καταγράφηκε στατιστικά σημαντική διαφορά στην αντίληψη του *Ανταγωνισμού*. Τα παιδιά θεωρούν ότι υπάρχει μεγαλύτερη αδελφική αντιζηλία, συγκριτικά με την αντίληψη των γονιών. Συνεπώς, βλέπουμε ότι ο τρόπος που οι γονείς αντιλαμβάνονται την αδελφική σχέση είναι διαφορετικός από τον τρόπο που τα ίδια τα παιδιά την αντιλαμβάνονται, τουλάχιστον ως προς τον ανταγωνισμό.

Πίνακας 1. Ποιότητα αδελφικής σχέσης

	<i>M</i>	<i>Mdn</i>	<i>P^a</i>
<i>Γονείς</i>			
Θαλπωρή/Εγγύτητα	3,4	3,6	<0,001
Κύρος/Δύναμη	0,3	0,0	<0,001
Ανταγωνισμός	0,2	0,0	<0,001
Σύγκρουση	2,7	2,7	0,002
<i>Παιδιά</i>			

Θαλπωρή/Εγγύτητα	3,5	3,6	<0,001
Κύρος/Δύναμη	0,4	0,3	0,001
Ανταγωνισμός	0,2	0,0	<0,001
Σύγκρουση	2,7	2,7	0,018
<i>Συμφωνία(Γονείς-Παιδιά)</i>			
Θαλπωρή/Εγγύτητα	0,0	0,0	0,306
Κύρος/Δύναμη	-0,1	0,0	0,563
Σύγκρουση	0,0	0,0	0,859
Ανταγωνισμός	-0,1	0,0	0,002

^a: Δοκιμασία διαμέσου Wilcoxon (από το θεωρητικά ουδέτερο '3' για τις κλίμακες Θαλπωρή/Εγγύτητα και Σύγκρουση του SRQ· από το θεωρητικά ουδέτερο '1' για την κλίμακα Ανταγωνισμός του SRQ· από το θεωρητικά ουδέτερο '0' για την κλίμακα Κύρος/Δύναμη του SRQ και για τις κλίμακες συμφωνίας Γονείς-Παιδιά).

Total N	250
Test Statistic	26,562.500
Standard Error	1,116.935
Standardized Test Statistic	10.181
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Γράφημα 1. Διάσταση αδελφικής σχέσης “Θαλπωρή/ Εγγύτητα” (Γονείς)

2.3. Η λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα)

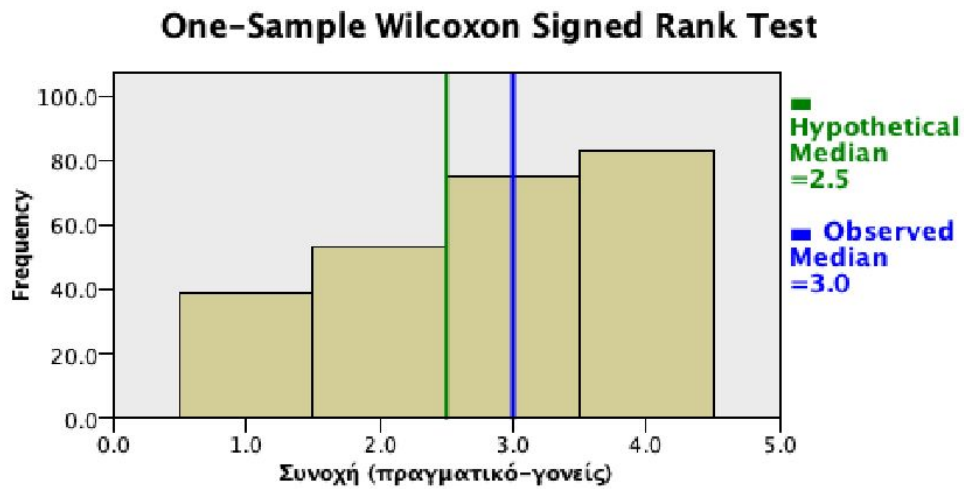
Αναφορικά με τη λειτουργία της οικογένειας, η δοκιμασία Wilcoxon ενός δείγματος (Wilcoxon, 1945) έδειξε ότι όλες οι τιμές ως προς την αντίληψη σε ιδανικό επίπεδο (συνοχή και προσαρμοστικότητα) γονέων και παιδιών είναι στατιστικώς σημαντικά υψηλότερες (σε σχέση με τη θεωρητική διάμεσο) (Πίνακας 2) και οπτικά παρατηρήσιμες διαφορές (Γράφημα 2 και Παράρτημα 2). Φαίνεται ότι τόσο οι γονείς

όσο και τα παιδιά τους επιθυμούν να βελτιωθεί η λειτουργικότητα της οικογένειάς τους. Όσον αφορά την αντίληψη σε πραγματικό επίπεδο, σημειώνεται ότι μόνο οι γονείς παρουσίασαν στατιστικώς σημαντικά υψηλότερες τιμές και μάλιστα μόνο ως προς τη συνοχή και τον τύπο οικογένειας. Επίσης, σχετικά με τη συμφωνία γονέων-παιδιών ως προς τον τύπο οικογένειας, οι γονείς παρουσίασαν στατιστικώς σημαντικά υψηλότερες τιμές από τα παιδιά τους. Παρατηρούμε ότι οι γονείς θεωρούν πως η οικογένειά τους είναι πιο λειτουργική, απ' ό,τι αντιλαμβάνονται τα παιδιά. Επιπλέον, η αντίληψη σε ιδανικό επίπεδο είναι στατιστικώς σημαντικά υψηλότερη, σε σύγκριση με τη θεώρηση σε πραγματικό επίπεδο (γονείς και παιδιά). Συνεπώς, τόσο οι γονείς όσο και τα παιδιά περιγράφουν την οικογένειά τους πιο θετικά σε ιδανικό επίπεδο, απ' ό,τι σε πραγματικό.

Πίνακας 2. Λειτουργία οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα)

		<i>M</i>	<i>Mdn</i>	<i>P</i> ^a
<i>Συνοχή</i>	<i>Γονείς</i>			
	Πραγματικό	2,8	3,0	<0,001
	Ιδανικό	3,3	4,0	<0,001
	<i>Παιδιά</i>			
	Πραγματικό	2,5	2,0	0,919
	Ιδανικό	2,9	3,0	<0,001
<i>Προσαρμοστικότητα</i>	<i>Γονείς</i>			
	Πραγματικό	2,4	2,0	0,367
	Ιδανικό	3,0	3,0	<0,001
	<i>Παιδιά</i>			
	Πραγματικό	2,4	2,0	0,189
	Ιδανικό	3,0	3,0	<0,001
<i>Τύπος Οικογένειας</i>	<i>Γονείς</i>			
	Πραγματικό	2,8	3,0	<0,001
	Ιδανικό	3,2	3,0	<0,001
	<i>Παιδιά</i>			
	Πραγματικό	2,6	3,0	0,056
	Ιδανικό	3,1	3,0	<0,001
<i>Συμφωνία τύπου Οικογέν.</i>	<i>Γονείς-Παιδιά</i>			
	Ιδανικό	0,2	0,0	<0,001
	Πραγματικό	0,2	0,0	<0,001
	<i>Γονείς (Ιδανικό-Πραγματ.)</i>	0,5	0,0	<0,001
	<i>Παιδιά (Ιδανικό-Πραγματ.)</i>	0,4	0,0	<0,001

^a: Δοκιμασία διαμέσου Wilcoxon (από το θεωρητικά ουδέτερο '2,5' για τις κλίμακες FACES III και από το ουδέτερο '0' για τις κλίμακες συμφωνίας Γονείς-Παιδιά).

Total N	250
Test Statistic	20,566.000
Standard Error	1,108.328
Standardized Test Statistic	4.402
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Γράφημα 2. Συνοχή (πραγματικό - Γονείς)

2.4. Λειτουργία της οικογένειας, αδελφική σχέση και εκπαίδευση γονέων

Σχετικά με τη λειτουργία της οικογένειας, την αδελφική σχέση και την εκπαίδευση των γονέων (Πίνακας 3), χρησιμοποιήθηκε η δοκιμασία δύο ανεξάρτητων ομάδων Mann-Whitney U (Mann & Whitney, 1947).

Πίνακας 3. Λειτουργία οικογένειας, αδελφική σχέση και εκπαίδευση γονέων

		Κανένας γονέας με πανεπιστημιακή εκπαίδευση		Τουλάχιστον ένας γονέας πανεπιστημιακής εκπαίδευσης		<i>P^a</i>
		<i>M</i>	<i>Mdn</i>	<i>M</i>	<i>Mdn</i>	
<i>Τύπος Οικογένειας</i>	<i>Γονείς</i>					
	Πραγμ.	2,7	3,0	2,8	3,0	0,532
	Ιδανικό	3,1	3,0	3,4	4,0	0,001
	<i>Παιδιά</i>					
	Πραγμ.	2,6	2,5	2,7	3,0	0,308
	Ιδανικό	3,0	3,0	3,2	3,0	0,035
<i>Συνοχή</i>	<i>Γονείς</i>					
	Πραγμ.	2,8	3,0	2,9	3,0	0,428
	Ιδανικό	3,1	3,0	3,5	4,0	0,003
	<i>Παιδιά</i>					
	Πραγμ.	2,4	2,0	2,6	3,0	0,182
	Ιδανικό	2,7	3,0	3,0	3,0	0,031
<i>Προσαρμοστικότητα</i>	<i>Γονείς</i>					
	Πραγμ.	2,4	2,0	2,5	2,0	0,697
	Ιδανικό	2,9	3,0	3,1	3,0	0,112
	<i>Παιδιά</i>					
	Πραγμ.	2,4	2,0	2,4	2,0	0,793
	Ιδανικό	2,9	3,0	3,1	3,0	0,039
<i>Γονείς</i>	Θαλπωρή/Εγγύτητα	3,4	3,5	3,5	3,6	0,672
	Κύρος/Δύναμη	0,4	0,0	0,3	0,0	0,593
	Ανταγωνισμός	0,2	0,0	0,2	0,0	0,817
	Σύγκρουση	2,6	2,7	2,7	2,7	0,331
	<i>Παιδιά</i>					
Θαλπωρή/Εγγύτητα	3,4	3,6	3,5	3,6	0,492	
Κύρος/Δύναμη	0,5	0,7	0,3	0,3	0,475	
Ανταγωνισμός	0,3	0,0	0,2	0,0	0,148	
Σύγκρουση	2,7	2,7	2,6	2,6	0,427	
<i>Συμφωνία</i>	<i>Τύπος Οικογένειας</i>					
	<i>Γονείς</i> (Ιδανικό-Πραγματικό)	0,4	0,0	0,6	0,5	0,034
	<i>Παιδιά</i> (Ιδανικό-Πραγματικό)	0,4	0,0	0,5	0,0	0,424
	<i>Ιδανικό</i> (Γονείς-Παιδιά)	0,1	0,0	0,3	0,0	0,411
	<i>Πραγματικό</i> (Γονείς-Παιδιά)	0,2	0,0	0,2	0,0	0,834
	<i>Αδελφική σχέση</i> (Γονείς-Παιδιά)					
	Θαλπωρή/Εγγύτητα	0,0	0,0	0,0	0,0	0,774
	Κύρος/Δύναμη	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,738
	Σύγκρουση	-0,1	0,0	0,1	0,1	0,044
	Ανταγωνισμός	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,199

^a: : Μη παραμετρική δοκιμασία ανεξαρτήτων δειγμάτων Mann-Whitney U.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης έδειξαν ότι στις οικογένειες με τουλάχιστον έναν γονέα με πανεπιστημιακή εκπαίδευση, η αντίληψη (γονέων και παιδιών) ως προς τη λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα) (ιδανικό επίπεδο) και τον τύπο οικογένειας (ιδανικό επίπεδο) ήταν στατιστικώς σημαντικά υψηλότερη, συγκριτικά με τις οικογένειες με γονείς χωρίς πανεπιστημιακή εκπαίδευση (με εξαίρεση την αντίληψη των γονέων ως προς την προσαρμοστικότητα σε ιδανικό επίπεδο, καθώς δεν καταγράφηκε στατιστικά σημαντική διαφορά). Φαίνεται ότι όλα τα μέλη της οικογένειας με (τουλάχιστον) έναν γονέα πανεπιστημιακής εκπαίδευσης αντιλαμβάνονται τη λειτουργία της οικογένειας (ιδανικό επίπεδο) με διαφορετικό τρόπο και μάλιστα επιθυμούν περισσότερο να γίνει η οικογένειά τους πιο “ισορροπημένη” (ως προς τον τύπο οικογένειας), σε σύγκριση με τα μέλη των οικογενειών με γονείς χωρίς πανεπιστημιακή εκπαίδευση.

Επίσης, εστιάζοντας στη συμφωνία γονέων-παιδιών ως προς την ποιότητα της αδελφικής σχέσης, καταγράφηκε μόνο μία στατιστικά σημαντική διαφορά: στις οικογένειες με (τουλάχιστον) έναν γονέα πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, οι γονείς παρουσίασαν στατιστικώς σημαντικά υψηλότερες τιμές ως προς την αντίληψη της αδελφικής σύγκρουσης συγκριτικά με τα παιδιά τους, ενώ στις οικογένειες με γονείς χωρίς πανεπιστημιακή εκπαίδευση τα παιδιά παρουσίασαν υψηλότερες τιμές ως προς την αντίληψη αυτής της διάστασης (“Σύγκρουση”), σε σύγκριση με τους οι γονείς τους. Παρατηρείται ότι ο τρόπος, που οι γονείς και τα παιδιά αντιλαμβάνονται τη σύγκρουση στην αδελφική σχέση, διαφοροποιείται σε συνάρτηση με το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων.

2.5. Λειτουργία της οικογένειας, αδελφική σχέση και σειρά γέννησης

Όσον αφορά τη λειτουργία της οικογένειας, την αδελφική σχέση και τη σειρά γέννησης του αδελφού που συμμετέχει στην έρευνα (Πίνακας 4), χρησιμοποιήθηκε η δοκιμασία δυο ανεξάρτητων ομάδων Mann-Whitney U (Mann & Whitney, 1947).

Πίνακας 4. Λειτουργία οικογένειας, αδελφική σχέση και σειρά γέννησης

		Πρωτότοκο		Άλλο		<i>P</i> ^a
		<i>M</i>	<i>Mdn</i>	<i>M</i>	<i>Mdn</i>	
<i>Τύπος Οικογένειας</i>	<i>Γονείς</i>					
	Πραγμ.	2,9	3,0	2,6	3,0	0,041
	Ιδανικό	3,3	3,0	3,2	3,0	0,983
	<i>Παιδιά</i>					
	Πραγμ.	2,8	3,0	2,4	2,0	0,004
	Ιδανικό	3,2	3,0	2,9	3,0	0,015
<i>Συνοχή</i>	<i>Γονείς</i>					
	Πραγμ.	3,0	3,0	2,5	3,0	<0,001
	Ιδανικό	3,4	4,0	3,2	3,5	0,222
	<i>Παιδιά</i>					
	Πραγμ.	2,7	3,0	2,2	2,0	<0,001
	Ιδανικό	3,0	3,0	2,6	3,0	0,001
<i>Προσαρμοστικότητα</i>	<i>Γονείς</i>					
	Πραγμ.	2,4	2,0	2,5	2,0	0,223
	Ιδανικό	2,9	3,0	3,1	3,5	0,086
	<i>Παιδιά</i>					
	Πραγμ.	2,4	2,0	2,4	2,0	0,700
	Ιδανικό	3,0	3,0	3,0	3,0	0,962
<i>Γονείς</i>	Θαλπωρή/Εγγύτητα	3,5	3,6	3,3	3,4	0,001
	Κύρος/Δύναμη	0,5	0,3	0,1	0,0	0,012
	Ανταγωνισμός	0,1	0,0	0,2	0,0	0,308
	Σύγκρουση	2,7	2,8	2,6	2,6	0,140
	<i>Παιδιά</i>	Θαλπωρή/Εγγύτητα	3,6	3,7	3,4	3,5
Κύρος/Δύναμη		1,6	1,0	-1,1	-0,7	<0,001
Ανταγωνισμός		0,2	0,0	0,3	0,2	0,009
Σύγκρουση		2,7	2,8	2,6	2,5	0,232
<i>Συμφωνία</i>		<i>Τύπος Οικογένειας</i>				
	<i>Γονείς</i> (Ιδανικό-Πραγματικό)	0,4	0,0	0,6	0,0	0,090
	<i>Παιδιά</i> (Ιδανικό-Πραγματικό)	0,4	0,0	0,5	0,0	0,378
	<i>Ιδανικό</i> (Γονείς-Παιδιά)	0,1	0,0	0,3	0,0	0,028

<i>Πραγματικό</i> (Γονείς-Παιδιά)	0,1	0,0	0,2	0,0	0,423
Αδελφική σχέση (Γονείς-Παιδιά)					
<i>Θαλπωρή/Εγγύτητα</i>	0,0	0,0	0,0	0,0	0,566
<i>Κύρος/Δύναμη</i>	-1,0	-0,8	1,2	1,2	<0,001
<i>Σύγκρουση</i>	0,0	0,0	0,0	0,0	0,862
<i>Ανταγωνισμός</i>	-0,1	0,0	-0,1	0,0	0,182

“: Μη παραμετρική δοκιμασία ανεξαρτήτων δειγμάτων Mann-Whitney *U*

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης έδειξαν ότι στις οικογένειες, όπου ο αδελφός που συμμετείχε ήταν πρωτότοκο παιδί, η αντίληψή του ως προς τη συνοχή και τον τύπο οικογένειας (πραγματικό και ιδανικό επίπεδο) ήταν στατιστικώς σημαντικά υψηλότερη, συγκριτικά με την αναφορά του δευτερότοκου. Φαίνεται ότι τα πρωτότοκα παιδιά αισθάνονται πως η οικογένειά τους είναι πιο συνεκτική και λειτουργική και συνάμα προσδοκούν σε υψηλότερο βαθμό τη βελτίωσή της (σε σύγκριση με τα δευτερότοκα). Επίσης, οι γονείς (όταν συμμετείχε το πρωτότοκο παιδί) παρουσίασαν στατιστικώς σημαντικά υψηλότερες τιμές στην αντίληψη ως προς τη συνοχή και τον τύπο οικογένειας (πραγματικό επίπεδο), συγκριτικά με την αναφορά των γονέων κατά τη συμμετοχή του δευτερότοκου. Ωστόσο, δεν καταγράφηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στην αντίληψη της προσαρμοστικότητας (γονείς και παιδιά). Αναφορικά με τη συμφωνία γονέων-παιδιών, η διαφορά ως προς τον αντιλαμβανόμενο τύπο οικογένειας (ιδανικό επίπεδο) μεταξύ γονέων και παιδιών ήταν στατιστικώς σημαντικά μικρότερη στις οικογένειες όπου το παιδί που συμμετείχε ήταν πρωτότοκο, απ’ ό,τι σημειώθηκε με τη συμμετοχή του δευτερότοκου. Βλέπουμε ότι ο τρόπος, με τον οποίο τα πρωτότοκα παιδιά αντιλαμβάνονται τον τύπο οικογένειας (ιδανικό επίπεδο), διαφέρει από την αντίληψη των γονέων, αλλά ωστόσο τα παιδιά αυτά είναι πιο “κοντά” στην οπτική των γονέων τους, απ’ ό,τι τα δευτερότοκα.

Σχετικά με την ποιότητα της αδελφικής σχέσης, βρέθηκε ότι όταν συμμετείχε το πρωτότοκο παιδί, οι γονείς παρουσίασαν στατιστικώς σημαντικά υψηλότερες τιμές στην αντίληψη ως προς την αδελφική *Θαλπωρή/Εγγύτητα* και το *Κύρος/Δύναμη*, σε σύγκριση με την αντίληψη των γονέων κατά τη συμμετοχή του δευτερότοκου. Επίσης, τα πρωτότοκα παιδιά σημείωσαν στατιστικώς σημαντικά υψηλότερες τιμές ως προς τη *Θαλπωρή/Εγγύτητα* και το *Κύρος/Δύναμη*, απ’ ό,τι τα αδέλφια τους. Ωστόσο, τα παιδιά αυτά παρουσίασαν στατιστικώς σημαντικά χαμηλότερες τιμές στην αντίληψη του

Ανταγωνισμού (σε σύγκριση με τα δευτερότοκα). Παρατηρείται ότι τα πρωτότοκα παιδιά αντιλαμβάνονται σε υψηλότερο βαθμό τη θαλπωρή στην αδελφική σχέση, απ' ό,τι τα αδέλφια τους, ενώ από την άλλη πλευρά τα δευτερότοκα αντιλαμβάνονται σε υψηλότερο βαθμό τον αδελφικό ανταγωνισμό. Σχετικά με τη συμφωνία γονέων-παιδιών ως προς την ποιότητα της αδελφικής σχέσης, καταγράφηκε μόνο μια στατιστικά σημαντική διαφορά: στις οικογένειες όπου συμμετείχαν τα πρωτότοκα, οι γονείς παρουσίασαν χαμηλότερες τιμές στην αντίληψη ως προς το *Κύρος/Δύναμη* συγκριτικά με τα παιδιά τους, ενώ όταν τα παιδιά που συμμετείχαν ήταν δευτερότοκα, οι γονείς παρουσίασαν υψηλότερες τιμές (απ' ό,τι τα παιδιά τους). Φαίνεται ότι η διαφορά αντίληψης μεταξύ γονέων και παιδιών, ως προς το *Κύρος/Δύναμη* στην αδελφική σχέση, επηρεάζεται από τη σειρά γέννησης των παιδιών.

2.6. Λειτουργία της οικογένειας, αδελφική σχέση και συμφωνία φύλου παιδιών

Αναφορικά με τη λειτουργία της οικογένειας, την αδελφική σχέση και τη συμφωνία φύλου αδελφών χρησιμοποιήθηκε η δοκιμασία δυο ανεξάρτητων ομάδων Mann-Whitney U (Mann & Whitney, 1947) (Πίνακας 5).

Πίνακας 5. Λειτουργία οικογένειας, αδελφική σχέση και συμφωνία φύλου παιδιών

		Ίδιο		Διαφορετικό		<i>P</i> ^α
		<i>M</i>	<i>Mdn</i>	<i>M</i>	<i>Mdn</i>	
<i>Τύπος Οικογένειας</i>	<i>Γονείς</i>					
	Πραγμ.	2,7	3,0	2,8	3,0	0,520
	Ιδανικό	3,1	3,0	3,4	3,0	0,026
	<i>Παιδιά</i>					
	Πραγμ.	2,5	2,0	2,7	3,0	0,242
	Ιδανικό	3,0	3,0	3,1	3,0	0,735
<i>Συνοχή</i>	<i>Γονείς</i>					
	Πραγμ.	2,8	3,0	2,8	3,0	0,852
	Ιδανικό	3,2	3,0	3,4	4,0	0,157
	<i>Παιδιά</i>					
	Πραγμ.	2,5	3,0	2,5	2,0	0,765
	Ιδανικό	2,8	3,0	2,9	3,0	0,778
<i>Προσαρμοστικότητα</i>	<i>Γονείς</i>					
	Πραγμ.	2,3	2,0	2,6	2,0	0,079
	Ιδανικό	2,8	3,0	3,1	3,0	0,024
	<i>Παιδιά</i>					
	Πραγμ.	2,3	2,0	2,5	2,0	0,359
	Ιδανικό	3,0	3,0	3,0	3,0	0,981

<i>Γονείς</i>					
Θαλπωρή/Εγγύτητα	3,5	3,6	3,3	3,5	0,013
Κύρος/Δύναμη	0,3	0,0	0,4	0,0	0,222
Ανταγωνισμός	0,2	0,0	0,2	0,0	0,815
Σύγκρουση	2,7	2,7	2,7	2,7	0,866
<i>Παιδιά</i>					
Θαλπωρή/Εγγύτητα	3,5	3,7	3,4	3,5	0,098
Κύρος/Δύναμη	0,5	0,3	0,4	0,3	0,943
Ανταγωνισμός	0,2	0,0	0,3	0,0	0,793
Σύγκρουση	2,6	2,7	2,7	2,7	0,652
<i>Συμφωνία</i>					
<i>Τύπος Οικογένειας</i>					
Γονείς(Ιδανικό-Πραγματικό)	0,4	0,0	0,5	0,0	0,147
Παιδιά (Ιδανικό-Πραγματικό)	0,5	0,0	0,4	0,0	0,172
Ιδανικό(Γονείς-Παιδιά)	0,1	0,0	0,3	0,0	0,037
Πραγματικό(Γονείς-Παιδιά)	0,2	0,0	0,2	0,0	0,603
<i>Αδελφική σχέση (Γονείς-Παιδιά)</i>					
Θαλπωρή/Εγγύτητα	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,453
Κύρος/Δύναμη	-0,2	-0,3	0,0	0,0	0,352
Σύγκρουση	0,0	0,0	0,0	0,0	0,999
Ανταγωνισμός	-0,1	0,0	-0,1	0,0	0,978

“: Μη παραμετρική δοκιμασία ανεξαρτήτων δειγμάτων Mann-Whitney *U* .

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ανάλυσης, βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μόνο στην αντίληψη γονέων ως προς τον τύπο οικογένειας (ιδανικό επίπεδο) και την προσαρμοστικότητα (ιδανικό επίπεδο), υπέρ των γονέων με παιδιά διαφορετικού φύλου. Βλέπουμε ότι οι γονείς των παιδιών διαφορετικού φύλου αντιλαμβάνονται πως τα παιδιά τους έχουν διαφορετικές ανάγκες, κάτι που τους “αναγκάζει” να προσαρμοστούν αναλόγως.

Επίσης, η διαφορά στην αντίληψη μεταξύ γονέων και παιδιών ως προς τον τύπο οικογένειας (ιδανικό επίπεδο), ήταν στατιστικώς σημαντικά μικρότερη στις οικογένειες με αδέρφια ίδιου φύλου, σε σύγκριση με τις οικογένειες με παιδιά διαφορετικού φύλου. Εδώ παρατηρούμε ότι η επιθυμία των παιδιών να λειτουργεί η οικογένειά τους με ιδανικό τρόπο προσεγγίζει περισσότερο την προσδοκία των γονέων τους, όταν τα αδέρφια είναι ίδιου φύλου.

Εστιάζοντας στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης και τη συμφωνία φύλου των παιδιών, καταγράφηκε μόνο μια στατιστικά σημαντική διαφορά: οι γονείς, με παιδιά ίδιου φύλου, παρουσίασαν στατιστικώς σημαντικά υψηλότερες τιμές στην αντίληψη ως προς τη *Θαλπωρή /Εγγύτητα*, σε σύγκριση με τους γονείς με παιδιά διαφορετικού

φύλου. Παρατηρείται ότι όταν τα αδέλφια είναι ίδιου φύλου, οι γονείς αντιλαμβάνονται πως τα παιδιά τους έχουν πιο στενή σχέση μεταξύ τους. Ωστόσο, δεν καταγράφηκαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές στην αντίληψη μεταξύ γονέων και παιδιών ως προς τη συμφωνία φύλου των παιδιών.

2.7. Αλληλεπίδραση ανάμεσα στη λειτουργία της οικογένειας και την αδελφική σχέση

Όσον αφορά την αλληλεπίδραση ανάμεσα στη λειτουργία της οικογένειας και τις διαστάσεις της αδελφικής σχέσης, πραγματοποιήθηκε παραγοντική ανάλυση (Principal Axis Factoring με μη ορθογώνια στροφή Oblimin) (Πίνακας 6 & Γράφημα 3).

Πίνακας 6. Λειτουργία οικογένειας και αδελφική σχέση: ανάλυση παραγόντων

	Παράγοντες				
	1	2	3	4	5
Συνοχή (Πραγματικό -Γονείς)	0,585				
Συνοχή (Ιδανικό -Γονείς)	0,798				
Συνοχή (Πραγματικό -Παιδιά)	0,610				
Συνοχή (Ιδανικό -Παιδιά)	0,796				
Προσαρμοστικότητα (Πραγματικό-Γονείς)		0,677			
Προσαρμοστικότητα (Ιδανικό-Γονείς)		0,755			
Προσαρμοστικότητα (Πραγματικό-Παιδιά)		0,688			
Προσαρμοστικότητα (Ιδανικό-Παιδιά)		0,499			
Θαλπωρή/Εγγύτητα (Γονείς)			-0,473		-0,487
Κύρος/Δύναμη (Γονείς)				0,522	
Ανταγωνισμός(Γονείς)					0,460
Σύγκρουση (Γονείς)			0,660		
Θαλπωρή/Εγγύτητα (Παιδιά)			-0,459		
Κύρος/Δύναμη (Παιδιά)				0,674	
Ανταγωνισμός(Παιδιά)					0,293
Σύγκρουση (Παιδιά)			0,861		

Principal Axis Factoring. Πλάγια στροφή Oblimin με Kaiser Normalization. 65,462% εξηγηθείσα διακύμανση

Η ανάλυση αποκάλυψε μια δομή πέντε παραγόντων (εξηγείται το 65,462% της συνολικής διακύμανσης). Συγκεκριμένα, οι πέντε παράγοντες χαρακτηρίζονται:

- α) Παράγοντας 1: *Συνοχή* (ιδανικό και πραγματικό επίπεδο, γονείς και παιδιά),
- β) Παράγοντας 2: *Προσαρμοστικότητα* (ιδανικό και πραγματικό επίπεδο, γονείς και παιδιά),
- γ) Παράγοντας 3: *Θαλπωρή/Εγγύτητα & Σύγκρουση* (γονείς και παιδιά),
- δ) Παράγοντας 4: *Κύρος / Δύναμη*, και
- ε) Παράγοντας 5: *Ανταγωνισμός* (με αρνητική φόρτιση της διάστασης *Θαλπωρή/Εγγύτητα των γονέων*).

Γράφημα 3. Ανάλυση παραγόντων

Η αποκαλυφθείσα παραγοντική δομή, από την μία υποστηρίζει την εννοιολογική ανεξαρτησία των δύο κατασκευών (λειτουργία οικογένειας και ποιότητα της αδελφικής σχέσης).

Από την άλλη, οι συμμετέχοντες γονείς και τα παιδιά τους φαίνεται να αποκρίνονται ως σύστημα, με την έννοια ότι για κάθε μια από τις εν λόγω κατασκευές και τις διαστάσεις τους, καθώς και οι αντίστοιχες αντιλήψεις τόσο των γονέων όσο και των παιδιών τους φορτίζονται στον ίδιο παράγοντα. Για παράδειγμα, εστιάζοντας στη *συνοχή* (Πίνακας 6) παρατηρούμε ότι όλα τα μέλη της οικογένειας (γονείς και παιδιά) τόσο σε πραγματικό όσο και σε ιδανικό επίπεδο φορτίζονται στον Παράγοντα 1 δηλαδή φορτίζονται στον ίδιο παράγοντα. Αντιστοίχως, όσον αφορά στην *προσαρμοστικότητα*, όλα τα μέλη της οικογένειας (πραγματικό και ιδανικό επίπεδο) φορτίζονται στον ίδιο παράγοντα (Παράγοντας 2).

Κεφάλαιο 3^ο

3.1. Συζήτηση

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνήσει τη λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα) και την ποιότητα της αδελφικής σχέσης, λαμβάνοντας υπόψη το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, τη σειρά γέννησης του

αδελφού που συμμετέχει και τη συμφωνία φύλου των παιδιών. Η μελέτη αυτή επικεντρώθηκε στην ακέραιη ελληνική οικογένεια τεσσάρων μελών (δύο γονείς και δύο παιδιά), δεδομένου ότι αυτή η οικογενειακή σύνθεση είναι η πιο κοινή μορφή στην Ελλάδα (Κογκίδου, 2004).

Σύμφωνα με τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, η λειτουργία της οικογένειας συνδέεται με την ποιότητα της αδελφικής σχέσης. Αυτό το εύρημα συνάδει με άλλες έρευνες, οι οποίες έδειξαν ότι ο βαθμός οικογενειακής λειτουργίας (συνοχή και προσαρμοστικότητα) επιδρά άμεσα στην ποιότητα της αδελφικής σχέσης (Boyle, Jenkins, Georgiades, Cairney, Duku, & Racine, 2004· Dawson, Pike, & Bird, 2014· Fosco et al., 2012· Gamble & Yu, 2014· Jensen, Whiteman, Fingerman, & Birditt, 2013· Kowal, Kramer, Krull, & Crick, 2002· Milevsky, 2004· Modry-Mandell et al., 2007· Richmond & Stocker, 2006· Tippet & Wolke, 2015· Whiteman, Solmeyer, & McHale, 2015). Το εύρημα αυτό **επιβεβαιώνει την υπόθεσή μας**, ότι η ποιότητα της αδελφικής σχέσης συνδέεται θετικά με τη λειτουργία της οικογένειας.

Οι γονείς παρουσίασαν υψηλό βαθμό ως προς την αντιλαμβανόμενη συνοχή στην οικογένειά τους, γεγονός που συμβαδίζει με τα ευρήματα προηγούμενων μελετών, σύμφωνα με τα οποία τα άτομα που έχουν γονικό ρόλο έχουν περισσότερα θετικά συναισθήματα για τις οικογένειές τους (Cohen, Kasen, Chen, Hartmark, & Gordon, 2003· Cowan & Cowan, 2003· Svetina, Zabret, & Bajec, 2011).

Όσον αφορά στην προσαρμοστικότητα και τον τύπο οικογένειας, βρέθηκε ότι στις οικογένειες με αδέλφια διαφορετικού φύλου, οι γονείς αντιλαμβάνονται σε υψηλότερο βαθμό την προσαρμοστικότητα (ιδανικό επίπεδο) και τον τύπο οικογένειας (ιδανικό επίπεδο), σε σύγκριση με εκείνους με παιδιά ίδιου φύλου. Αυτό συνάδει με τα ευρήματα άλλων ερευνών (Endendijk, Groeneveld, Van Berkel, Hallers-Haalboom, Mesman, & Bakermans-Kranenburg, 2013· McHale, Crouter, & Tucker, 1999· McHale, Updegraff, Newsom, Tucker, & Crouter, 2000a). Στο πλαίσιο αυτό είναι πιθανό να παρεμβαίνουν τα στερεότυπα που έχουν οι γονείς για τη διαφορά των φύλων. Σημειώνεται ότι το εύρημα αυτό **επιβεβαιώνει την υπόθεσή μας**, ότι η αντιλαμβανόμενη λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα) συνδέεται με τη συμφωνία φύλου των αδελφών.

Επιπλέον, σημειώνεται ότι οι γονείς με παιδιά ίδιου φύλου αντιλαμβάνονται σε υψηλότερο βαθμό την αδελφική *Θαλπωρή/εγγύτητα*, συγκριτικά με τους γονείς με παιδιά διαφορετικού φύλου. Τα αδέλφια ίδιου φύλου έχουν παρόμοια ενδιαφέροντα και πιθανώς αλληλεπιδρούν περισσότερο, επηρεάζοντας την αντίληψη των γονέων *ως προς τη Θαλπωρή/εγγύτητα* στην αδελφική σχέση. Το δεδομένο ότι υφίσταται αυξημένη εγγύτητα ανάμεσα στα αδέλφια ίδιου φύλου έχει σημειωθεί και από άλλες έρευνες (Frank, 2007· Milevsky, Smoot, Leh, & Ruppe, 2005· Poortman & Voorpostel, 2009· Scharf, Shulman, & Avigad-Spitz, 2005· Spitze & Trent, 2006· Tafoya & Hamilton, 2012· Voorpostel, Van Der Lippe, & Flap, 2012· White, 2001). Συνεπώς, **επιβεβαιώνεται η υπόθεσή μας**, ότι η ποιότητα της αντιλαμβανόμενης αδελφικής σχέσης, συνδέεται με τη συμφωνία φύλου των αδελφών.

Όσον αφορά τη συμφωνία γονέων-παιδιών σχετικά με την ποιότητα της αδελφικής σχέσης, καταγράφηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μόνο ως προς τον *Ανταγωνισμό*. Τα παιδιά βιώνουν περισσότερη πόλωση στην αδελφική σχέση απ' ό,τι αντιλαμβάνονται οι γονείς τους. Αυτό συνάδει με προηγούμενα ερευνητικά ευρήματα (Dreikurs & Dinkmeyer, 1979· Furman & Buhrmester, 1985· McHale & Crouter, 1996· Sanders, 2004· Whitman, McHale, & Soli, 2011). Φαίνεται ότι τα αδέλφια αντιλαμβάνονται σε υψηλότερο βαθμό τον ανταγωνισμό στη μεταξύ τους σχέση, δεδομένου ότι βρίσκονται σε συνεχή επαφή και, κατά συνέπεια, τον βιώνουν άμεσα και με περισσότερη συναισθηματική φόρτιση.

Αναφορικά με τη λειτουργία της οικογένειας, την ποιότητα της αδελφικής σχέσης και τη σειρά γέννησης του παιδιού που συμμετέχει στην έρευνα, καταγράφηκε ότι τα πρωτότοκα παιδιά αντιλαμβάνονται πως υπάρχει μεγαλύτερη οικογενειακή συνοχή και περισσότερη *Θαλπωρή/εγγύτητα* στην αδελφική σχέση, σε σύγκριση με τα δευτερότοκα. Αυτό το εύρημα συμφωνεί με άλλη έρευνα, σύμφωνα με την οποία τα πρωτότοκα παιδιά διατηρούν σε υψηλότερο βαθμό στενές σχέσεις με τα αδέλφια τους, επικοινωνούν συχνότερα και επενδύουν συναισθηματικά περισσότερο στην αδελφική σχέση (από ό,τι τα δευτερότοκα) (Pollet & Nettle, 2009). Ίσως τα πρωτότοκα παιδιά επιδιώκουν την εγγύτητα, επειδή αναλαμβάνουν (ως μεγαλύτερα) γονικό/προστατευτικό ρόλο προς τα μικρότερα αδέλφια τους (Sheehan et al., 2004). Από την άλλη πλευρά, τα δευτερότοκα παιδιά αντιλαμβάνονται σε υψηλότερο βαθμό

τον αδελφικό ανταγωνισμό, σε σύγκριση με τα πρωτότοκα. Ενδεχομένως, τα δευτερότοκα βιώνουν περισσότερη αντιζηλία, καθώς επιδιώκουν (σε υψηλότερο βαθμό) να φτάσουν ή να ξεπεράσουν τα μεγαλύτερα αδέρφια τους, αποσκοπώντας στη γονική προσοχή και αγάπη (Dreikurs & Dinkmeyer, 1979). Τα ευρήματα αυτά **επιβεβαιώνουν την υπόθεσή μας**, ότι η ποιότητα της αντιλαμβανόμενης αδελφικής σχέσης καθώς και η αντιλαμβανόμενη λειτουργία της οικογένειας συνδέονται θετικά με τη σειρά γέννησης του αδελφού που συμμετέχει στην έρευνα.

Όσον αφορά την ποιότητα της αδελφικής σχέσης σε συνάρτηση με την εκπαίδευση των γονέων, προέκυψε ότι οι γονείς πανεπιστημιακής εκπαίδευσης αντιλαμβάνονται σε υψηλό βαθμό τη *Σύγκρουση* στην αδελφική σχέση. Φαίνεται ότι οι γονείς αυτοί μπορούν να εστιάσουν και στην αρνητικά φορτισμένη συμπεριφορά των παιδιών τους. Κατά συνέπεια **επιβεβαιώνεται η υπόθεσή μας**, ότι η ποιότητα της αντιλαμβανόμενης αδελφικής σχέσης συνδέεται με την εκπαίδευση των γονέων. Επίσης, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η αδελφική σύγκρουση γίνεται άμεσα αντιληπτή, πιθανώς λόγω αυξημένης συγκρουσιακής συμπεριφοράς των συγκεκριμένων παιδιών που έχουν γονείς υψηλού μορφωτικού επίπεδου. Αυτό φαίνεται ότι συμφωνεί με άλλη έρευνα (Whiteman, Solmeyer, & McHale, 2015), η οποία έδειξε ότι τα αδέρφια, των οποίων οι γονείς είχαν υψηλότερη μόρφωση, ανέφεραν ότι υπάρχει πιο αρνητικό συναισθηματικό κλίμα στην αδελφική σχέση.

Σχετικά με την αλληλεπίδραση ανάμεσα στη λειτουργία της οικογένειας και την αδελφική σχέση, η ανάλυση αποκάλυψε μια δομή πέντε παραγόντων. Συγκεκριμένα, οι πέντε παράγοντες χαρακτηρίζονται: α) Παράγοντας 1: *Συνοχή* (ιδανικό και πραγματικό επίπεδο, γονείς και παιδιά), β) Παράγοντας 2: *Προσαρμοστικότητα* (ιδανικό και πραγματικό επίπεδο, γονείς και παιδιά), γ) Παράγοντας 3: *Θαλπωρή/Εγγύτητα & Σύγκρουση* (γονείς και παιδιά), δ) Παράγοντας 4: *Κύρος / Δύναμη*, και ε) Παράγοντας 5: *Ανταγωνισμός* (με αρνητική φόρτιση της διάστασης *Θαλπωρή/ Εγγύτητα* των γονέων).

Η κατανομή των παραγόντων υποστηρίζει την εγκυρότητα της απόφασής μας να μελετήσουμε τη σχέση της οικογενειακής συνοχής και της προσαρμοστικότητας, καθώς επικυρώνει τη διάκριση μεταξύ των δύο κατασκευών και μεταξύ των περισσότερων διαστάσεων εντός της αδελφικής σχέσης (με εξαίρεση τη *Θαλπωρή*

/Εγγύτητα και Σύγκρουση, που φαίνεται ότι είναι στην ίδια διάσταση). Όλα τα μέλη της οικογένειας αποκρίνονται ως σύστημα. Φαίνεται ότι η λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και η προσαρμοστικότητα) αλληλεπιδρά με την αδελφική σχέση και οι συμμετέχοντες γονείς αλλά και τα παιδιά τους λειτουργούν ομαδικά/συστημικά. **Ο Ι Κ Ο Γ Ε Ν Ε Ι Α Κ Ε Σ Σ Χ Ε Σ Ε Ι Σ** κατηγοριοποιούνται σε υποσυστήματα (αδελφικό υποσύστημα, γονικό υποσύστημα) και κάθε υποσύστημα επηρεάζει και επηρεάζεται αναφορικά με τα άλλα, δεδομένου ότι λαμβάνει χώρα η κυκλικότητα της επικοινωνίας στο οικογενειακό σύστημα (Cicirelli,1991·Watzlawick et al.,1967).

Η παρούσα έρευνα επιβεβαιώνει ένα σταθερό εύρημα στην οικογενειακή έρευνα: ότι υπάρχει διαφορά στην αντίληψη των οικογενειακών σχέσεων μεταξύ των μελών της οικογένειας. Μέχρι στιγμής δεν υπάρχει γενική συμφωνία ως προς τους παράγοντες, που ευθύνονται για αυτές τις διαφορές. Ωστόσο, έχουν προταθεί διάφοροι παράγοντες: η θέση του ατόμου μέσα στην οικογένεια, όπως για παράδειγμα οι διαφορετικοί ρόλοι (Svetina et al., 2011), η ηλικία (Furman & Buhrmester, 1992), η γνωστική και συναισθηματική ανάπτυξη που αντιστοιχούν σε κάποιο αναπτυξιακό στάδιο του κύκλου ζωής ενός ατόμου (Ohannessian, Laird, & De Los Reyes, 2016· Spear, 2000), οι διαφορές κουλτούρας (Peretolcina & Lidars,2014· Wuyu Liu & Bresnahan, 2016) και το φύλο (Shulman & Scharf, 2010).

Συμπερασματικά, τα μέλη της οικογένειας φαίνεται ότι έχουν ένα είδος "διπλής οπτικής" των οικογενειακών τους σχέσεων. Από τη μία πλευρά παρατηρείται ότι μοιράζονται μια κοινή αντίληψη των οικογενειακών τους σχέσεων ως σύστημα και από την άλλη, σημειώνονται ατομικές διαφορές. Επίσης, θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι οι παρατηρούμενες διαφορές μεταξύ των μελών ως προς την αντίληψη των συναισθηματικών δεσμών, θα μπορούσαν να είναι ένδειξη υγιούς οικογενειακής λειτουργίας, με την έννοια ότι οι υγιείς οικογένειες ενθαρρύνουν τη διαφοροποίηση στα μέλη τους (Bowen, 1976).

3.2. Συμπεράσματα και προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Μπορούμε να κατανοήσουμε την αδελφική σχέση μόνο όταν την εξετάσουμε μέσα στο σύστημα της οικογένειας, όπου λαμβάνει χώρα (Brody, Stoneman, & McCoy,1994). Στο πλαίσιο αυτό, η οικογενειακή συνοχή και η προσαρμοστικότητα διαδραματίζουν

ζωτικό ρόλο. Σύμφωνα με τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, η αντιλαμβανόμενη συνοχή (πραγματικό και ιδανικό επίπεδο) και η προσαρμοστικότητα (ιδανικό επίπεδο) συνδέονται με την ποιότητα της αντιλαμβανόμενης αδελφικής σχέσης. Φαίνεται ότι η λειτουργία της οικογένειας (συνοχή και προσαρμοστικότητα) αλληλεπιδρά με την αδελφική σχέση και μάλιστα οι συμμετέχοντες γονείς και τα παιδιά τους αποκρίνονται ως σύστημα. Τα μέλη συμμετέχουν σε υποσυστήματα (που ιεραρχούνται με βάση το φύλο, τη σειρά γέννησης, τους ρόλους κ.α.) και κάθε υποσύστημα επηρεάζει και επηρεάζεται σε συνάρτηση με τα άλλα, λόγω κυκλικότητας (αμφίδρομη σχέση) της επικοινωνίας στο οικογενειακό σύστημα. Κατά συνέπεια, το αδελφικό υποσύστημα αλληλεπιδρά με το γονικό υποσύστημα και κάθε αλλαγή σε κάποιο από αυτά (ή κάποιο μέλος ως ατομικός εαυτός) επηρεάζει όλο το σύστημα της οικογένειας, αλλά και επηρεάζεται από αυτό. Κατ' επέκταση, το θετικό συναισθηματικό κλίμα μέσα στην οικογένεια (αρμονική και ισορροπημένη λειτουργία της οικογένειας) αποτελεί προϋπόθεση προκειμένου τα παιδιά να βιώσουν θετική αδελφική σχέση και παράλληλα θετική αίσθηση του ατομικού εαυτού.

Στο πλαίσιο αυτό γίνεται αντιληπτό ότι όσο πιο θετικό είναι το συναισθηματικό κλίμα στην οικογένεια, τόσο περισσότερη θαλπωρή και λιγότερη σύγκρουση επικρατεί στην αδελφική σχέση. Επίσης, όλα τα μέλη της οικογένειας εστιάζουν περισσότερο στη θετική πλευρά της αδελφικής σχέσης, παρά στην αρνητική. Επιπλέον, τόσο οι γονείς όσο και τα παιδιά θα ήθελαν να λειτουργεί η οικογένειά τους πιο αρμονικά και ισορροπημένα και την περιγράφουν πιο θετικά σε ιδανικό επίπεδο, απ' ό,τι σε πραγματικό. Ωστόσο οι γονείς θεωρούν πως η οικογένειά τους είναι πιο λειτουργική, απ' ό,τι αντιλαμβάνονται τα παιδιά.

Βάσει της συμφωνίας φύλου των αδελφών, παρατηρείται ότι οι γονείς με παιδιά διαφορετικού φύλου αντιλαμβάνονται περισσότερο την αναγκαιότητα να αυξηθεί η προσαρμοστικότητα της οικογένειάς τους. Βλέπουν ότι τα παιδιά τους έχουν διαφορετικές ανάγκες λόγω διαφοράς φύλου και κατά συνέπεια θεωρούν ότι θα πρέπει να προσαρμοστούν περισσότερο, ενώ παράλληλα παρεμβαίνουν και τα στερεότυπα που έχουν οι γονείς για τη διαφορά των φύλων. Η διαφορά στην αντίληψη μεταξύ γονέων και παιδιών ως προς τον τύπο οικογένειας (ιδανικό επίπεδο), είναι μικρότερη στις οικογένειες με αδέρφια ίδιου φύλου (σε σύγκριση με τις οικογένειες με

παιδιά διαφορετικού φύλου). Παρατηρείται, δηλαδή, ότι η επιθυμία των παιδιών να λειτουργεί η οικογένειά τους πιο αρμονικά προσεγγίζει περισσότερο την προσδοκία των γονέων τους, όταν τα αδέλφια είναι ίδιου φύλου. Ως προς την ποιότητα της αδελφικής σχέσης, σημειώνεται χαμηλότερη αντιλαμβανόμενη (από τους γονείς) αδελφική θαλπωρή σε οικογένειες με παιδιά διαφορετικού φύλου, απ' ότι παρουσιάζεται σε οικογένειες με αδέλφια ίδιου φύλου. Οι γονείς με παιδιά ίδιου φύλου αντιλαμβάνονται ότι τα αδέλφια έχουν πιο στενή σχέση μεταξύ τους. Τα αδέλφια αυτά (ίδιου φύλου) έχουν παρόμοια ενδιαφέροντα και δύνανται να αλληλεπιδρούν περισσότερο. Επίσης, λόγω του ότι είναι στο ίδιο φύλο πυροδοτούνται ταυτίσεις που τους φέρνουν κοντά. Προφανώς τα στοιχεία αυτά ισχύουν σε αυξημένο βαθμό στα αδέλφια ίδιου φύλου, δίνοντας την εντύπωση ότι αυτά τα παιδιά βιώνουν πιο στενή και ζεστή αδελφική σχέση. Ως εκ τούτου, οι γονείς των εν λόγω αδελφών αντιλαμβάνονται περισσότερο ότι υφίσταται *Θαλπωρή/εγγύτητα* στην αδελφική σχέση, απ' ό,τι οι γονείς με παιδιά διαφορετικού φύλου. Επισημαίνεται ότι δεν καταγράφηκε κάποια διαφοροποίηση ως προς τη συνοχή. Συνεπώς μπορεί να ειπωθεί ότι η οικογενειακή συνοχή, όπως την αντιλαμβάνονται όλα τα μέλη της οικογένειας, δεν επηρεάζεται από τη συμφωνία φύλου των αδελφών.

Επίσης, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων παίζει σημαντικό ρόλο. Τόσο οι γονείς όσο και τα παιδιά τους αντιλαμβάνονται σε υψηλότερο βαθμό τη λειτουργικότητα της οικογένειάς τους (σε ιδανικό επίπεδο), όταν τουλάχιστον ένας γονέας έχει πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Φαίνεται ότι όλα τα μέλη που ανήκουν σε τέτοιο οικογενειακό σύστημα επιθυμούν περισσότερο να γίνει η οικογένειά τους πιο λειτουργική (ιδανικό επίπεδο) και βάσει του «τύπου» (οικογένειας), η οικογένειά τους να υπάγεται στον «ισορροπημένο τύπο». Μάλιστα σ' αυτές τις οικογένειες, οι γονείς αντιλαμβάνονται πιο έντονα την αδελφική σύγκρουση. Οι συγκεκριμένοι γονείς έχοντας αρκετές γνώσεις (λόγω υψηλού επιπέδου εκπαίδευσης) δύνανται να αντιληφθούν άμεσα τις χαρακτηριστικές ενδείξεις στη συμπεριφορά των παιδιών τους, οι οποίες οδηγούν στη σύγκρουση. Στο πλαίσιο της συμβολής του μορφωτικού επιπέδου αξίζει να σημειωθεί ότι η αντιλαμβανόμενη λειτουργία της οικογένειας σε πραγματικό επίπεδο δεν επηρεάζεται από το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων.

Επιπλέον, η σειρά γέννησης του αδελφού που συμμετέχει παρατηρείται ότι έχει αντίκτυπο στο πώς τα μέλη αντιλαμβάνονται τόσο τη λειτουργία της οικογένειας όσο και την ποιότητα της αδελφικής σχέσης. Τα πρωτότοκα παιδιά έχουν την αίσθηση ότι υπάρχει αυξημένη λειτουργικότητα (πραγματικό και ιδανικό επίπεδο) στην οικογένειά τους. Τα παιδιά αυτά θεωρούν ότι η οικογένειά τους είναι πιο συνεκτική και ισορροπημένη και συνάμα επιθυμούν σε υψηλότερο βαθμό τη βελτίωση της λειτουργικότητάς της (σε σύγκριση με τα δευτερότοκα). Επίσης, ο τρόπος, με τον οποίο τα πρωτότοκα παιδιά αντιλαμβάνονται τη λειτουργία της οικογένειας (ιδανικό επίπεδο), διαφέρει από την αντίληψη των γονέων, αλλά ωστόσο τα παιδιά αυτά είναι πιο “κοντά” στην οπτική των γονέων τους, απ’ ό,τι τα δευτερότοκα. Στο πλαίσιο της λειτουργίας της οικογένειας είναι αξιοσημείωτο ότι δεν προέκυψε κάποια διαφοροποίηση ως προς την προσαρμοστικότητα. Κατά συνέπεια, μπορεί να θεωρηθεί η αντιλαμβανόμενη οικογενειακή προσαρμοστικότητα δεν επηρεάζεται από τη σειρά γέννησης του παιδιού που συμμετέχει στην έρευνα.

Αναφορικά με την ποιότητα της αδελφικής σχέσης, τα πρωτότοκα παιδιά θεωρούν ότι υφίσταται περισσότερη θαλπωρή στην αδελφική σχέση (συγκριτικά με τα δευτερότοκα), ενώ τα δευτερότοκα αντιλαμβάνονται σε υψηλότερο βαθμό τον αδελφικό ανταγωνισμό (απ’ ό,τι τα πρωτότοκα). Φαίνεται ότι το δευτερότοκο παιδί βιώνει πιο έντονα τον ανταγωνισμό καθώς φιλοδοξεί να φτάσει ή και να ξεπεράσει τον πρωτότοκο. Όσον αφορά τη συμφωνία γονέων-παιδιών, επισημαίνεται ότι ο τρόπος που τα παιδιά αντιλαμβάνονται την αδελφική σχέση είναι διαφορετικός από την αντίληψη των γονέων, τουλάχιστον ως προς τον ανταγωνισμό.

Δεδομένου ότι η παρούσα έρευνα επικεντρώθηκε αποκλειστικά σε ακέραιες οικογένειες τεσσάρων μελών (δύο γονείς και δύο παιδιά), θεωρείται εποικοδομητικό να διερευνηθούν στις μελλοντικές έρευνες οι αδελφικές σχέσεις, η συνοχή και η προσαρμοστικότητα σε πολύτεκνες ελληνικές οικογένειες, προκειμένου να φανεί κατά πόσο η ποιότητα της αδελφικής σχέσης και ο βαθμός λειτουργικότητας της οικογένειας διαφοροποιείται σε συνθήκες ανατροφής μεγάλου αριθμού παιδιών.

Εν κατακλείδι μια πολύ σημαντική συμβολή της παρούσας έρευνας στο πεδίο της ποιότητας της αδελφικής σχέσης είναι ότι αναδεικνύει τους δυο άξονες που επενεργούν στη συγκρότησή της. Ο ένας άξονας είναι ο ατομικός που καθορίζεται

από τα ατομικά χαρακτηριστικά και τη διαφορετικότητα των αδελφών (φύλο, σειρά γέννησης, ιδιοσυγκρασία) και το άλλο το ομαδικό/συστημικό που λειτουργεί ως ένα πλαίσιο οργάνωσης των δεσμών και καθορίζει την ποιότητα και τους ορισμούς των σχέσεων. Επιπλέον φάνηκε ότι ή αντιλαμβανόμενη συνοχή και η προσαρμοστικότητα, ως χαρακτηριστικά που βιώνουν τα μέλη της οικογένειας παίζουν θεμελιώδη ρόλο στη συγκρότηση της ποιότητας της αδελφικής σχέσης. Το αποτέλεσμα έρχεται να επιβεβαιώσει μια θεμελιώδη παραδοχή της ψυχολογίας σύμφωνα με την οποία η συγκρότηση του ατομικού ψυχισμού αλλά και των σχέσεων προϋποθέτει ένα αξιόπιστο περιβάλλον εγγύτητας, που λειτουργεί ως πλέγμα στήριξης και αποδοχής και παράλληλα έχει την ικανότητα να «αντιλαμβάνεται» τη διαφορετικότητα των αναπτυξιακών αναγκών, που προκύπτουν από την κύκλο ζωής των μελών και της οικογένειας και να μπορεί να προσαρμόζεται σε αυτές.

3.3. Περιορισμοί

Ένας κύριος περιορισμός της παρούσας έρευνας είναι ότι το δείγμα ελήφθη μέσω "χιονοστιβάδας". Καθώς η δειγματοληψία μας δεν είναι τυχαία, επηρεάζει την εξωτερική εγκυρότητα των αποτελεσμάτων μας (Ιωσηφίδης, 2003, 2008). Επίσης, λόγω του ότι το δείγμα αφορούσε κυρίως γονείς που συμμετείχαν σε επιμορφωτικές συναντήσεις δεν μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό,

Επιπλέον, δεδομένου ότι η παρούσα μελέτη βασίστηκε σε ερωτηματολόγια και ποσοτικές αναλύσεις, υποστηρίζεται ότι μια ποιοτική προσέγγιση με διεξοδικές συνεντεύξεις θα βοηθούσε στην απόκτηση βαθύτερης κατανόησης σχετικά με τα εν λόγω φαινόμενα.

3.4. Πρακτικές εφαρμογές

Η διερεύνηση του θέματος της παρούσας έρευνας είναι σημαντική, καθώς συμβάλλει στην αποκάλυψη της δυναμικής της αδελφικής σχέσης στην ελληνική οικογένεια, κατά την περίοδο της σχολικής ηλικίας. Στην πραγματικότητα, δεδομένου ότι η ποιότητα της αδελφικής σχέσης συνδέεται με την οικογενειακή λειτουργία (συνοχή και προσαρμοστικότητα), γίνεται σαφές ότι το θετικό συναισθηματικό κλίμα αποτελεί

προϋπόθεση για να βιώσουν τα παιδιά μια θετική αδελφική σχέση, καθώς και μια θετική αίσθηση του ατομικού εαυτού. Ως εκ τούτου, οι ειδικοί, που εργάζονται με οικογένειες και κυρίως με παιδιά, πρέπει πάνω από όλα να ασχοληθούν με τη βελτίωση του συναισθηματικού κλίματος της οικογένειας και την ενίσχυση της οικογενειακής συνοχής και της προσαρμοστικότητας όπου είναι αναγκαίο. Επίσης, δεδομένου (όπως προέκυψε από την παρούσα έρευνα) ότι το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων συνδέεται με τη λειτουργία της οικογένειας και την ποιότητα της αδελφικής σχέσης, θεωρείται αναγκαίο να συμμετέχουν οι γονείς σε σχετικές δομές όπως οι σχολές γονέων, προκειμένου να συμβάλλουν στην αρμονική λειτουργία του οικογενειακού τους συστήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αδάμης, Δ., Τσαμπαρλή, Α., & Ταλάντη, Κ. (2015). Ψυχομετρική ανάλυση της ελληνικής έκδοσης του ερωτηματολογίου αδελφικής σχέσης (SRQ). *Ψυχολογία*, 22(1), 1-13.
- Γεώργας, Δ., Γκαρή, Κ., Χριστακοπούλου, Σ, Μυλωνάς, Κ., & Παπαλόη, Β. (1998). Οικογενειακές σχέσεις των Ελλήνων φοιτητών στο παρόν και στο μέλλον. *Βήμα Κοινωνικών Επιστημών*, 6, 167-187.
- Γεώργας, Δ. (1999). Ψυχολογικές Διαστάσεις της Σύγχρονης Οικογένειας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 98 (99), 21-47.
- Γιώτσα, Α. (1999). Ο προσωπικός χώρος και η γειτονιά. Διαπολιτιστική έρευνα σε γειτονιές της Γενεύης, της Αθήνας και της Κεφαλονιάς. *Ψυχολογία* 6, 124-136.
- Γιώτσα, Α. (2003). *Διαμόρφωση ψυχολογικών μεταβλητών στην οικογένεια. Μια διαπολιτισμική προσέγγιση*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τομέας Ψυχολογίας.
- Ιωσηφίδης, Τ.(2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα:Κριτική.
- Ιωσηφίδης, Τ.(2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα:Κριτική.
- Κατάκη, Χ. (1989). *Η σύγχρονη οικογένεια στα πρόθυρα της μεταβιομηχανικής εποχής: Μορφογενετικές αναθεωρήσεις και ανακατατάξεις*. Διάλεξη: Ελληνική Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού.
- Κατάκη, Χ. (1998). *Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας*. Αθήνα: Κέδρος.

- Κογκίδου, Δ. (2004). Δημογραφικές Εξελίξεις και Μεταβολές της Οικογενειακής Οργάνωσης στην Ελλάδα. Στο Θ. Καραβάτος (Επιμ.), *Εντός και Εκτός και επί της Ψυχιατρικής* (σσ. 47 -77). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (1999). Διαγενεακές σχέσεις στη σύγχρονη εποχή: Θεωρήσεις, τάσεις, πρακτικές: συγκριτική επισκόπηση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 98 (98-99), 49-76.
- Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (2010). Νέες μορφές οικογένειας. Τάσεις και εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα. *Εγκέφαλος*, 47(2), 55-66.
- Μουσούρου, Λ.(2005). *Εισαγωγή στην κοινωνιολογία των ηλικιών και των γενεών*. Αθήνα : Gutenberg.
- Μπίμπου,Ι., Στογιαννίδου, Α., Παπαγεωργίου, Β.,& Κιοσέογλου, Γ. (2002). *The reliability of FACES III scale in Greece*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τσαμπαρλή, Α. (2004). Η γονικότητα ως παράγων δόμησης της ταυτότητας στο παιδί. Στο Σ. Τάνταρος (Επιμ. Έκδ.), *Ανθρώπινη Ανάπτυξη και Οικογένεια*. Αθήνα (σσ. 35-55). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τσιμπιδάκη, Α. (2013). *Παιδί με ειδικές ανάγκες, οικογένεια και σχολείο: Μία σχέση σε αλληλεπίδραση* (2η έκδ.). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χριστακοπούλου, Σ. (1995). *Κοινωνικοί δεσμοί στον ψυχολογικό χώρο-χρόνο της κοινότητας: Μια διαπολιτιστική μελέτη*. Διδακτορική διατριβή, Τομέας Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αθήνα.

Ξενόγλωσση

- Abramovitch, R., Cotter, C., Pepler, D.J., & Stanhope, L. (1986). Sibling and peer interaction: A final follow-up and a comparison. *Child Development*, 57, 217-229.
- Ackerman, N. (1958). *The psychodynamics of family life*. Basic Books, Inc.
- Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachment beyond infancy. *American Psychologist*, 44, 709–716.
- Angel, S. (2006). Sibling relationships. In J. S. Scharff & D. Scharff (Eds.), *New paradigms for treating relationships* (pp. 99–106). New York: Aronson.
- Atkin, A. J., Corder, K., Goodyer, I., Bamber, D., Ekelund, U., Brage, S., Dunn, V., & van Sluijs, E. M. (2015). Abstract Perceived family functioning and friendship quality: cross-sectional associations with physical activity and sedentary behaviours. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 12(23), 1-9.
- Bandura, A.(1973). *Aggression: A social learning analysis*. Oxford, England: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bank, L., Burraston, B., & Snyder, J. (2004). Sibling conflict and ineffective parenting as predictors of adolescent boys' antisocial behavior and peer difficulties: Additive and interactional effects. *Journal of Research on Adolescence*, 14, 99–125. doi:10.1111/j.1532-7795.2004.01401005.x

- Barnett, R. A. & Hunter, M. (2012). Adjustment of Siblings of Children with Mental Health Problems: Behaviour, Self-Concept, Quality of Life and Family Functioning. *J Child Fam Stud*, 21, 262–272.
- Barrett, A. T., & Weinstein, R. S. (2000). Differential parental treatment predicts achievement and self-perceptions in two cultural contexts. *Journal of Family Psychology*, 14, 491–509, <http://dx.doi.org/10.1037/0893-3200.14.3.491>.
- Bedford, V. H., Volling, B. L., & Avioli, P. S. (2000). Positive consequences of sibling conflict in childhood and adulthood. *The International Journal of Aging and Human Development*, 51, 53–69.
- Beilby, J.M., Byrnes, M.L. & Young, K.N. (2012). The experiences of living with a sibling who stutters: a preliminary study. *J Fluency Disord*, 37(2), 135-148.
- Bellin, M. & Rice, K.M. (2009). Individual, family, and peer factors associated with the quality of sibling relationship in families of youths with spina bifida. *Journal of Family Psychology*, 23(1), 39-47.
- Bernd, T. J. (2004). Children's friendships: Shifts over a half-century in perspectives on their development and their effects. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50, 206–223.
- Bion, W.R. (1959). *Experiences in Groups*. New York: Basic Books.
- Boll, T., Ferring, D., & Filipp, S. H. (2003). Perceived parental differential treatment in middle adulthood: Curvilinear relations with individuals' experienced relationship quality to sibling and parents. *Journal of Family Psychology*, 17(4), 472-487.
- Boll T., Ferring D., & Filipp S. (2005). Effects of Parental Differential Treatment on Relationship Quality with Siblings and Parents: Justice Evaluations as Mediators. *Social Justice Research*, 18(2), 155-182.
- Bouchey, H.A., Shoulberg, E.K., Jodl, K.M. & Eccles, J. S. (2010). Longitudinal links between older siblings features and younger siblings' academic adjustment during early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 17(4), 472-487.
- Bowen, M. (1976). *Family therapy: theory practice*. New York: Gardner Press.
- Bowen, M. (1996). *Τρίγωνα στην οικογένεια*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Bowerman, C. E., & Dobash, R. M. (1974). Structural variations in inter - sibling affect. *Journal of Marriage and Family*, 36(1), 48 - 54.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. New York, NY: Basic Books.
- Boyle, M. H., Jenkins, J. M., Georgiades, K., Cairney, J., Duku, E., & Racine, Y. (2004). Differential-maternal parenting behavior: Estimating within- and between-family effects on children. *Child Development*, 75, 1457–1476.
- Branje, S. J., van Lieshout, C. F., van Aken, M. A., & Haselager, G. J. (2004). Perceived support in sibling relationships and adolescent adjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1385–1396. doi:10.1111/j.1496-7610.2004.00332.x

- Brody, G. H. (1998). Sibling relationship quality: Its causes and consequences. *Annual Review of Psychology, 49*, 1–24.
- Brody, G. H. (2004). Siblings' direct and indirect contributions to child development. *Current Directions in Psychological Science, 13*, 124–126.
- Brody, G. H., Stoneman, Z., & Burke, M. (1987). Child temperaments, maternal differential behavior, and sibling relationships. *Developmental Psychology, 23*, 354–362.
- Brody, G. H., Stoneman, Z., & McCoy, J. K. (1992). Associations of maternal and paternal direct and differential behavior with sibling relationships: Contemporaneous and longitudinal analyses. *Child Development, 63*, 82–92.
- Brody, G. H., Stonemen, Z., & McCoy, J. K. (1994a). Forecasting sibling relationships in early adolescence from child temperaments and family processes in middle childhood. *Child Development, 65*, 771-784.
- Brody, G. H., Stoneman, Z., & McCoy, J. K. (1994). Contributions of family relationships and child temperaments to longitudinal variations in sibling relationship quality and sibling relationship styles. *Journal of Family Psychology, 8*(3), 274 - 286.
- Brody, L. R., Copeland, A. P., Sutton, L. S., Richardson, D. R., & Guyer, M. (1998). Mommy and daddy like you best: Perceived family favoritism in relation to affect, adjustment and family process. *Journal of Family Therapy, 20*, 269 - 291.
- Brody, G. H., Kim, S., Murry, V. M., & Brown, A. C. (2003). Longitudinal direct and indirect pathways linking older sibling competence to the development of younger sibling competence. *Developmental Psychology, 39*, 618–628. doi:10.1037/0012-1649.39.3.618
- Brody, G. H. (2004). Siblings' direct and indirect contributions to child development. *Current Directions in Psychological Science, 13*, 124–126.
- Buhrmester, D. & Furman, W. (1990). Perceptions of sibling relationships during middle childhood and adolescence. *Child Development, 61*, 1387-1398.
- Buist, K.L.(2010). Sibling relationship quality and adolescent delinquency: A latent growth curve approach. *Journal of Family Psychology, 24*(4), 400-410.
- Buist, K. L., Dekovic, M., & Gerris, J. R. M. (2011). Dyadic family relationships and adolescent internalizing and externalizing problem behavior: effects of positive and negative affect. *Family Science, 2*, 34–42.
- Buist, K. L., Dekovic, M., & Prinzie, P. (2013). Sibling relationship quality and psychopathology of children and adolescents: A meta - analysis. *Clinical Psychology Review, 33*, 97 - 106.
- Buist, K. L., Metindogan, A., Coban, S., Watve, S., Paranjpe, A., Koot, H. M., van Lier, P., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2017). Cross-cultural differences in sibling power balance and its concomitants across three age periods. *New Directions for Child and Adolescent Development, 156*, 87–104

- Bush, E. J. & Ehrenberg, F. M. (2003). Young Persons' Perspectives on the Influence of Family Transitions on Sibling Relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 39 (3-4), 1-35.
- Button, D. M., & Gealt, R. (2009). High risk behaviors among victims of sibling violence. *Journal of Family Violence*, 25, 131–140.
- Carter, B., & McGoldrick, M. (1989). *The Changing Family Life-Cycle: A Framework to Family Therapy*. Boston, MA: Ally & Bacon
- Cicirelli, V.G. (1991). What is meant by a connection between siblings? *Marriage and Family Review*, 16, 291-310.
- Cicirelli, V. G. (1995). *Sibling relationships across the life span*. New York: Plenum Press.
- Cohen, P., Kasen, S., Chen, H., Hartmark, C., & Gordon, K. (2003). Variations in patterns of developmental transmissions in the emerging adulthood period. *Developmental Psychology*, 39, 657-669.
- Coldwell, J., Pike, A., & Dunn, J. (2008). Maternal differential treatment and child adjustment: A multi-informant approach. *Social Development*, 17, 596–612.
- Coles, P. (2003). *The Importance of Sibling Relationships in Psychoanalysis*. London: Karnac.
- Conger, K. J., Stocker, C., & McGuire, S. (2009). Sibling socialization: The effects of stressful life events and experiences. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 126, 45–59. doi:10.1002=cd.256.
- Connidis, I. A. (1994). Sibling support in older age. *Journal of Gerontology*, 49(6), S309 - S317.
- Coplan, R. J., Arbeau, K. A., & Armer, M. (2008). Don't fret, be supportive! Maternal characteristics linking child shyness to psychosocial and school adjustment in kindergarten. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 359-371.
- Cowan, P.A., & Cowan, C.P. (2003). Normative family transitions, normal family process, and healthy child development. In F. Walsh (Ed.), *Normal family processes: Growing diversity and complexity* (pp. 424-459). New York: The Guilford Press.
- Craine, L., Tanaka, T.A., Nishina, A., & Conger, K.J. (2009). Understanding Adolescent Delinquency: The Role of Older Siblings' Delinquency and Popularity with Peers. *Merrill Palmer Q* 55(4), 436–453. doi:10.1353/mpq.0.0036.
- Culpepper, T. (2007). *The relations between young adults' retrospective perceptions of differential parental treatment, quality of the childhood and current sibling relationship, and current psychological adjustment*. A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Department of Psychology College of Arts and Sciences University of South Florida.

- Cusinato, M. (1994). Parenting over the family life cycle. In L. L'Abate (Ed.), *Handbook of developmental family psychology and psychopathology* (pp. 83-115). U.S.A.: J. Wiley & sons.
- Dawson, A., Pike, A. & Bird L. (2014). Parental Division of Household Labour and Sibling Relationship Quality: Family Relationship Mediators. *Infant and Child Development*, 24(4), 379-393.
- Della Porta, S. & Howe, N. (2017). Siblings' power and influence in polyadic family conflict during early childhood. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 156, 15–31.
- Derkman, M. S., Engels, C. E. R., Kuntsche, E., Vorst, H. & Scholte, H. R. (2011). Bidirectional Associations Between Sibling Relationships and Parental Support During Adolescence. *J Youth Adolescence*, 40, 490–501.
- Dreikurs, R. & Dinkmeyer, D. (1979). *Ενθαρρύνοντας το παιδί στη μάθηση*. Αθήνα: Ουμάρτι.
- Dunn, J. & Kendrick, C. (1982). *Siblings: Love, Envy and understanding*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Dunn, J. (1984). *Sisters and Brothers*. London: Fontana
- Dunn, J. & Munn, P. (1986). Sibling quarrels and maternal intervention: individual differences in understanding and aggression. *Journal of Child Psychiatry and Psychology*, 27(5), 583–595.
- Dunn, J. (1992). Sibling and development. *Current Direction in Psychological Science*, 1(1), 6 -9.
- Dunn, J. (1998). Siblings, emotion, and development of understanding. In S. Braten (Ed.), *Intersubjective communication and emotion in early ontogeny: Studies in emotion and social interaction* (pp. 158–168). New York: Cambridge University Press.
- Dunn, J. (2002). Sibling relationships. In P. K. Smith & C. H. Hart (Eds.), *Blackwell handbooks of developmental psychology. Blackwell handbook of childhood social development* (pp. 223-237). Malden,: Blackwell Publishing.
- Dunn, J. (2005). Commentary: Sibling in their Families. *Journal of Family psychology*, 19 (4), 654-657.
- Dunn, J. (2007). Siblings and socialization. In J. E. Grusec & P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* (pp. 309-327). New York, NY: Guilford.
- Endendijk, J. J., Groeneveld, M. G., Van Berkel, S. R., Hallers-Haalboom, E. T., Mesman, J., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2013). Gender stereotypes in the family context: Mothers, fathers, and siblings. *Sex Roles*, 68, 577–590.
- Eriksen, S. & Jensen, V. (2006). All in the Family? Family Environment Factors in Sibling Violence. *J. Fam*, 21, 497–507.

- Faith, M.A., Christian, E. L., Newgent, R. A., & Cavel, T. A. (2015). Conflict and Dominance Between Siblings as Predictors of Children's Peer Victimization. *J Child Fam Stud*. doi 10.1007/s10826-015-0171-1.
- Feinberg, M., & Hetherington, E. M. (2001). Differential parenting as a within-family variable. *Journal of Family Psychology, 15*, 22–37,
- Feinberg, M., Solmeyer, A.R., & McHale, S. M. (2012). The Third Rail of Family Systems: Sibling Relationships, Mental and Behavioral Health, and Preventive Intervention in Childhood and Adolescence. *Clin Child Fam Psychol Rev, 15*, 43–57. DOI 10.1007/s10567-011-0104-5.
- Feingerg, M. E., & Hetherington, E. M. (2000). Sibling differentiation in adolescence: Implications for behavioral genetic theory. *Child Development, 71*(6), 1512 - 1524.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations, 7*, 117–140.
- Finkelhor, D., Ormrod, R., & Turner, H. (2006). Kid's stuff: the nature and impact of peer and sibling violence on younger and older children. *Child Abuse and Neglect, 30*(12), 1401–1421.
- Finzi-Dottan, R. & Cohen, O. (2010). Young Adult Sibling Relations: The Effects of Perceived Parental Favoritism and Narcissism. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied, 145*:1, 1-22, doi:10.1080/00223980.2010.528073.
- Floyd, K. (1996). Communicating closeness among siblings: An application of the gendered closeness perspective. *Communication Research Reports, 13*(1), 27 - 34.
- Fosco, G., Stormshak, E., Dishion, T., & Winter, C. (2012). Family Relationships and Parental Monitoring During Middle School as Predictors of Early Adolescent Problem Behavior. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 41*(2), 202-213.
- Fox L.T., Barrett P. & Short, A. (2002). Sibling Relationships of Anxious Children: A Preliminary Investigation. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 31*(3), 375-395.
- Framo, J.L. (1992). *Family-of-origin therapy: An intergeneration approach*. New York: Brunner/Mazel.
- Frank, H. (2007). Young Adults' Relationship with Parents and Siblings: The Role of Marital Status, Conflict and Post-Divorce Predictors. *Journal of Divorce & Remarriage, 46*(3-4), 105-124.
- Frank, H. (2008). The influence of divorce on the relationship between adult parent – child and adult sibling relationships. *Journal of Divorce & Remarriage, 48*(3-4), 21 - 32.
- Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's Perceptions of the Qualities of the Sibling Relationship. *Child Development, 56*, 448-461.
- Furman, W., & Buhrmester, D. (1992). Age and Sex differences in perceptions of networks of personal relationships. *Child Development, 63*, 103-115.

- Furman, W., & Giberson, R. (1995). Identifying the links between parents and their children's sibling relationships. In S. Shulman (Ed.), *Close relationships and socioemotional development* (pp. 95–108). Norwood, NJ: Ablex.
- Gamble, C. W. & Yu, J.J. (2014). Young Children's Sibling Relationship Interactional Types: Associations with Family Characteristics, Parenting, and Child Characteristics. *Early Education and Development, 25*(2), 223-239.
- Garcia, M. M., Shaw, D. S., Winslow, E. B., & Yaggi, K. E. (2000). Destructive sibling conflict and the development of conduct problems in young boys. *Developmental Psychology, 36*, 44–53.
- Gass, K., Jenkins, J., & Dunn, J. (2007). Are sibling relationships protective? A longitudinal study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 48*(2), 167 - 175.
- Griffith, M. G., Hastings, P.R. , & Petalas, A. M. (2013). Brief Report: Fathers' and Mothers' Ratings of Behavioral and Emotional Problems in Siblings of Children with Autism Spectrum Disorder. *J Autism Dev Disord, 44*, 1230–1235.
- Guite, J., Lobato, D., Kao, B. & Plante, W. (2004). Discordance Between Sibling and Parent Reports of the Impact of Chronic Illness and Disability on Siblings. *Children's Health Care, 33*(1), 77-92.
- Herrera, C., & Dunn, J. (1997). Early experiences with family conflict: Implications for arguments with a close friend. *Developmental Psychology, 33*, 869-881.
- Herrick, M.A., & Piccus, W. (2005). Sibling connections: The importance of nurturing sibling bonds in the foster care system. *Children and Youth Services Review, 27*, 845-861.
- Hindle, D. & Sherwin-White, S. (Eds.) (2014). *Sibling Matters*. London: Karnac.
- Hoffman, K. L., Kiecolt, K. J., & Edwards, J. N. (2005). Physical violence between siblings: a theoretical and empirical analysis. *Journal of Family Issues, 26*(8), 1103–1130.
- Horowitz, W. & Kazak, A. (1990). Family Adaptation to Childhood Cancer: Sibling and Family Systems Variables. *Journal of Clinical Child Psychology, 19*(3), 221-228.
- Howe, N., Aquan-Assee, J. Bukowski, W. M., Lehoux, P. M., & Rinaldi, C. M. (2001). Siblings as confidants: Emotional understanding, relationship warmth, and sibling self-disclosure. *Social Development, 10*, 439-454.
- Iturralde, E., Margolin, G. & Spies Shapiro, L. A. (2013). Positive and Negative Interactions Observed Between Siblings: Moderating Effects for Children Exposed to Parents' Conflict. *Journal of Research on Adolescence, 23*, 716–729. doi: 10.1111/jora.12020.
- Jeannin, R. & Van Leeuwen, K. (2015). Associations Between Direct and Indirect Perceptions of Parental Differential Treatment and Child Socio-Emotional Adaptation. *J Child Fam Stud, 24*, 1838–1855.
- Jennings, M. & Howe, N. (2001). Siblings' Perceptions of Their Parents' Divorce. *Journal of Divorce & Remarriage, 35*(1-2), 91-106.

- Jensen, A. C., Whiteman, S.D., Fingerman, K.L & Birditt, K. S. (2013). Life still isn't fair: Parental Differential Treatment of young adult siblings. *Journal of Marriage and Family*, 75, 438-452.
- Kaminsky, L., & Dewey, D.(2001). Siblings Relationships of Children with Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31(4), 399-410.
- Keeton, P. C., Teetsel, N. R., Dull, S. N. & Ginsburg, S. G. (2015). Parent Psychopathology and Children's Psychological Health: Moderation by Sibling Relationship Dimensions. *J Abnorm Child Psychol*, 43, 1333–1342. doi 10.1007/s10802-015-0013-z
- Kennedy, D. E., & Kramer, L. (2008). Improving emotion regulation and sibling relationship quality: The More Fun With Sisters and Brothers Program. *Family Relations*, 57, 567–578, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1741-3729.2008.00523.x>.
- Kim, J., McHale, S. M., Osgood, D. W., & Crouter, A. C. (2006). Longitudinal course and family correlates of sibling relationships from childhood through adolescence. *Child Development*, 77, 1746–1761. doi:10.1037/0012-1649.43.4.960
- Kim, J.Y., McHale, S.M., Crouter, A.C. & Osgood, D.W.(2007) Longitudinal linkages between sibling relationships and adjustment from middle childhood through adolescence. *Developmental Psychology*, 43(4), 960-973.
- Kothari, B. (2011). *Parental Differential Treatment (PDT) of Siblings: Examining the Impact and Malleability of Differential Warmth and Hostility on Children's Adjustment*. A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Social Work and Social Research. Portland State University.
- Kowal, A., Kramer, L., Krull, J. L., & Crick, N. R. (2002). Children's perceptions of the fairness of parental preferential treatment and their socioemotional well-being. *Journal of Family Psychology*, 16, 297–306.
- Kowal, A.K., Krull, J.L., & Kramer, L.(2004). How the Differential Treatment of Siblings is Linked With Parent-Child Relationship Quality. *Journal of Family Psychology*, 18(4), 658-665.
- Kramer, L. (2004). Experimental interventions in sibling relations. In R. D. Conger, F.O. Lorenz, & K. A. S.Wickrama (Eds.), *Continuity and change in family relations: Theory, methods, and empirical findings* (pp. 345–382). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Kramer, L., & Conger, K. J. (2009). What we learn from our sisters and brothers: For better or for worse. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 126, 1 - 12.
- Kunz, J. (2001). Parental divorce and children's interpersonal relationships: A meta-analysis. *Journal of Divorce & Remarriage*, 34(3-4), 19-47.
- Lam, C. B., Solmeyer, A. R., & McHale, S. M., (2012). Sibling Relationships and Empathy Across the Transition to Adolescence. *J Youth Adolescence*, 41, 1657–1670. DOI 10.1007/s10964-012-9781-8.

- Lemery, S. K. & Goldsmith, H. (2003). Genetic and Environmental Influences on Preschool Sibling Cooperation and Conflict: Associations with Difficult Temperament and Parenting Style. *Marriage & Family Review*, 33(1), 75-97.
- Linares, L. O. (2005). An understudied form of intra-family violence: sibling-to-sibling aggression among foster children. *Aggression and Violent Behavior*, 11(1), 95-109.
- Linares, L.O., Li, M., Shrout, P.E., Brody, G. H. & Pettit G.S.(2007). Placement shift, sibling relationship quality, and child outcomes in foster care: A controlled study. *Journal of Family Psychology*, 21(4), 736-743.
- Lindhout, I., Boer, F., Markus, M. T., Hoogendijk, T. H. G., Maingay, R., & Borst, S. R. (2003). Sibling relationships of anxiety disordered children—A research note. *Journal of Anxiety Disorders*, 17, 593-601.
- Lockwood, R. L., Kitzmann, K. M., & Cohen, R. (2001). The impact of sibling warmth and conflict on children's social competence with peers. *Child Study Journal*, 31, 47-70.
- Lundstrom, T., & Sallnas, M. (2012). Sibling contact among Swedish children in foster and residential care-out of home care in a family service system. *Children and Youth Services Review*, 34(2), 396-402.
- Mann, H., & Whitney, D.(1947). On a Test of Whether one of Two Random Variable is Stochastically Larger than the Other. *Annals of Mathematical Statistics*, 18(1), 50-60.
- Mathis, G. & Mueller, C. (2015). Childhood Sibling Aggression and Emotional Difficulties and Aggressive Behavior in Adulthood. *J Fam Viol*, 30, 315-327. doi 10.1007/s10896-015-9670-5.
- McGuire, S., McHale, S. M., & Updegraff, K. (1997). Children's perceptions of the sibling relationship in middle childhood: Connections within and between family relationships. *Personal Relationships*, 3, 229 - 239.
- McGuire, S., Manke, B., Eftekhari, A., & Dunn, J. (2000). Children's perceptions of sibling conflict during middle childhood: Issues and sibling (dis)similarity. *Social Development*, 9(2), 173-190.
- McHale, S. M., Crouter, A. C., McGuire, S. A., & Updegraff, K. A. (1995). Congruence between mothers' and fathers' differential treatment of siblings: Links with family relations and children's well-being. *Child Development*, 66, 116-128.
- McHale, S. M., & Crouter, A. C. (1996). The family contexts of children's sibling relationships. In G. H. Brody (Ed.), *Sibling relationships: Their causes and consequences*. *Advances in applied developmental psychology* (pp. 173-195). Norwood, NJ: Ablex Publishing Corp.
- McHale, S. M., Crouter, A. C., & Tucker, C. J. (1999). Family context and gender role socialization in middle childhood: Comparing girls to boys and sisters to brothers. *Child Development*, 70, 990-1004.

- McHale, S. M., Updegraff, K. A., Newsom, J., Tucker, C. J., & Crouter, A. C. (2000a). When does parents' differential treatment have negative implications for siblings? *Social Development, 9*(2), 149–172.
- McHale, S. M., Bissell, J., & Kim, J. (2009). Sibling relationship, family, and genetic factors in sibling similarity in sexual risk. *Journal of Family Psychology, 23*, 562–572.
- McHale, S. M., Updegraff, K.A., & Whiteman, S.D. (2012). Sibling Relationships. In G.W. Peterson and K.R. Bush (eds.), *Handbook of Marriage and the Family* (pp. 329- 351). New York, NY: Springer. DOI 10.1007/978-1-4614-3987-5_15.
- Menesini, E., Camodeca, M., & Nocentini, A. (2010). Bullying among siblings: The role of personality and relational variables. *British Journal of Developmental Psychology, 28*, 921–939.
- Milevsky, A. (2004). Perceived Parental Marital Satisfaction and Divorce : Effects on Sibling Relations in Emerging Adults. *Journal of Divorce & Remarriage, 41*(1-2), 115-128.
- Milevsky, A. (2005). Compensatory patterns of sibling support in emerging adulthood: Variations in loneliness, self - esteem, depression and life satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships, 22*(6), 743 - 755.
- Milevsky, A., & Levitt, M. J. (2005). Sibling support in early adolescence: Buffering and compensation across relationships. *European Journal of Developmental Psychology, 2*(3), 299 - 320.
- Milevsky, A., Smoot, K., Leh, M., & Ruppe, R. (2005). Familial and contextual variables and the nature of sibling relationships in emerging adulthood. *Marriage & Family Review, 37*(4), 123 - 141.
- Milevsky, A., Schlechter, M.J., & Machlev, M. (2011). Effects of parenting style and involvement in sibling conflict on adolescent sibling relationships. *Journal of Social and Personal Relationships, 28*(8), 1130–1148.
- Minuchin, S. (1974). *Families and Family therapy*. London: Routledge.
- Minuchin, S. & Fishman, H.C. (2007). *Τεχνικές οικογενειακής θεραπείας*. Αθήνα: Ερευνητές.
- Modry - Mandell, K. L., Gamble, W. C., & Taylor, A. R. (2007). Family emotional climate and sibling relationship quality: Influences on behavioral problems and adaptation in preschool - aged children. *Journal of Child and Family Studies, 16*, 61 - 73.
- Morgan, J. K., Shaw, D. S., & Olino, T. M. (2012). Differential susceptibility effects: The interaction of negative emotionality and sibling relationship quality on childhood internalizing problems and social skills. *Journal of abnormal child psychology, 40*(6), 885-899.
- Moyer, M. S. (1992). Sibling relationships among older adults. *Families and Aging, 52*, 55–58.

- Nandwanna, S., & Katoch, M. (2009). Perception of sibling relationship during middle adulthood years: A typology. *Journal of Social Science, 21*(1), 67 - 72.
- Napier, A. & Whitaker, C. (1987). *Οικογένεια μαζί όμως αλλιώςτικα*. Αθήνα: Κέδρος.
- Natsuaki, M. N., Ge, X., Reiss, D., & Neiderhiser, J.M. (2009). Aggressive behavior between siblings and development of externalizing problems: Evidence from a genetically sensitive study. *Developmental Psychology, 45*(4), 1009-1018.
- Nielsen, K.M., Mandlco, B., Roper, S.O., Cox, A., Dyches, T., & Marshall, E.S. (2012). Parental perceptions of sibling relationships in families rearing a child with a chronic condition. *J Pediatr Nurs, 27*(1), 34-43.
- Noland, V. J., Liller, K. D., McDermott, R. J., Coulter, M. L., & Seraphine, A. E. (2004). Is adolescent sibling violence a precursor to college dating violence? *American Journal of Health Behavior, 28*(11), 13–23.
- Noller, P. (2005). Sibling relationships in adolescence: Learning and growing together. *Personal Relationships, 12*, 1–22.
- Noller, P., Feeney, J. A., Sheehan, G., Darlington, Y. & Rogers, C. (2008). Conflict in Divorcing and Continuously Married Families: A Study of Marital, Parent–Child and Sibling Relationships. *Journal of Divorce & Remarriage, 49*(1-2), 1-24.
- Ohannessian, C. M., Laird, R., & De Los Reyes, A. (2016). Discrepancies in adolescents' and mothers' perceptions of the family and mothers' psychological symptomatology. *Journal of youth and adolescence, 45*(10), 2011-2021.
- Oliva, A. & Arranz, E. (2005). Sibling relationships during adolescence. *European Journal of Developmental Psychology, 2*(3), 253 - 270.
- Olson, D. H. (1986). Circumplex Model VII: Validation studies and FACES III. *Family Process, 25*, 337-351.
- Olson, D. H. (1991). Commentary: Three-dimensional (3-D) circumplex model and revised scoring of FACES –III. *Family Process, 30*, 74-79.
- Padilla- Walker, L. M., Harper, J.M. & Jensen, A.C. (2010) Self-regulation as a mediator between sibling relationship quality and adolescents' positive and negative outcomes. *Journal of Family Psychology, 24*(4), 419-428.
- Peretolcina, D., & Lidars, A. (2014). Cultural Differences in the Perception of Family Situation among Teens from Uzbek and Russian Families. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 146*, 124-128.
- Perlman, M., Garfinkel, D. A., & Turrell, S. L. (2007). Parent and sibling influences on the quality of children's conflict behaviors across the preschool period. *Social Development, 16*, 619–641. doi:10.1111/j.1467-9507.2007.00402.x.
- Perner, J., Ruffman, T., & Leekam, S. R. (1994). Theory of mind is contagious: You catch it from your sibs. *Child Development, 65*(4), 1228 - 1238.
- Pervin, L. & Jonh, O. (2001). *Θεωρίες προσωπικότητας*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Pike, A., Coldwell, J., & Dunn, J. F. (2005). Sibling relationships in early/middle childhood: links with individual adjustment. *Journal of Family Psychology, 19*, 523–532.

- Piotrowski, C.C. (2011). Patterns of adjustment among siblings exposed to intimate partner violence. *Journal of Family Psychology*, 25(1), 19-28.
- Pollet, T. V. (2007). Genetic relatedness and sibling relationship characteristics in a modern society. *Evolution and Human Behavior*, 28, 176–185.
- Pollet, T. V. & Nettle, D. (2009). Birth order and family relationships in adult life: Firstborns report better sibling relationships than laterborns. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26, 1029–1046.
- Poortman, A. R., & Voorpostel, M. (2009). Parental divorce and sibling relationship: A research note. *Journal of Family Issues*, 30(1), 74 - 91.
- Rauer, A. J., & Volling, B. L. (2007). Differential parenting and sibling jealousy: Developmental correlates of young adults' romantic relationships. *Personal Relationships*, 14, 495–511.
- Recchia, H. E. & Witwit, M. (2017). Family perspectives on siblings' conflict goals in middle childhood: Links to hierarchical and affective features of sibling relationships. *New Directions for Child and Adolescent Development*. 156, 33–48.
- Reese-Weber, M. (2000). Middle and late adolescents' conflict resolution skills with siblings: Associations with interparental and parent-adolescent conflict resolution. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 697-711.
- Rende, R., Slomkowski, C., Lloyd-Richardson, E., & Niaura, R. (2005). Sibling effects on substance use in adolescence: Social contagion and genetic relatedness. *Journal of Family Psychology*, 19, 611–618. <http://dx.doi.org/10.1037/0893-3200.19.4.611>
- Richmond, M. K., Stocker, C.M., & Rienks, S.L. (2005). Longitudinal associations between sibling relationship quality, parental differential treatment, and children's adjustment. *Journal Family Psychology*, 19(4), 550-559.
- Richmond, M. K. & Stocker, C.M. (2006). Associations between family cohesion and adolescent siblings' externalizing behavior. *Journal of Family Psychology*, 20(4), 663-669.
- Richmond, M.K. & Stocker, C.M. (2008). Longitudinal associations between parents' hostility and siblings' externalizing problems behavior in the context of marital discord. *Journal of Family Psychology*, 22(2), 231-240.
- Riggio, H. R. (2000). Measuring attitudes towards adult sibling relationships: the Lifespan Sibling Relationship Scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17(6), 707–728.
- Riggio, H. R. (2001). Relations between parental divorce and the quality of adult sibling relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 36(1-2), 67-82.
- Riggio, H. R. (2006). Structural features of sibling dyads and attitudes toward sibling relationships in young adulthood. *Journal of Family Issues*, 27(9), 1233 – 1250.
- Rivers, J. W. & Stoneman, Z. (2003). Sibling Relationships when a Child Has Autism: Marital Stress and Support Coping. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33(4), 383-394.

- Rocca, K. A., Martin, M. M. & Dunleavy, K. N. (2010). Siblings' motives for talking to each other. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 144(2), 205 -219.
- Rodgers, J. L., & Rowe, D. C. (1988). Influence of siblings on adolescent sexual behavior. *Developmental Psychology*, 24, 722–728.
- Rohrer, J. M., Egloff, B., & Schmukle, S. C. (2015). Examining the effects of birth order on personality. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 112(46), 14224–14229. doi:10.1073/pnas.1506451112
- Roth, K., Harkins, D., & Eng, L. (2014). Parental Conflict During Divorce as an Indicator of Adjustment and Future Relationships: A Retrospective Sibling Study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 55(2), 117-138.
- Rueter, M.A., Keyes, M. A., Iacono, W. G. & McGue, M. (2009). Family interactions in adoptive compared to nonadoptive families. *Journal of Family Psychology*, 23(1), 58-66.
- Ruffiot, A. (1979). La therapie familiale analytique: thechnique et theorie. *Perspectives psychiatriques*, 71, 121-143.
- Rushton, A. (2001). *Siblings in Late Permanent Placement*. London: BAAF.
- Sanders, R. (2004). *Sibling relationships: Theory and issues for practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Satir, V. (1989). *Πλάθοντας ανθρώπους*. Αθήνα: Κέδρος.
- Scharf, M., Shulman, S., & Avigad-Spitz, L. (2005). Sibling relationships in emerging adulthood and in adolescence. *Journal of Adolescent Research*, 20(1), 64 - 90.
- Scharff, D. & Scharff, J. S. (1987). *Object relations family therapy*. New York: Jason Aronson.
- Schefflen, A.E. (1966). Natural history method in psychotherapy: Communicational research. In I. A. Gottschalk & E.H. Auerbach (Eds.), *Methods of research in psychotherapy* (pp. 263-289). New York: Appleton-Century-Crofts.
- Scholte, R. H. J., Engels, R.C.M., de Kemp, R. A. T., Harakeh, Z., & Overbeek, G. (2007). Differential Parental Treatment, Sibling Relationships and Delinquency in Adolescence. *J Youth Adolescence*, 36, 661–671.
- Shanahan, L., McHale, S. M., Crouter, A. C., & Osgood, D. W. (2008). Linkages between parents' differential treatment, youth depressive symptoms, and sibling relationships. *Journal of Marriage and Family*, 70(2), 480 - 494.
- Shebloski, B., Conger, K. J., & Widaman, K. F. (2005). Reciprocal links among differential parenting, perceived partiality, and self-worth: A three-wave longitudinal study. *Journal of Family Psychology*, 19, 633–642.
- Sheehan, G., & Noller, P. (2002). Adolescent's perceptions of differential parenting: Links with attachment style and adolescent adjustment. *Personal Relationships*, 9, 173–190.

- Sheehan, G., Darlington, Y., Noller, P., & Feeney, J. (2004). Children's perceptions of their sibling relationships during parental separation and divorce. *Journal of Divorce & Remarriage, 41*, 69 - 94.
- Sherwin-White, S. (2007). Freud on brothers and sisters: a neglected topic. *Journal of Child Psychotherapy, 33*, 4-20.
- Shiakou, M. (2011). Representations of Attachment Patterns in the Family Drawings of Maltreated and Non-maltreated Children. *Child Abuse Review, 21*(3), 203-218. doi:10.1002/car.1184.
- Shlonsky, A., & Berrick, J. (2001). Assessing and promoting quality in kin and nonkin foster care. *Social Service Review, 75*(1), 60–83.
- Shortt, J. W. & Gottman, J. M. (1997). Closeness in young adult sibling relationships: Affective and physiological processes. *Social Development, 6*(2), 142 - 164.
- Shulman, S., & Scharf, M. (2010). Adolescent Romantic Behaviors and Perceptions: Age- and Gender-Related Differences, and Links With Family and Peer Relationships. *Journal of Research on Adolescence, 10*(1), 99-118.
- Siddiqui A. A & Ross S. H (1999). How Do Sibling Conflicts End?, *Early Education & Development, 10*(3), 315-332.
- Sikora, D., Moran, E., Orlich, F., Hall, A.T., Kovacs, A.E., Delahaye, J., Clemons, E.T., & Kuhlthau, K. (2013). The relationship between family functioning and behavior problems in children with autism spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders, 7*, 307–315.
- Skopp, N. A., McDonald, R., Manke, B. & Jouriles, E.N. (2005). Sibling in Domestically Violence Families: Experiences of Interparent Conflict and adjustment problems. *Journal of Family Psychology, 19*(2), 324-333.
- Skytner., R. (1976). *One flesh, separate persons: Principles of family and marital psychotherapy*. London: Constable.
- Slipp, S. (1991). *Object relations: a dynamic bridge between individual and family treatment*. Northvale, NJ: Jason Aronson.
- Slipp, S. (1998). *The technique and practice of object relations family therapy*. Northvale, NJ: Jason Aronson.
- Slomkowski, C., Rende, R., Conger, K. J., Simons, R. L., & Conger, R. D. (2001). Sisters, brothers, and delinquency: Evaluating social influence during early and middle adolescence. *Child Development, 72*, 271–283.
- Slomkowski, C., Rende, R., Novak, S., Lloyd-Richardson, E., & Niaura, R. (2005). Sibling effects on smoking in adolescence: Evidence for social influence from a genetically informative design. *Addiction, 100*, 430–438.
- Snyder, J., Bank, L., & Burraston, B. (2005). The consequences of antisocial behavior in older male siblings for younger brothers and sisters. *Journal of Family Psychology, 19*(4), 643-653.

- Solmeyer, A.R., Killoren, S.E., McHale, S.M., & Updegraff, K.A. (2011). Co parenting around siblings' differential treatment in Mexican-origin Families. *Journal of Family Psychology, 25*(2), 251-260.
- Spear, L. P. (2000). The adolescent brain and age-related behavioral manifestations. *Neuroscience and Behavioral Reviews, 24*, 417–463.
- Spitze, G., & Trent, K. (2006). Gender differences in adult sibling relations in two – child families. *Journal of Marriage and Family, 68*, 977 - 992.
- Stauffacher, K. & DeHart, G. B. (2005). Preschoolers' Relational Aggression with Siblings and with Friends. *Early Education & Development, 16*(2), 185-206. DOI: 10.1207/s15566935eed1602_5.
- Steinglass, P. (1987). A systems view of family interaction and psychopathology. In T. Jacob (Eds.), *Family interaction and psychopathology* (pp.25-63). New York: Plenum Press.
- Stewart, R. B., Verbrugge, K. M., & Beilfuss, M. C. (1998). Sibling relationships in early adulthood: A typology. *Personal Relationships, 5*, 59 - 74.
- Stocker, C. M., Dunn, J., & Plomin, R. (1989). Sibling relationships: Links with child temperament, maternal behavior, and family structure. *Child Development, 60*, 715 -727.
- Stocker, C. M. (1994). Children's perceptions of relationships with sibling, friends, and mothers: Compensatory processes and links with adjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 35*, 1447–1459.
- Stocker, C. M. & Youngblade, L. (1999). Marital conflict and parental hostility: Links with children's sibling and peer relationships. *Journal of Family Psychology, 13*, 598 -609.
- Stocker, C.M., Burwell, R.A. & Briggs, M. L. (2002) Sibling conflict in middle childhood predicts children's adjustment in early adolescence. *Journal of Family Psychology, 16*(1), 50-57.
- Stormshak, E. A., Bellanti, C. J., Bierman, K. L., & Conduct Problems Prevention Research Group.(1996). The quality of sibling relationships and the development of social competence and behavioral control in aggressive children. *Developmental Psychology, 32*, 79-89.
- Straus, M., Gelles, R. J., & Steinmetz, S. K. (2006). *Behind closed doors: Violence in the American family*. Piscataway: Transaction Publishers.
- Svetina, M., Zabret, E., & Bajec, B. (2011). Perception of family functioning: Parental vs. non-parental perspective. *Suvremena Psihologija, 14*, 5-15.
- Tafoya, M. A., & Hamilton, M. A. (2012). Relational dynamics and the expression of aggression and comforting between siblings. *Journal of Language and Social Psychology, 31*(1), 49 - 74.
- Tippett, N. & Wolke, D. (2015). Aggression between siblings: Associations with the home environment and peer bullying. *Aggr. Behav., 41*, 14–24. doi: 10.1002/ab.21557.

- Thompson, O. (2015). Adopting siblings : the sibling relationship in parental narratives of adoption. *DPsych thesis, Birkbeck*. University of London.
- Toth, S. L., Harris, L. S., Goodman, G. S., & Cicchetti, D. (2011). Influence of violence and aggression on children's psychological development: trauma, attachment, and memory. In P. R. Shaver & M. Mikulincer (Eds.), *Human aggression and violence: Causes, manifestations, and consequences* (pp. 351–365). Washington,DC: American Psychological Association.
- Tseng, W. & Hsu, J.(1991). *Culture and family, problems and therapy*. Binghampton, N.Y.: Haworth.
- Tsukada, G. K. (1979). Sibling interactions: A review of the literature. *Smith College Students in Social Work, 49*(3), 229 - 247.
- Tucker, J. C. & Kazura, K. (2013). Parental Responses to School-aged Children's Sibling Conflict. *J Child Fam Stud, 22*,737–745. doi 10.1007/s10826-013-9741-2.
- Updegraff, K. A., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (2002).Adolescents' sibling relationship and friendship experiences:Developmental patterns and relationship linkages. *Social Development,11*(2), 182–204.
- Updegraff, K. A., Thayer, S. M., Whiteman, S.D.,Denning, D.J.,& McHale, S.M.(2005). Relational. Aggression in Adolescents' Sibling Relationships:Links to Sibling and Parent-Adolescent Relationship Quality. *Family Relations, 54*, 373–385.
- Vivona, J. M. (2007). Sibling differentiation, identity development, and lateral dimension of psychic life. *Journal of the American Psychoanalytic Association, 55*, 1191 - 1215.
- Vogt Yuan, A. S. (2009). Sibling relationships and adolescents' mental health: The interrelationship of structure and quality. *Journal of Family Issues, 30*, 1221–1244. doi.org/10.1177/0192513X09334906.
- Volkom, M. (2006). Sibling relationships in middle and older adulthood. *Marriage & Family Review, 40*(2-3), 151 - 170.
- Volling, B. L. & Belsky, J. (1992). The contribution of mother - child and father – child relationships to the quality of sibling interaction: A longitudinal study. *Child Development, 63*, 1209 - 1222.
- Von Bertalanffy, L. (1968). *General Systems Theory: Foundations*. Development, Application. New York: Braziller.
- Voorpostel, M., & Van Der Lippe, T. (2007). Support between siblings and between friends: Two worlds apart? *Journal of Marriage & Family, 69*, 1271 - 1282.
- Voorpostel, M., & Schans, D. (2011). Sibling relationships in Dutch and immigrant families.*Ethnic and Racial Studies, 34*(12), 2027 - 2047.
- Voorpostel, M., Van Der Lippe, T., & Flap, H. (2012). For better of worse: Negative life events and sibling relationships. *International Sociology, 27*(3), 330 - 348.
- Watzlawick, P., Bavelas, J.B., & Jackson, D.D. (1967). *Pragmatics of Human Communication*. New York: W.W., Norton &Company.

- Wertheim, E.(1975). The Science and Typology of Family Systems II. Further Theoretical and Practical Considerations. *Family Process*,14(3), 285-375.
- White, L. K. (2001). Sibling relations over the life course: A panel analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63, 555 - 568.
- Whiteman, S. D., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (2007). Competing processes of siblinginfluence: Observational learning and sibling deidentification. *Social Development*,16(4), 642 - 661.
- Whiteman, S. D., & Christiansen, A. (2008). Processes of sibling influence in adolescence: Individual and family correlates. *Family Relations*, 57, 24 - 34.
- Whiteman, S. D., Becerra, J. M., & Killoren, S. E. (2009). Mechanisms of sibling socializationin normative family development. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 126, 29- 43.
- Whiteman, S. D., Bernard, J. M. B., & Jensen, A. C. (2011). Sibling influence in human development. In J. Caspi (Ed.), *Sibling development: Implications for mental health practitioners* (pp.1–16). New York: Springer Publishing Company LLC.
- Whiteman, S. D., McHale, S. M., & Soli, A. (2011). Theoretical perspectives on sibling relationships. *Journal of Family Theory & Review*, 3, 124 - 139.
- Whiteman, S. D., Solmeyer, A.R., & McHale, S. M. (2015). Sibling Relationships and Adolescent Adjustment: Longitudinal Associations in Two-Parent African American Families. *J Youth Adolescence*, 44(11), 2042-2053. doi 10.1007/s10964-015-0286-0.
- Widmer, E. D. & Weiss, C. C. (2000). Do older siblings make a difference? The effects of older sibling support and older sibling adjustment on the adjustment of socially disadvantaged adolescents. *Journal of Research on Adolescence*,10, 1-27.
- Wilcoxon, F. (1945). Individual comparisons by ranking methods. *Biometrics Bulletin*, 1(6), 80-83.
- Windle, M. (2000). Parental, sibling, and peer in fluenceson adolescent substance use and alcohol problems. *Applied Developmental Science*, 4, 98–110.
- Wuyu Liu, R. W., & Bresnahan, M. J. (2016). Cultural Differences in Perception of Family Obligation and Request Compliance in China and the US. *Intercultural Communication Studies*, 25(2), 111-130.
- Yabko, B. A., Hokoda, A., & Ulloa, E. C. (2008). Depression as a mediator between family factors and peer-bullying victimization in Latino adolescents. *Violence and Victims*, 23(6), 727–742.
- Yeh, H., & Lempers, J. D. (2004). Perceived sibling relationships and adolescent development. *Journal of Youth and Adolescence*, 33, 133–147.
- Youngblade, L.M. & Dunn, J. (1995). Individual differences in young children’s pretend play with mother and sibling: Links to relationship and understanding of other people’s felling and beliefs. *Child Developmental*, 66, 1472- 1492.

- Yu, J. J. & Gamble, W.C. (2007). Familial Correlates of Overt and Relational Aggression between Young Adolescent Siblings. *J Youth Adolescence*, 37, 655–673. DOI 10.1007/s10964-007-9208-0.
- Yu, J. J., & Gamble, W. C. (2008). Pathways of Influence: Marital Relationships and Their Association with Parenting Styles and Sibling Relationship Quality. *J Child Fam Stud*, 17, 757–778.
- Zahn-Waxler, C., Radke-Yarrow, M., & King, R.A. (1979). Childrearing and children's prosocial initiations toward victims of distress. *Child Development*, 50, 319-330.
- Zinner, J. & Shapiro, R.L. (1972). Projective identification as a mode of perception and behavior in families of adolescents. *International journal of psychoanalysis*, 53, 523-530.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΛΙΣΤΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ

Παράρτημα 1ο: Μέσα συλλογής δεδομένων

--	--	--	--

(γρονέας)

Δημογραφικά στοιχεία

Παρακαλούμε πολύ να συμπληρώσετε τα ακόλουθα ερωτήματα:

- Εθνικότητα:
- Οικογενειακή κατάσταση (Βάλτε X στο

αντίστοιχο κουτάκι):

ακέρατη οικογένεια

μονογονική οικογένεια

- Σπουδές (Βάλτε X στο αντίστοιχο κουτάκι):

Πατέρα

Δημοτ ό Γ νάσι ο Λύκ ο
Τ.Ε.Ι. Πανεπιστήμιο

Μητέρας

Δημοτ ό Γ νάσι ο Λύκ ο
Τ.Ε.Ι. Πανεπιστήμιο

- Επάγγελμα:
Πατέρα:.....
Μητέρας:.....
 - Συνολικός αριθμός παιδιών στην οικογένεια:
 - Σχετικά με τα παιδιά της οικογένειας
1^ο παιδί
 - Φύλο 1^ο παι ού: Α Γ Ο
Κ Ο Ρ Ι Τ Σ Ι
 - Ηλικία 1^ο παιδιού:.....2^ο παιδί (αν υπάρχει)
 - Φύλο 2^ο παι ού: Α Γ Ο
Κ Ο Ρ Ι Τ Σ Ι
 - Ηλικία 2^ο παιδιού:.....3^ο παιδί (αν υπάρχει)
 - Φύλο 3^ο παι ού: Α Γ Ο
Κ Ο Ρ Ι Τ Σ Ι
 - Ηλικία 3^ο παιδιού:.....
 - Σας παρακαλούμε να **κυκλώσετε** τα αδέρφια στα οποία αναφέρεστε:
1^ο παιδί 2^ο παιδί 3^ο παιδί
 - Πόσα χρόνια διαφορά έχουν μεταξύ τους τα αδέρφια στα οποία αναφέρεστε;.....
-

--	--	--	--

ID__

*Si
bli
ng
Re
la
ti
on
sh
ip
Q
ue
sti
on
na
ire
-
Re
vi
se
d
(P
ar
en
t)
3/
90*

*Το
ερωτ
ηματο
λόγιο
συμπλ
ηρώθη
κε
από
(κυκλ*

ώστε
ανάλο
γα):
την
μητέρ
α -
τον
πατέρ
α

Με
την
φράση
'αδελ
φάκι'
αναφέ
ρεστ
ε
στον/
ην
(όνομα
και
σειρά
γέννη
σης)

—
—
—
—
—
—
—

Η
κενή
γραμμή
αναφέ
ρετα
ι
στον/
ην(
όνομα
και
σειρά
γέννη
σης)

—

1.	Σχεδ
Κά	όν
ποι	καθό
α	λου
αδε	Όχι
ρφά	πάρα
κια	πολλ
κάν	ά
ουν	Λίγα
πολ	Πάρ
λά	α
ωρ	πολλ
αία	ά
πρά	ΥΠΕ
γμα	ΡΒΟ
τα	ΛΙΚ
το	Α
ένα	ΠΟ
για	ΛΛ
το	Α
άλλ	
ο,	
ενώ	
άλλ	
α	
λίγ	
α.	
Ο/	
Η	

-	
και	
το	
αδε	
λφά	
κι	
του	
/της	
πόσ	
ο	
ωρ	
αία	
πρά	
γμα	
τα	
κάν	
ουν	
το	
ένα	

για το άλλ ο;	
2. Ποι ός έχει συν ήθ ως ευν οϊκ ότε ρη μετ αχε ίρισ η από τη μητ έρα , ο/η — — ή το αδε ρφά κι του /της ;	Αυτ ό το παιδί δέχε ται σχεδ όν πάντ α ευνο ϊκότε ρη μετα χείρι ση. Αυτ ό το παιδί δέχε ται συχν ά ευνο ϊκότε ρη μετα χείρι ση. Τα παιδι ά δέχο νται την ίδια μετα χείρι ση. Ο/η — — — δέχε ται

	<p>συχνά ευνοϊκότερη μεταχείριση.</p> <p>Ο/η _____</p> <p>_____ δέχει αισχεδόν πάντα ευνοϊκότερη μεταχείριση.</p>
<p>3. Πόσο δείχνει ο/η _____ στο αδερφάκι του /της πράγματα που δεν ξέρει;</p>	<p>Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ</p>

<p>4. Πόσο δείχνει το αδερφάκι στο ν/στην _____ _____ πώς να κάνει πράγματα που δεν ξέρει;</p>	<p>Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ</p>
<p>5. Πόσο πολύ λέει ο/η _____ _____ στο αδερφάκι του /της τι να κάνει;</p>	<p>Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ</p>

<p>6. Πόσο λέει το αδελφάκι στο ν/στην _____ _____ _____ _____ _τι να κάνει;</p>	<p>Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ</p>
<p>7. Ποιος συνήθως έχει ευνοϊκότερη μεταχείριση από τον πατέρα 'ο/η _____ _____ _____ _____ ή το αδελφάκι</p>	<p>Το αδελφάκι σχεδόν πάντα δέχεται περισσότερη περιποίηση. Το αδελφάκι συχνά δέχεται περισσότερη περιποίηση.</p>

του /της ;	Τα παιδιά δέχονται την ίδια περιποίηση. Ο /η _____ _____ _____ _____ συχνά δέχεται καλύτερη περιποίηση. Ο /η _____ _____ _____ _____ σχεδόν πάντα δέχεται καλύτερη περιποίηση.
8. Μερικώς αδερφικά νοιάζο	Σχεδόν Όχι πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡ

ντα ι πολ ύ το ένα για το άλλ ο, ενώ άλλ α όχι και τόσ ο. Πό σο νοι άζο ντα ι ο/η — — — και το αδε ρφά κι του /της το ένα για το άλλ ο;	
9. Πό σο συχ νά ο/η — — — και	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ

το αδε ρφά κι του /της πηγ αίν ουν κάπ ου και κάν ουν πρά γμα τα μαζ ί;	
10. Πό σο συχ νά ο/η — — — και το αδε ρφά κι του /της τσα κών οντ αι και προ σβά λλο υν το ένα το άλλ ο;	Σχεδόν Όχι πο Λίγο Πάρα ΥΠΕ

<p>11. Πό σο στο ν ο/η — — και στο αδε ρφά κι του /τη του ς αρέ σου ν να κάν ουν τα ίδια πρά γμα τα;</p>	<p>Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ</p>
<p>12. Πό σο ο/η — — — και το αδε λφά κι του /της λέν ε μετ αξύ του ς τα</p>	<p>Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ</p>

πάντα;	
13. Μερικιά αδερφάκια ανταγωνίζονται πολύ νικηθούν (ξεπεράσουν) το ένα το άλλο και άλλα λιγότερο. Πόσο πολύ ο/η — και το αδερφάκι του/της προ	Σχεδόν Όχι πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡ

σπα θού ν να ξεπ ερά σου ν το ένα το άλλ ο σε κάτ ι;	
14. Πό σο ο/η — — _θα _υμά _ζει και σέβ εται το αδε ρφά κι του /της ;	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ
15. Πό σο το αδε ρφά κι θαυ μάζ ει και εκτι μά τον/ την	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ

— — — — — ;	
16. Πό σο ο/η — — — κ αι το αδε ρφά κι του /της δια φω νού ν και τσα κών οντ αι μετ αξύ του ς;	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ
17. Κά ποι α αδε ρφά κια συν εργ άζο ντα ι πολ ύ και άλλ	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ

α όχι. Πό σο πολ ύ ο/η — — — — και το αδε ρφά κι του /της συν εργ άζο ντα ι μετ αξύ του ς;	
18. Ποι ος έχει περ ισσ ότε ρο την προ σοχ ή της μητ έρα ς ο/η — — — —ή και το	Το αδερ φάκι σχεδ όν πάντ α έχει την περι σσότ ερη προσ οχή. Το αδερ φάκι συχν ά έχει την περι

αδε ρφά κι του /της ;	σσότ ερη προσ οχή. Τα παιδι ά δέχο νται την ίδια προσ οχή. Ο/η _____ _____ _____ _____ – συχν ά έχει την περι σσότ ερη προσ οχή. Ο/η _____ _____ _____ _____ _σχε δόν πάντ α έχει την περι σσότ ερη προσ οχή.
19. Πό σο ο/η	Σχεδό Όχι π

— — βοη θά το αδε ρφά κι του /της με πρά γμα τα που εκεί νο δεν μπο ρεί να κάν ει μόν ο του ;	Λίγο Πάρο ΥΠΕ
20. Πό σο το αδε ρφά κι βοη θά τον/ την — — με πρά γμα τα που εκεί νος/ εκεί νη δεν	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ

μπορεί να κάνει μόνος/η του/της .	
21. Πόσο αναγκάζει ο/η _____ το αδερφάκι του/της να κάνει πράγματα;	Σχεδόν Όχι π... Λίγο... Πάρα... ΥΠΕ...
22. Πόσο αδερφάκι αναγκάζει τον/την _____ να κάνει	Σχεδόν Όχι π... Λίγο... Πάρα... ΥΠΕ...

	<p>άνει περι σσότε ρη προσ οχή. Ο/η</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>σχεδ όν πάντ α λαμβ άνει περι σσότε ρη προσ οχή.</p>
<p>24. Πό σο ο/η _____κ αι το αδε ρφά κι του /της αγα πού ν το ένα το άλλ ο;</p>	<p>Σχεδ Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ</p>
<p>25. Κά ποι α αδε ρφά κια παί ζου</p>	<p>Σχεδ Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ</p>

<p>ν και δια σκε δάξ ουν μαζ ί πολ ύ, ενώ άλλ α λίγ ο. Πό σο πολ ύ ο/η — — — — και το αδε ρφά κι του /της παί ζου ν και δια σκε δάξ ουν μαζ ί;</p>	
<p>26. Πό σο βγά ζου ν κακ ίες μετ</p>	<p>Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ</p>

αξύ του ς ο/η — — και το αδε ρφά κι του /της ;	
27. Πό σα κοι νά ενδι αφέ ρον τα έχο υν ο/η — — —μ ε το αδε ρφά κι του /της ;	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ
28. Πό σο ο/η — — —κα ι το αδε ρφά κι	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ

του /της μοι ράζ οντ αι μυσ τικ ά και προ σω πικ ά συν αισ θήμ ατα ;	
29. Πό σο ο/η — — και το αδε ρφά κι του /της αντ αγω νίζο ντα ι μετ αξύ του ς;	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ
30. Πό σο ο/η — — — _αι	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ

σθά νετ αι περ ήφα νος/ η για το αδε ρφά κι του /της ;	
31. Πό σο το αδε ρφά κι του /της θαυ μάζ ει και αισ θάν εται περ ήφα νο για τον/ την — — — — — ;	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ
32. Πό σο ο/η — — —	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα

και το αδε ρφά κι του /της νευ ριά ζου ν και δια φω νού ν μετ αξύ του ς;	ΥΠΕ
33. Πό σο ο/η — — και το αδε ρφά κι του /της μοι ράζ οντ αι πρά γμα τα μετ αξύ του ς;	Σχεδ Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ

34.	Το
Ποι	αδερ
ος	φάκι
είν	είναι
αι η	σχεδ
αδυ	όν
ναμ	πάντ
ία	α η
της	αδυν
μαμ	αμία.
άς,	Το
ο/η	αδερ
—	φάκι
—	είναι
— ή	συχν
— το	ά η
— αδε	αδυν
— ρφά	αμία.
— κι	Καν
— του	ένα
— /της	από
— ;	τα
	παιδι
	ά
	δεν
	είναι
	η
	αδυν
	αμία.
	Ο/η
	—
	—
	—
	—
	είναι
	συχν
	ά η
	αδυν
	αμία.
	Ο/η
	—
	—
	—
	—
	—
	είναι
	σχεδ
	όν

	πάντ α η αδυν αμία.
35. Πό σο ο/η — — — μαθ αίν ει στο αδε ρφά κι του /της πρά γμα τα που αυτ ό δεν το ξέρ ει;	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ
36. Πό σο το αδε ρφά κι του /της μαθ αίν ει πρά γμα τα στο ν/σ την —	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ

— — — που δεν γνω ρίζε ι;	
37. Πό σο ο/η — — — — επι βάλ λει στο αδε ρφά κι του /της να κάν ει πρά γμα τα;	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ
38. Πό σο το αδε ρφά κι του /της επι βάλ λει στο ν/σ την — — —	Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ

να κάν ει πρά γμα τα;	
39. Ποι ος είν αι η αδυ ναμ ία του μπα μπά , ο/η — — — — ή το αδε ρφά κι του /της ;	<p>Το αδερ φάκι είναι σχεδ όν πάντ α η αδυν αμία.</p> <p>Το αδερ φάκι είναι συχν ά η αδυν αμία.</p> <p>Καν ένα από τα παιδι ά δεν είναι η αδυν αμία.</p> <p>Ο/η — — — — είναι συχν ά η αδυν αμία.</p> <p>Ο/η —</p>

	<p>— — — — είναι σχεδ όν πάντ α η αδυν αμία.</p>
<p>40. Πό σο έντ ονα είν αι τα συν αισ θήμ ατα (αγ άπη) ανά μεσ α στο ν/η ν — — _κα ι το αδε ρφά κι του /ης ;</p>	<p>Σχεδ Όχι π Λίγο Πάρα ΥΠΕ</p>

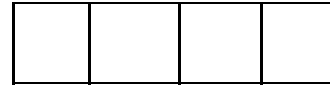
<p>41. Μερικ ά παι διά περ νού ν πολύ χρο νο με τα αδε ρφά κια του ς, ενώ άλλ α όχι. Πό σο ελε ύθε ρο χρο νο περ νού ν ο/η — — — με το αδε ρφά κι του /της ;</p>	<p>Σχεδ Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ</p>
<p>42. Πό σο ο/η</p>	<p>Σχεδ Όχι π</p>

<p>— — και το αδε ρφά κι του /της ενο χλο ύν και πει ράζ ουν με άσχ ημο τρό πο το ένα το άλλ ο;</p>	<p>Λίγο Πάρο ΥΠΕ</p>
<p>43. Πό σο ο/η — — μοι άζει στο ν χαρ ακτ ήρ α με το αδε ρφά κι του /της ;</p>	<p>Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ</p>

<p>44. Πό σο ο/η — — — και το αδε ρφά κι του /της λέν ε μετ αξύ του ς πρά γμα τα που δε θέλ ουν να ξέρ ουν οι άλλ οι;</p>	<p>Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ</p>
<p>45. Πό σο πολύ ο/η — — και το αδε ρφά κι του /της προ σπα</p>	<p>Σχεδόν Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ</p>

<p>θού ν να παρ αβγ ούν ποι ο θα κάν ει κάτ ι καλ ύτε ρα από το άλλ ο;</p>	
<p>46. Πό σο συχ νά ο/η — — — — — ν οιώ θει θαυ μασ μό για το αδε ρφά κι του /της ;</p>	<p>Σχεδό Όχι π Λίγο Πάρο ΥΠΕ</p>
<p>47. Πό σο συχ νά</p>	<p>Σχεδό Όχι π Λίγο</p>

το αδε ρφά κι του /της νοι ώθε ι θαυ μασ μό για τον/ την — — ;	Πάρρ ΥΠΕ
48. Πό σο ο/η — — _κα ι το αδε ρφά κι του /της δια φω νού ν μετ αξύ του ς;	Σχεδ Όχι π Λίγο Πάρρ ΥΠΕ

(γ ο ν έ α ς)

**ΚΛΙΜΑΚΑ ΕΚΤΙΜΗΣΗΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΧΗΣ
ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ**

FACES – III. Συγγραφείς: D. Olso, J. Portner, Y. Lavee, 1985

Μετάφραση: Β. Παπαγεωργίου και Γ. Σίμος

Προσαρμογή: Α. Μπίμπου, Α. Στογιαννίδου, Β. Παπαγεωργίου και Γ. Κιοσέογλου

Παρακαλούμε βάλτε σε κύκλο έναν από τους αριθμούς που ακολουθούν δίπλα σε κάθε μία από τις παρακάτω προτάσεις. Δεν υπάρχει σωστή ή λάθος απάντηση.

1= Σχεδόν Ποτέ, 2= Πού και Πού, 3= Μερικές Φορές, 4= Συχνά και 5 = Σχεδόν Πάντα.

Παρακαλούμε περιγράψτε την οικογένειά σας όπως είναι τώρα:

		Σχεδόν Ποτέ	Πού και Πού	Μερικές Φορές	Συχνά	Σχεδόν Πάντα
1	Τα μέλη της οικογένειάς μου ζητούν βοήθεια το ένα από το άλλο	1	2	3	4	5
2	Στη λύση των προβλημάτων ακολουθούνται οι υποδείξεις των παιδιών	1	2	3	4	5
3	Εγκρίνουμε ο ένας τους φίλους του άλλου	1	2	3	4	5
4	Τα παιδιά έχουν λόγο σε θέματα που αφορούν την πειθαρχία τους	1	2	3	4	5
5	Μας αρέσει να κάνουμε διάφορα πράγματα ως οικογένεια	1	2	3	4	5
6	Στην οικογένειά μου διαφορετικά πρόσωπα είναι αρχηγοί	1	2	3	4	5
7	Νιώθουμε πιο κοντά με τα άτομα της οικογένειάς μου παρά με άτομα έξω από αυτήν	1	2	3	4	5
8	Στην οικογένειά μου αλλάζει ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουμε διάφορα θέματα	1	2	3	4	5
9	Προτιμάμε να περνάμε τον ελεύθερο χρόνο μεταξύ μας	1	2	3	4	5
10	Στην οικογένειά μου γονείς και παιδιά συζητούν τις τιμωρίες τους	1	2	3	4	5
11	Νιώθουμε πολύ κοντά ο ένας στον άλλο	1	2	3	4	5
12	Στην οικογένειά μου τις αποφάσεις τις παίρνουν τα παιδιά	1	2	3	4	5
13	Είμαστε όλοι παρόντες στις οικογενειακές συγκεντρώσεις	1	2	3	4	5
14	Στην οικογένειά μου οι κανόνες αλλάζουν	1	2	3	4	5
15	Μπορούμε εύκολα να σκεφτούμε και να κάνουμε διάφορα πράγματα ως οικογένεια	1	2	3	4	5
16	Η ευθύνη του σπιτιού περνά από άτομο σε άτομο	1	2	3	4	5

17	Συμβουλευόμαστε ο ένας τον άλλο σχετικά με τις αποφάσεις μας	1	2	3	4	5
18	Είναι δύσκολο να πεις ποιος είναι αρχηγός στην οικογένειά μου	1	2	3	4	5
19	Η συνοχή της οικογένειας μου είναι πολύ σημαντική	1	2	3	4	5
20	Στην οικογένειά μου είναι δύσκολο να πεις ποιος κάνει ποιες δουλειές του σπιτιού	1	2	3	4	5

Παρακαλούμε περιγράψτε πώς θα θέλατε να είναι η οικογένειά σας:

		Σχεδόν Ποτέ	Πού και Πού	Μερικές Φορές	Συχνά	Σχεδόν Πάντα
21	Τα μέλη της οικογένειάς μου να ζητούσαν βοήθεια το ένα από το άλλο	1	2	3	4	5
22	Στην λύση των προβλημάτων να ακολουθούνταν οι υποδείξεις των παιδιών	1	2	3	4	5
23	Να εγκρίναμε ο ένας τους φίλους του άλλου	1	2	3	4	5
24	Τα παιδιά να είχαν λόγο σε θέματα που αφορούν την πειθαρχία τους	1	2	3	4	5
25	Να μας άρεσε να κάναμε πράγματα ως οικογένεια	1	2	3	4	5
26	Στην οικογένειά μου να ήταν αρχηγοί διαφορετικά πρόσωπα	1	2	3	4	5
27	Να νιώθαμε πιο κοντά ο ένας στον άλλο παρά σε άτομα έξω από την οικογένεια	1	2	3	4	5
28	Στην οικογένειά μου να άλλαζε ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουμε διάφορα θέματα	1	2	3	4	5
29	Να προτιμούσαμε να περνάμε τον ελεύθερο χρόνο μας μεταξύ μας	1	2	3	4	5
30	Στην οικογένειά μου γονείς και παιδιά να συζητούσαν τις τιμωρίες μεταξύ τους	1	2	3	4	5
31	Να νιώθαμε πολύ κοντά ο ένας στον άλλο	1	2	3	4	5
32	Στην οικογένειά μου τις αποφάσεις να τις έπαιρναν τα παιδιά	1	2	3	4	5
33	Να είμαστε όλοι παρόντες στις οικογενειακές συγκεντρώσεις	1	2	3	4	5
34	Να άλλαζαν οι κανόνες στην οικογένειά μου	1	2	3	4	5
35	Να μπορούσαμε εύκολα να σκεφτούμε και να κάνουμε διάφορα πράγματα ως οικογένεια	1	2	3	4	5
36	Η ευθύνη του σπιτιού να περνούσε από άτομο σε άτομο	1	2	3	4	5
37	Να συμβουλευόμαστε ο ένας τον άλλο σχετικά με τις αποφάσεις μας	1	2	3	4	5
38	Να ήταν εύκολο να πεις ποιος είναι ο αρχηγός στην οικογένειά μου	1	2	3	4	5
39	Η συνοχή της οικογένειας να ήταν πολύ σημαντική	1	2	3	4	5
40	Να ήταν εύκολο να πεις ποιος κάνει ποιες δουλειές του σπιτιού στην οικογένειά μου	1	2	3	4	5

(παιδί)

--	--	--	--

ID #

Δημογραφικά στοιχεία

Παρακαλούμε πολύ να συμπληρώσεις τα

ακόλουθα ερωτήματα

- Φύλο: Αγόρι Κορίτσι
- Ηλικία
- Σειρά γέννησης Κ Η Σ Ο Υ):
- Πόσα αδερφάκια έχεις;
- Για το

1^ο αδερφάκι

- Τι φύλο είναι το 1^ο αδερφάκι :
ΑΓΟΡΙ ΚΟΡΙΤΣΙ
- Πόσο χρονών είναι το 1^ο αδερφάκι σου;

2^ο αδερφάκι (αν έχεις)

- Τι φύλο είναι το 2^ο αδερφάκι σου :
ΑΓΟΡΙ ΚΟΡΙΤΣΙ
 - Πόσο χρονών είναι το 2^ο αδερφάκι σου;
 - Σε παρακαλούμε να **κυκλώσεις** σε ποιο αδερφάκι αναφέρεσαι:
1^ο αδερφάκι 2^ο αδερφάκι
-

--	--	--	--

ID# _____

Sibling Relationship Questionnaire - Revised (Child) 3/90

Τ ο ό ν ο μ ά μ ο υ ε ί ν α ι _____

Η λέξη «αδερφάκι» αναφέρεται στον/στην

<p>1. Μερικά αδερφάκια τα πηγαίνουν πολύ καλά όταν είναι μαζί, ενώ άλλα όχι και τόσο. Πόσο συχνά, εσύ κάνεις καλά πράγματα για το αδερφάκι σου και εκείνο για σένα;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>2. Ποιος έχει καλύτερη μεταχείριση από την μητέρα σου, εσύ ή το αδερφάκι σου;</p>	<p>Το αδερφάκι μου σχεδόν πάντα το μεταχειρίζεται καλύτερα. Το αδερφάκι μου συχνά το μεταχειρίζεται καλύτερα. Μας μεταχειρίζεται σχεδόν το ίδιο. Με μεταχειρίζεται συχνά καλύτερα από το αδερφάκι μου. Σχεδόν πάντα με μεταχειρίζεται καλύτερα.</p>
<p>3. Πόσο συχνά δείχνεις στο αδερφάκι σου πώς να κάνει κάτι, όταν δεν ξέρει πως;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>4. Πόσο συχνά το αδερφάκι σου, σου δείχνει πως να κάνεις κάτι, όταν δεν ξέρεις πως;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>5. Πόσο συχνά λες στο αδερφάκι σου τι να κάνει;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>

<p>6. Πόσο συχνά σου λέει το αδερφάκι σου τι να κάνεις;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>7. Ποιος συνήθως από τα αδερφάκια έχει ευνοϊκότερη μεταχείριση από τον πατέρα σου; Εσύ ή το αδερφάκι σου;</p>	<p>Το αδερφάκι μου σχεδόν πάντα το μεταχειρίζεται καλύτερα. Το αδερφάκι μου συχνά το μεταχειρίζεται καλύτερα. Μας μεταχειρίζεται σχεδόν το ίδιο. Με μεταχειρίζεται συχνά καλύτερα από το αδερφάκι μου. Σχεδόν πάντα με μεταχειρίζεται καλύτερα.</p>
<p>8. Μερικά αδερφάκια νοιάζονται πολύ το ένα για το άλλο, ενώ άλλα όχι και τόσο. Εσείς πόσο ενδιαφέρεστε το ένα για το άλλο;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>9. Πόσο συχνά εσύ και το αδερφάκι σου πηγαίνετε κάπου μαζί ή κάνετε κάτι μαζί;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>10. Πόσο συχνά εσύ μιλάς ή προσβάλλεις το αδερφάκι σου και αυτό εσένα;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>11. Πόσο συχνά σε εσένα και το αδερφάκι σου σας αρέσουν τα ίδια πράγματα;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>12. Πόσο συχνά εσύ και το αδερφάκι σου τα λέτε όλα μεταξύ σας;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ</p>

	ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ
13. Κάποια αδερφάκια πολύ συχνά ανταγωνίζονται ή χτυπιούνται μεταξύ τους , ενώ άλλα αδερφάκια το κάνουν λιγότερο. Εσύ και το αδερφάκι σου πόσο συχνά το κάνετε αυτό;	Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ
14. Πόσο συχνά νοιώθεις θαυμασμό και σεβασμό για το αδερφάκι σου;	Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ
15. Πόσο συχνά το αδερφάκι σου εκφράζει τον θαυμασμό του/της και τον σεβασμό του για εσένα;	Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ
16. Πόσο συχνά εσύ και το αδερφάκι σου διαφωνείτε και τσακώνεστε;	Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ
17. Μερικά αδερφάκια συνεργάζονται πολύ καλά, ενώ άλλα λιγότερο. Εσείς πόσο καλά συνεργάζεστε μεταξύ σας;	Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ
18. Σε ποιόν δίνει περισσότερο προσοχή η μητέρα σου, σε εσένα ή το αδερφάκι σου;	Το αδερφάκι μου σχεδόν πάντα δέχεται περισσότερη προσοχή. Το αδερφάκι μου δέχεται συχνά την προσοχή. Δεχόμαστε σχεδόν την ίδια προσοχή. Εγώ δέχομαι συχνά περισσότερη προσοχή. Εγώ σχεδόν πάντα δέχομαι περισσότερη την προσοχή.
19. Πόσο συχνά βοηθάς το αδερφάκι σου σε πράγματα που δεν μπορεί να καταφέρει μόνος/η του/της;	Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο

	<p>Πάρα πολύ</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
20. Πόσο συχνά σε βοηθά το αδερφάκι σου σε πράγματα που δεν μπορείς να καταφέρεις μόνος/η σου;	<p>Σχεδόν καθόλου</p> <p>Όχι πάρα πολύ</p> <p>Λίγο</p> <p>Πάρα πολύ</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
21. Πόσο συχνά αναγκάζεις το αδερφάκι σου να κάνει κάτι;	<p>Σχεδόν καθόλου</p> <p>Όχι πάρα πολύ</p> <p>Λίγο</p> <p>Πάρα πολύ</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
22. Πόσο συχνά το αδελφάκι σου σε αναγκάζει να κάνεις κάτι;	<p>Σχεδόν καθόλου</p> <p>Όχι πάρα πολύ</p> <p>Λίγο</p> <p>Πάρα πολύ</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
23. Σε ποιόν δίνει περισσότερο προσοχή ο πατέρας σου, σε εσένα ή το αδερφάκι σου;	<p>Το αδερφάκι μου σχεδόν πάντα δέχεται περισσότερη προσοχή.</p> <p>Το αδερφάκι μου συχνά δέχεται περισσότερη προσοχή.</p> <p>Και οι δυο δεχόμαστε την ίδια προσοχή.</p> <p>Εγώ συχνά δέχομαι περισσότερη προσοχή.</p> <p>Εγώ σχεδόν πάντα δέχομαι περισσότερη προσοχή.</p>
24. Πόσο πολύ αγαπιέστε με το αδερφάκι σου;	<p>Σχεδόν καθόλου</p> <p>Όχι πάρα πολύ</p> <p>Λίγο</p> <p>Πάρα πολύ</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
25. Κάποια αδερφάκια παίζουν και διασκεδάζουν πολύ μαζί, ενώ άλλα λιγότερο. Εσύ πόσο συχνά παίζεις και διασκεδάζεις με το αδερφάκι σου;	<p>Σχεδόν καθόλου</p> <p>Όχι πάρα πολύ</p> <p>Λίγο</p> <p>Πάρα πολύ</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
26. Πόσο εσύ και ο/η _____ βγάζετε κακίες μεταξύ σας;	<p>Σχεδόν καθόλου</p> <p>Όχι πάρα πολύ</p>

	<p>Λίγο</p> <p>Πάρα πολύ</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
27. Πόσα κοινά ενδιαφέροντα έχετε μεταξύ σας;	<p>Σχεδόν καθόλου</p> <p>Όχι πάρα πολλά</p> <p>Λίγα</p> <p>Πάρα πολλά</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΛΑ</p>
28. Πόσο συχνά μοιράζεστε τα μυστικά σας και τα ιδιαίτερα συναισθήματά σας με το αδερφάκι σου;	<p>Σχεδόν καθόλου</p> <p>Όχι πάρα πολύ</p> <p>Λίγο</p> <p>Πάρα πολύ</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
29. Υπάρχει ανταγωνισμός μεταξύ σας;	<p>Σχεδόν καθόλου</p> <p>Όχι πάρα πολύ</p> <p>Λίγο</p> <p>Πάρα πολύ</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
30. Πόσο συχνά αισθάνεσαι υπερήφανος για το αδερφάκι σου;	<p>Σχεδόν καθόλου</p> <p>Όχι πάρα πολύ</p> <p>Λίγο</p> <p>Πάρα πολύ</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
31. Πόσο συχνά το αδερφάκι σου αισθάνεται υπερήφανος/η για εσένα;	<p>Σχεδόν καθόλου</p> <p>Όχι πάρα πολύ</p> <p>Λίγο</p> <p>Πάρα πολύ</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
32. Πόσο συχνά εσύ και το αδερφάκι σου νευριάζετε πολύ και διαφωνείτε μεταξύ σας;	<p>Σχεδόν καθόλου</p> <p>Όχι πάρα πολύ</p> <p>Λίγο</p> <p>Πάρα πολύ</p> <p>ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>

<p>33. Πόσα πολλά (πράγματα/ συναισθήματα) μοιράζεστε μεταξύ σας;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολλά Λίγα Πάρα πολλά ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΛΑ</p>
<p>34. Ποιόν υποστηρίζει συνήθως περισσότερο η μητέρα σου; Εσένα ή το αδερφάκι σου;</p>	<p>Το αδερφάκι μου σχεδόν πάντα είναι το αγαπημένο της μαμάς μου. Το αδερφάκι μου είναι συχνά το αγαπημένο. Κανένας από εμάς δεν είναι το αγαπημένο. Εγώ είμαι συχνά ο/η αγαπημένος/η. Εγώ είμαι σχεδόν πάντα ο/η αγαπημένος/η.</p>
<p>35. Πόσο συχνά δείχνεις στο αδερφάκι σου πράγματα, που αυτό δεν ξέρει;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>36. Πόσο συχνά σου δείχνει το αδερφάκι σου πράγματα, που εσύ δεν ξέρεις;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>37. Πόσο συχνά διατάζεις το αδερφάκι σου;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>38. Πόσο συχνά σε διατάζει το αδερφάκι σου;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>

<p>39. Ποιόν/ά υποστηρίζει, συνήθως, περισσότερο ο πατέρας σου; Εσένα ή το αδερφάκι σου;</p>	<p>Το αδερφάκι είναι σχεδόν πάντα το αγαπημένο. Το αδερφάκι είναι συχνά το αγαπημένο. Κανένας από τους δύο. Εγώ είμαι συχνά ο/η αγαπημένος/η. Εγώ είμαι σχεδόν πάντα ο/η αγαπημένος/η.</p>
<p>40. Πόσο δυνατό είναι το συναίσθημα της αγάπης ανάμεσα σε εσένα και το αδερφάκι σου;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>41. Μερικά παιδιά περνούν αρκετό χρόνο με τα αδερφάκια τους, ενώ άλλα όχι τόσο πολύ. Πόσο από τον ελεύθερό σας χρόνο περνάτε μαζί με το αδερφάκι σου;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>42. Πόσο συχνά ενοχλείς ή πειράζεις με άσχημο τρόπο το αδερφάκι σου και εκείνο εσένα;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>43. Πόσο πολύ μοιάζετε στον χαρακτήρα με το αδερφάκι σου;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>44. Πόσο συχνά εσύ και το αδερφάκι σου λέτε πράγματα μεταξύ σας που δεν θα θέλατε να τα ξέρουν οι άλλοι;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ</p>
<p>45. Πόσο πολύ προσπαθείτε εσύ και το αδερφάκι σου να παραβγείτε ποιός θα κάνει κάτι καλύτερα από το άλλο;</p>	<p>Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ</p>

	ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ
46. Πόσο συχνά θαυμάζεις το αδερφάκι σου;	Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ
47. Πόσο συχνά σε θαυμάζει το αδερφάκι σου;	Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ
48. Πόσο συχνά διαφωνείτε, εσύ και το αδερφάκι σου;	Σχεδόν καθόλου Όχι πάρα πολύ Λίγο Πάρα πολύ ΥΠΕΡΒΟΛΙΚΑ ΠΟΛΥ

--	--	--	--

(π α ι δ ί)

ΚΛΙΜΑΚΑ ΕΚΤΙΜΗΣΗΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΧΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

FACES – III. Συγγραφείς: D. Olso, J. Portner, Y. Lavee, 1985

Μετάφραση: Β. Παπαγεωργίου και Γ. Σίμος

Προσαρμογή: Α. Μπίμπου, Α. Στογιαννίδου, Β. Παπαγεωργίου και Γ. Κιοσέογλου

Παρακαλούμε βάλτε σε κύκλο έναν από τους αριθμούς που ακολουθούν δίπλα σε κάθε μία από τις παρακάτω προτάσεις. Δεν υπάρχει σωστή ή λάθος απάντηση.

1= Σχεδόν Ποτέ, 2= Πού και Πού, 3= Μερικές Φορές, 4= Συχνά και 5 = Σχεδόν Πάντα.

Παρακαλούμε περιγράψτε την οικογένειά σας όπως είναι τώρα:

		Σχεδόν Ποτέ	Πού και Πού	Μερικές Φορές	Συχνά	Σχεδόν Πάντα
1	Τα μέλη της οικογένειάς μου ζητούν βοήθεια το ένα από το άλλο	1	2	3	4	5
2	Στη λύση των προβλημάτων ακολουθούνται οι υποδείξεις των παιδιών	1	2	3	4	5
3	Εγκρίνουμε ο ένας τους φίλους του άλλου	1	2	3	4	5
4	Τα παιδιά έχουν λόγο σε θέματα που αφορούν την πειθαρχία τους	1	2	3	4	5
5	Μας αρέσει να κάνουμε διάφορα πράγματα ως οικογένεια	1	2	3	4	5
6	Στην οικογένειά μου διαφορετικά πρόσωπα είναι αρχηγοί	1	2	3	4	5
7	Νιώθουμε πιο κοντά με τα άτομα της οικογένειάς μου παρά με άτομα έξω από αυτήν	1	2	3	4	5
8	Στην οικογένειά μου αλλάζει ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουμε διάφορα θέματα	1	2	3	4	5
9	Προτιμάμε να περνάμε τον ελεύθερο χρόνο μεταξύ μας	1	2	3	4	5
10	Στην οικογένειά μου γονείς και παιδιά συζητούν τις τιμωρίες τους	1	2	3	4	5
11	Νιώθουμε πολύ κοντά ο ένας στον άλλο	1	2	3	4	5
12	Στην οικογένειά μου τις αποφάσεις τις παίρνουν τα παιδιά	1	2	3	4	5
13	Είμαστε όλοι παρόντες στις οικογενειακές συγκεντρώσεις	1	2	3	4	5
14	Στην οικογένειά μου οι κανόνες αλλάζουν	1	2	3	4	5
15	Μπορούμε εύκολα να σκεφτούμε και να κάνουμε διάφορα πράγματα ως οικογένεια	1	2	3	4	5
16	Η ευθύνη του σπιτιού περνά από άτομο σε άτομο	1	2	3	4	5

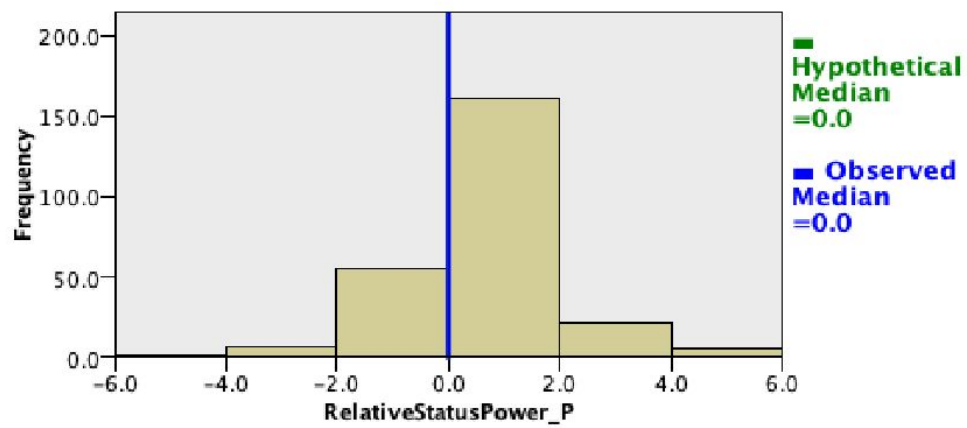
17	Συμβουλευόμαστε ο ένας τον άλλο σχετικά με τις αποφάσεις μας	1	2	3	4	5
18	Είναι δύσκολο να πεις ποιος είναι αρχηγός στην οικογένειά μου	1	2	3	4	5
19	Η συνοχή της οικογένειάς μου είναι πολύ σημαντική	1	2	3	4	5
20	Στην οικογένειά μου είναι δύσκολο να πεις ποιος κάνει ποιες δουλειές του σπιτιού	1	2	3	4	5

Παρακαλούμε περιγράψτε πώς θα θέλατε να είναι η οικογένειά σας:

		Σχεδόν Ποτέ	Πού και Πού	Μερικές Φορές	Συχνά	Σχεδόν Πάντα
21	Τα μέλη της οικογένειάς μου να ζητούσαν βοήθεια το ένα από το άλλο	1	2	3	4	5
22	Στην λύση των προβλημάτων να ακολουθούνταν οι υποδείξεις των παιδιών	1	2	3	4	5
23	Να εγκρίναμε ο ένας τους φίλους του άλλου	1	2	3	4	5
24	Τα παιδιά να είχαν λόγο σε θέματα που αφορούν την πειθαρχία τους	1	2	3	4	5
25	Να μας άρεσε να κάναμε πράγματα ως οικογένεια	1	2	3	4	5
26	Στην οικογένειά μου να ήταν αρχηγοί διαφορετικά πρόσωπα	1	2	3	4	5
27	Να νιώθαμε πιο κοντά ο ένας στον άλλο παρά σε άτομα έξω από την οικογένεια	1	2	3	4	5
28	Στην οικογένειά μου να άλλαζε ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουμε διάφορα θέματα	1	2	3	4	5
29	Να προτιμούσαμε να περνάμε τον ελεύθερο χρόνο μας μεταξύ μας	1	2	3	4	5
30	Στην οικογένειά μου γονείς και παιδιά να συζητούσαν τις τιμωρίες μεταξύ τους	1	2	3	4	5
31	Να νιώθαμε πολύ κοντά ο ένας στον άλλο	1	2	3	4	5
32	Στην οικογένειά μου τις αποφάσεις να τις έπαιρναν τα παιδιά	1	2	3	4	5
33	Να είμαστε όλοι παρόντες στις οικογενειακές συγκεντρώσεις	1	2	3	4	5
34	Να άλλαζαν οι κανόνες στην οικογένειά μου	1	2	3	4	5
35	Να μπορούσαμε εύκολα να σκεφτούμε και να κάνουμε διάφορα πράγματα ως οικογένεια	1	2	3	4	5
36	Η ευθύνη του σπιτιού να περνούσε από άτομο σε άτομο	1	2	3	4	5
37	Να συμβουλευόμαστε ο ένας τον άλλο σχετικά με τις αποφάσεις μας	1	2	3	4	5
38	Να ήταν εύκολο να πεις ποιος είναι ο αρχηγός στην οικογένειά μου	1	2	3	4	5
39	Η συνοχή της οικογένειας να ήταν πολύ σημαντική	1	2	3	4	5
40	Να ήταν εύκολο να πεις ποιος κάνει ποιες δουλειές του σπιτιού στην οικογένειά μου	1	2	3	4	5

Παράρτημα 2ο: Γραφήματα

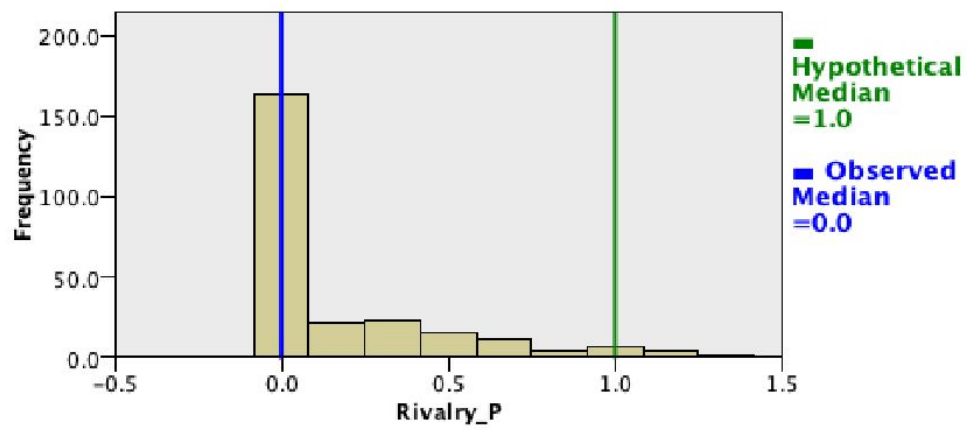
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	16,738.000
Standard Error	960.779
Standardized Test Statistic	4.423
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Διάσταση αδελφικής σχέσης “Κύρος/Δύναμη” (Γονείς)

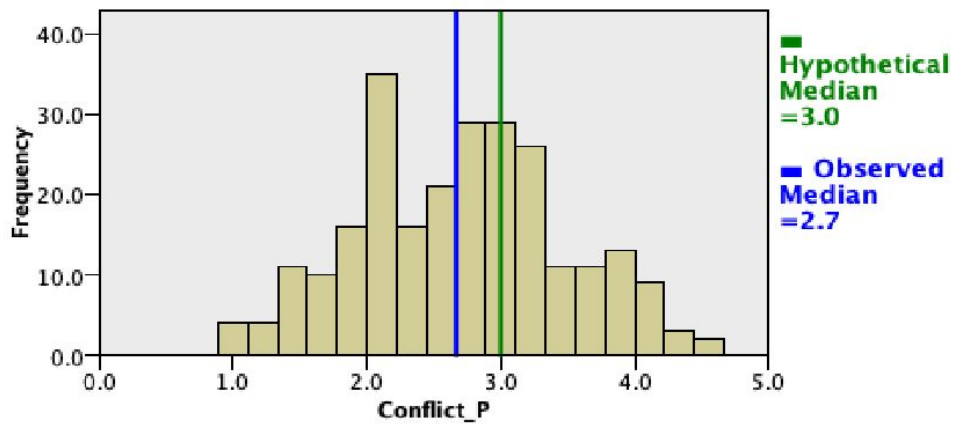
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	32.500
Standard Error	1,053.888
Standardized Test Statistic	-14.034
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Διάσταση αδελφικής σχέσης “Ανταγωνισμός” (Γονείς)

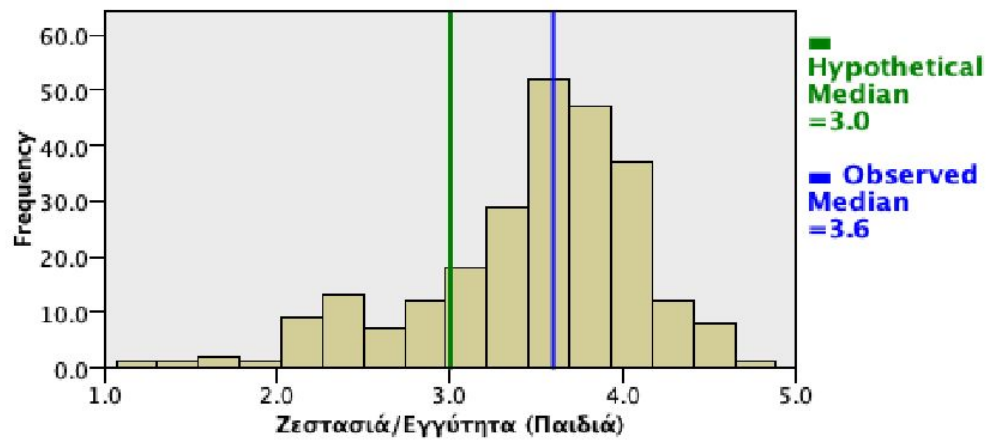
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	7,490.000
Standard Error	1,035.772
Standardized Test Statistic	-6.041
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Διάσταση αδελφικής σχέσης “Σύγκρουση” (Γονείς)

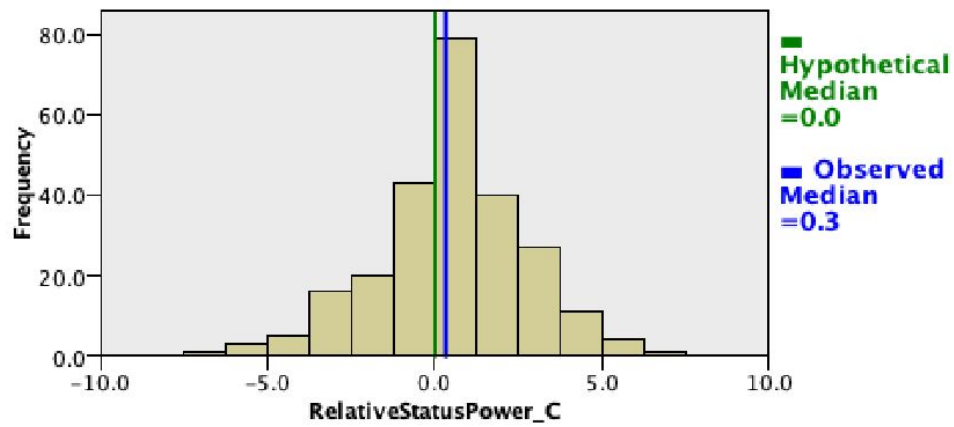
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	26,437.000
Standard Error	1,137.403
Standardized Test Statistic	9.561
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Διάσταση αδελφικής σχέσης “Θαλπωρή/ Εγγύτητα” (Παιδιά)

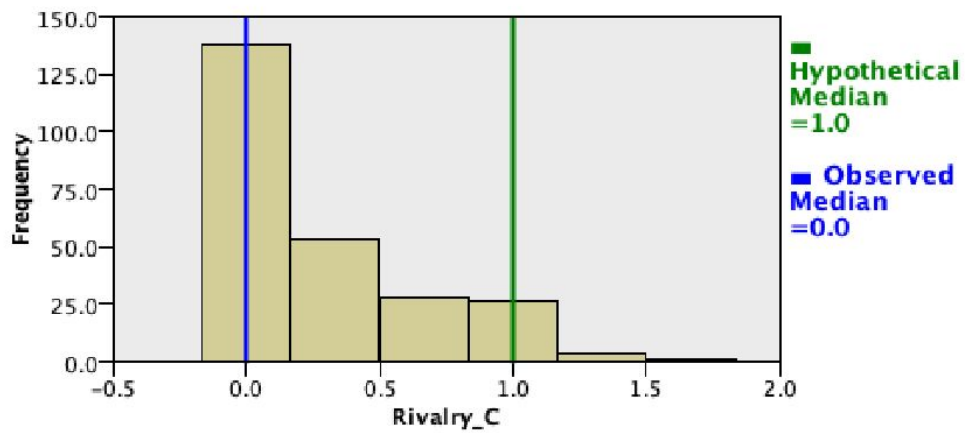
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	18,470.000
Standard Error	1,088.865
Standardized Test Statistic	3.461
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.001

Διάσταση αδελφικής σχέσης “Κύρος/ Δύναμη” (Παιδιά)

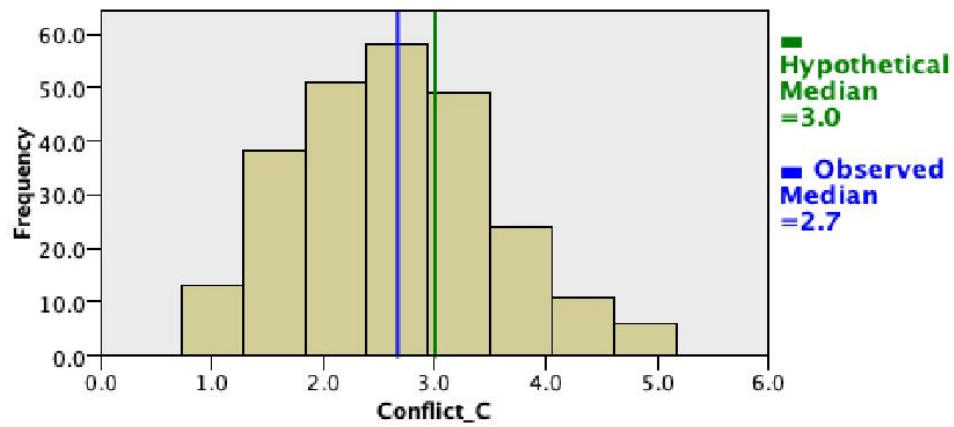
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	209.500
Standard Error	1,050.426
Standardized Test Statistic	-13.566
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Διάσταση αδελφικής σχέσης “Ανταγωνισμός” (Παιδιά)

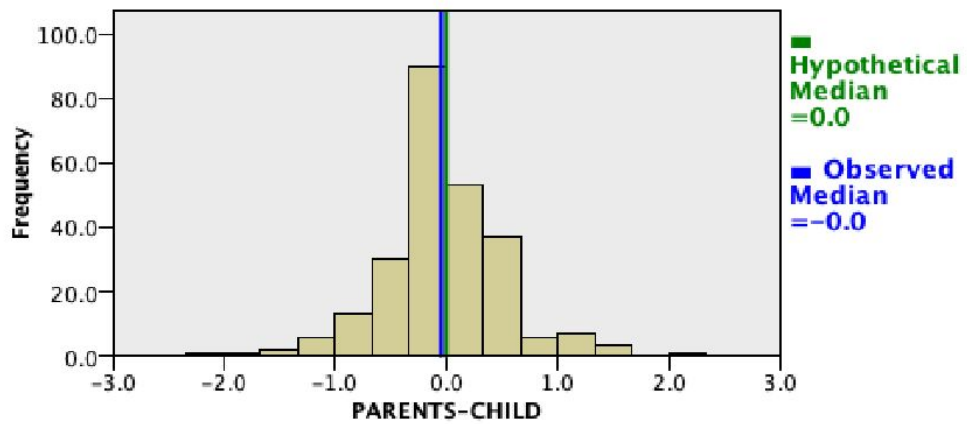
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	8,660.500
Standard Error	1,102.897
Standardized Test Statistic	-5.698
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Διάσταση αδελφικής σχέσης “Σύγκρουση” (Παιδιά)

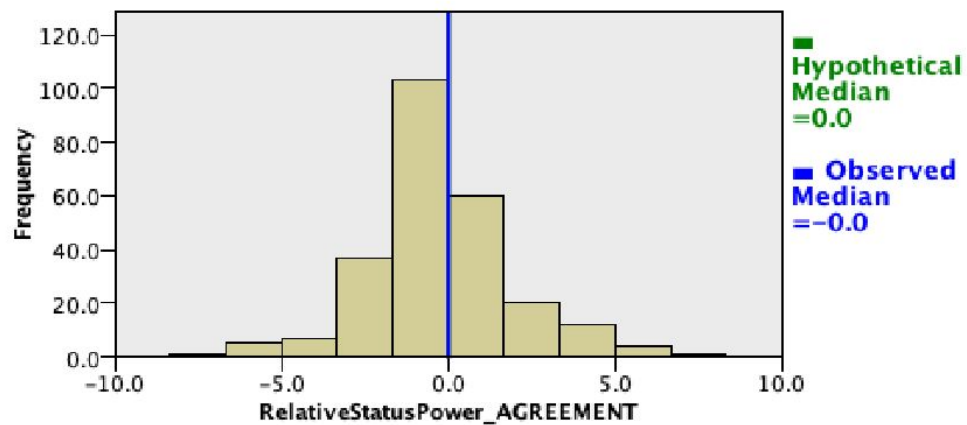
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	12,648.000
Standard Error	1,042.439
Standardized Test Statistic	-1.167
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.243

“Θαλπωρή/ Εγγύτητα” _ Συμφωνία (Γονείς-Παιδιά)

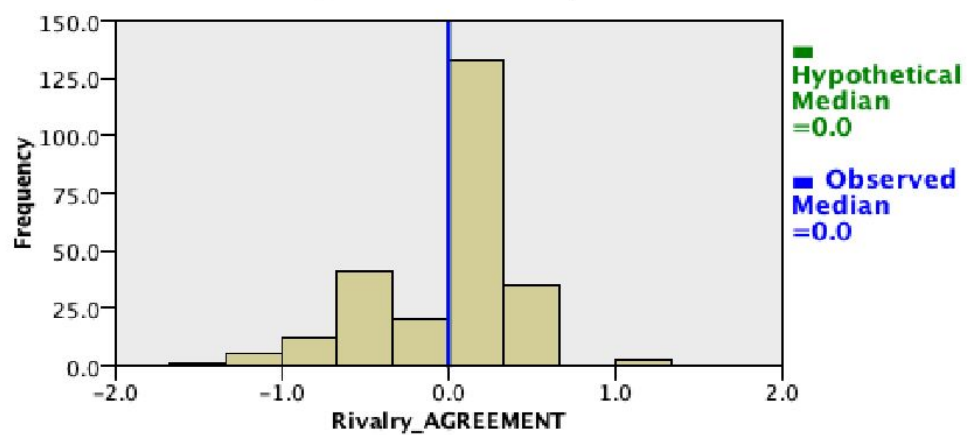
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	12,987.000
Standard Error	1,055.255
Standardized Test Statistic	-1.056
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.291

“Κύρος/Δύναμη” _Συμφωνία (Γονείς- Παιδιά)

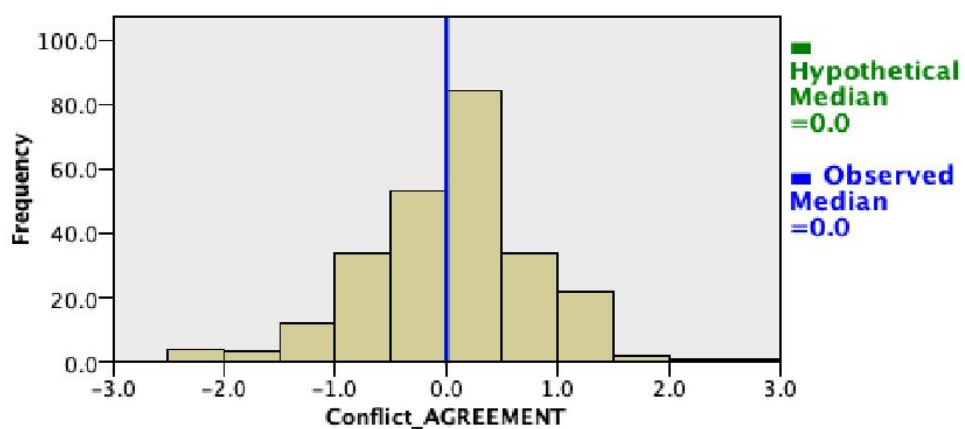
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	3,048.000
Standard Error	427.452
Standardized Test Statistic	-2.830
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.005

“Ανταγωνισμός” _Συμφωνία (Γονείς- Παιδιά)

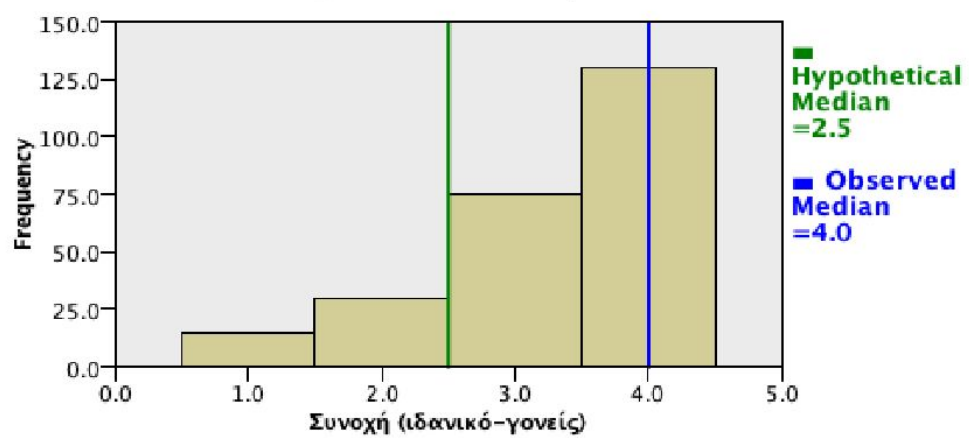
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	13,613.500
Standard Error	989.007
Standardized Test Statistic	.682
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.495

“Σύγκρουση” _ Συμφωνία (Γονείς- Παιδιά)

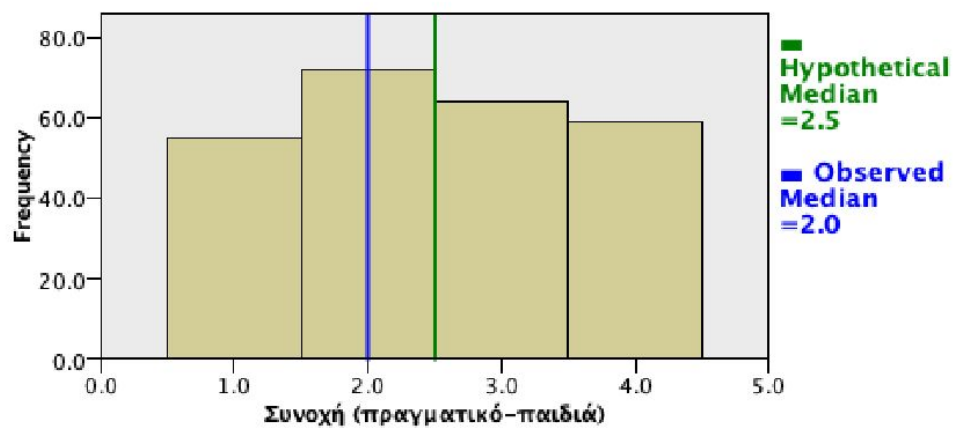
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	27,115.000
Standard Error	1,105.568
Standardized Test Statistic	10.336
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Συνοχή (ιδανικό - Γονείς)

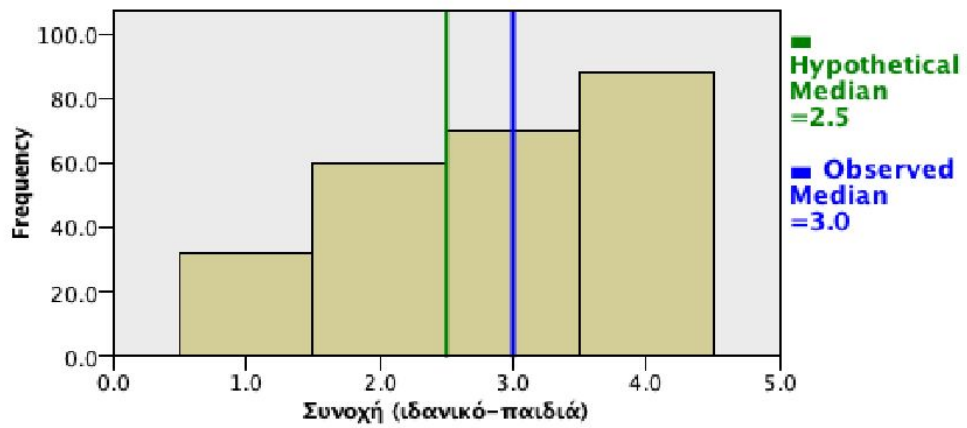
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	15,800.500
Standard Error	1,107.538
Standardized Test Statistic	.102
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.919

Συνοχή (πραγματικό – Παιδιά)

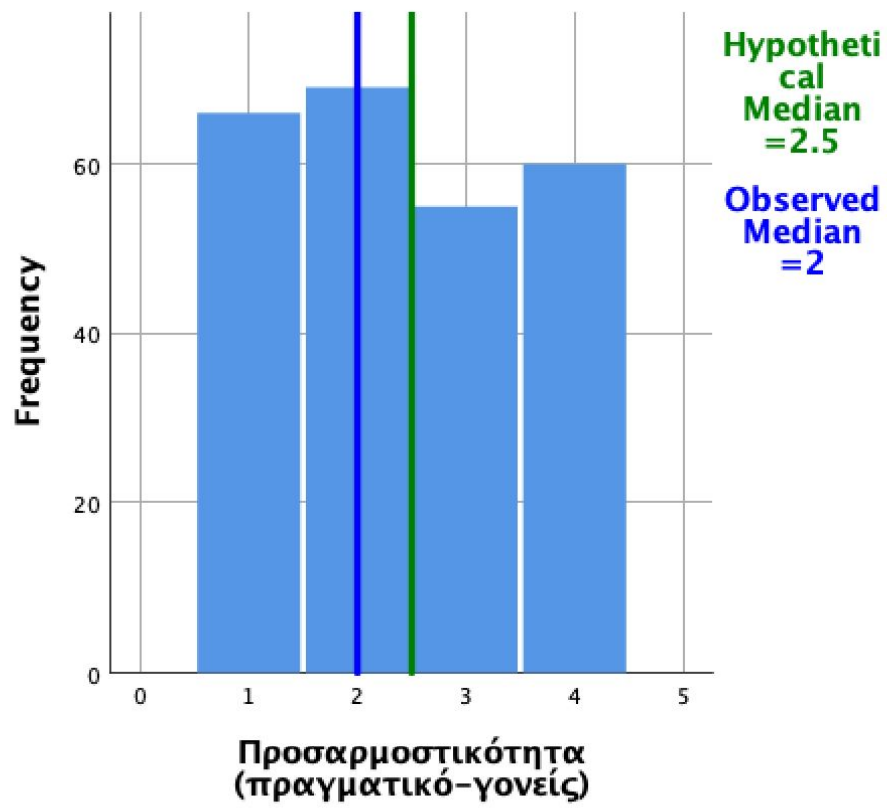
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

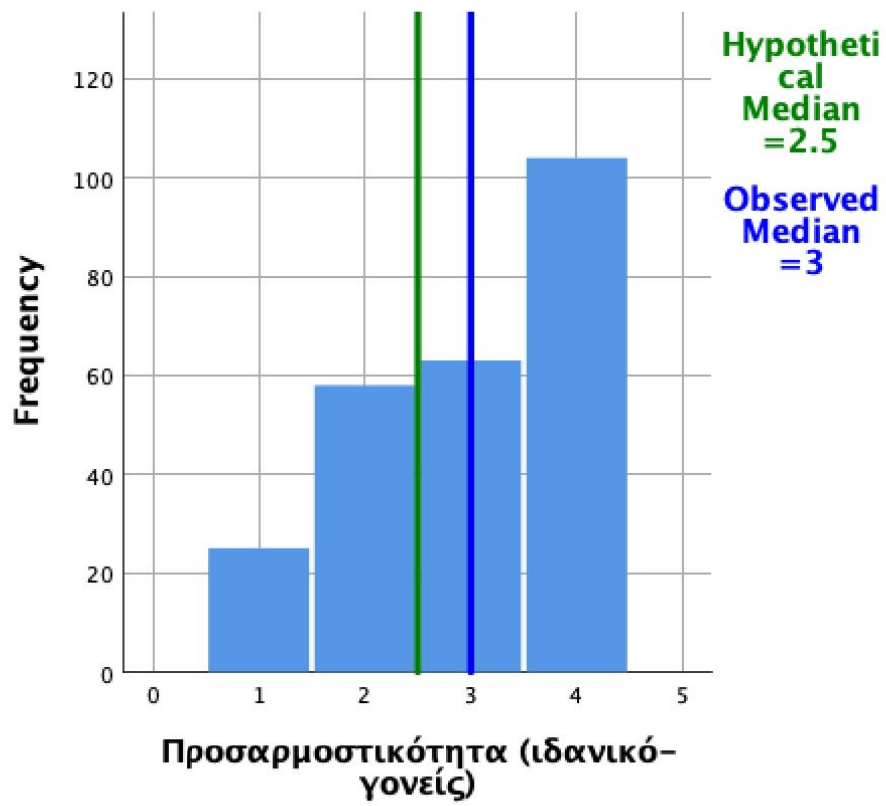
Total N	250
Test Statistic	21,349.000
Standard Error	1,108.215
Standardized Test Statistic	5.109
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Συνοχή (ιδανικό – Παιδιά)

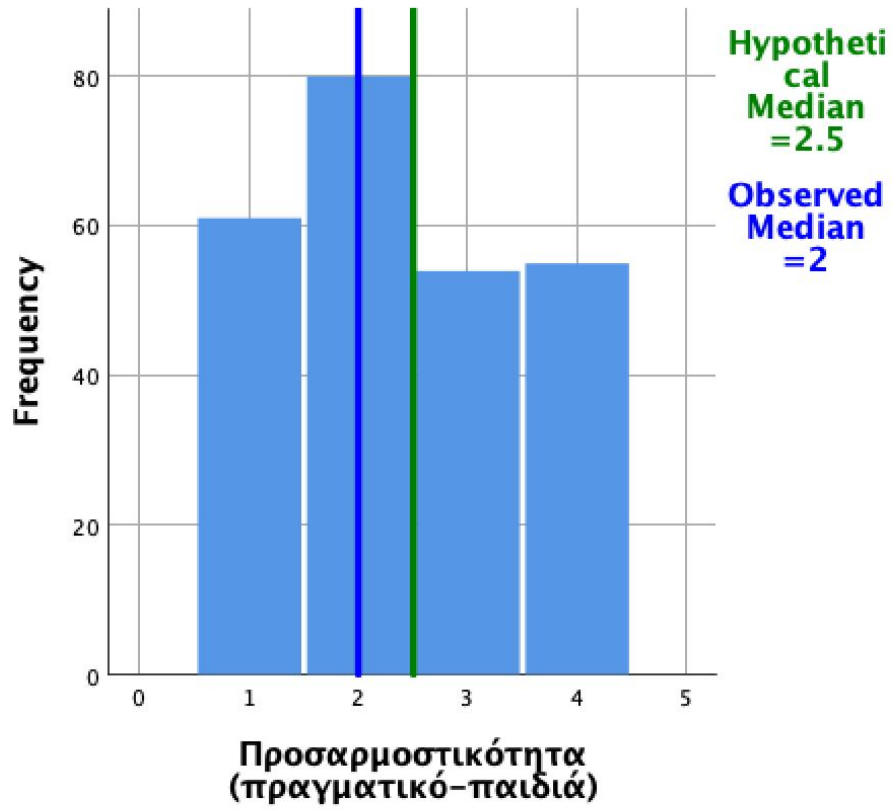
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

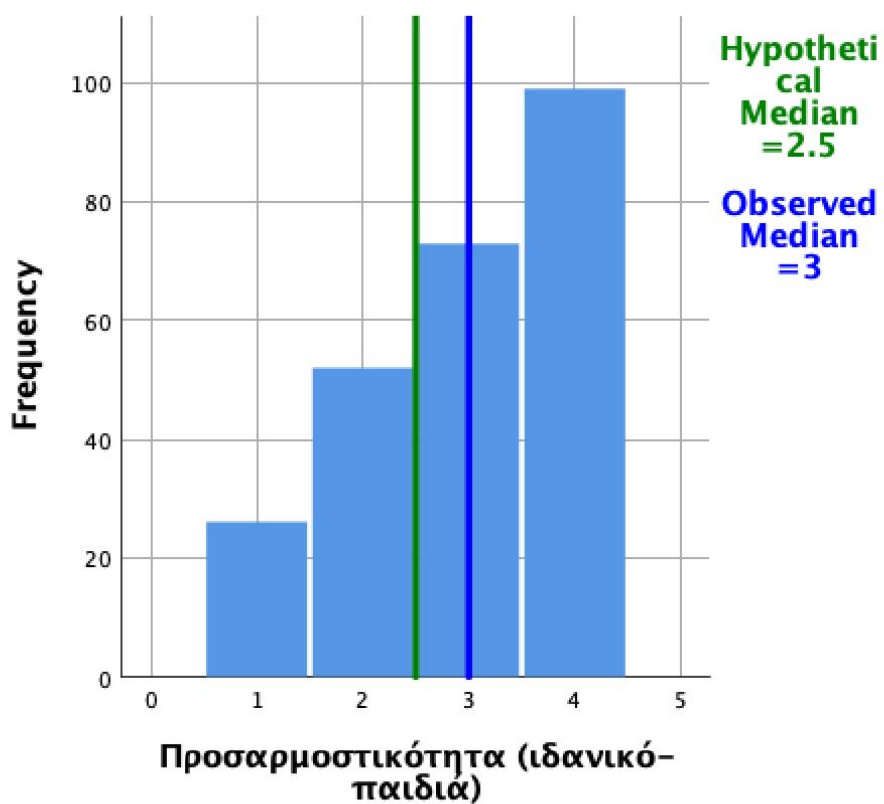
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

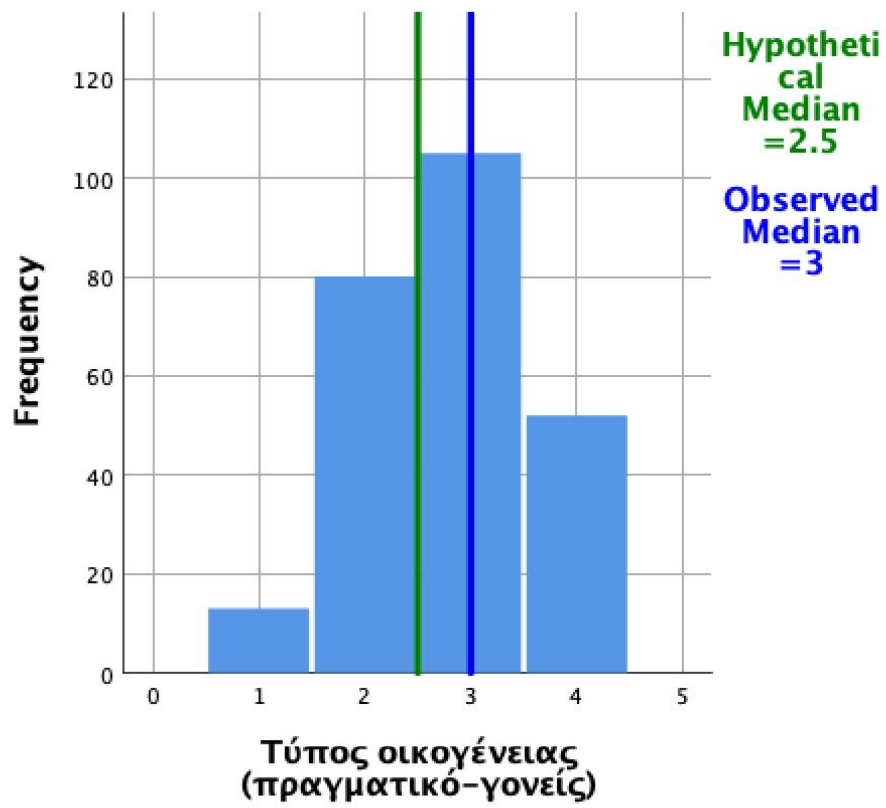
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

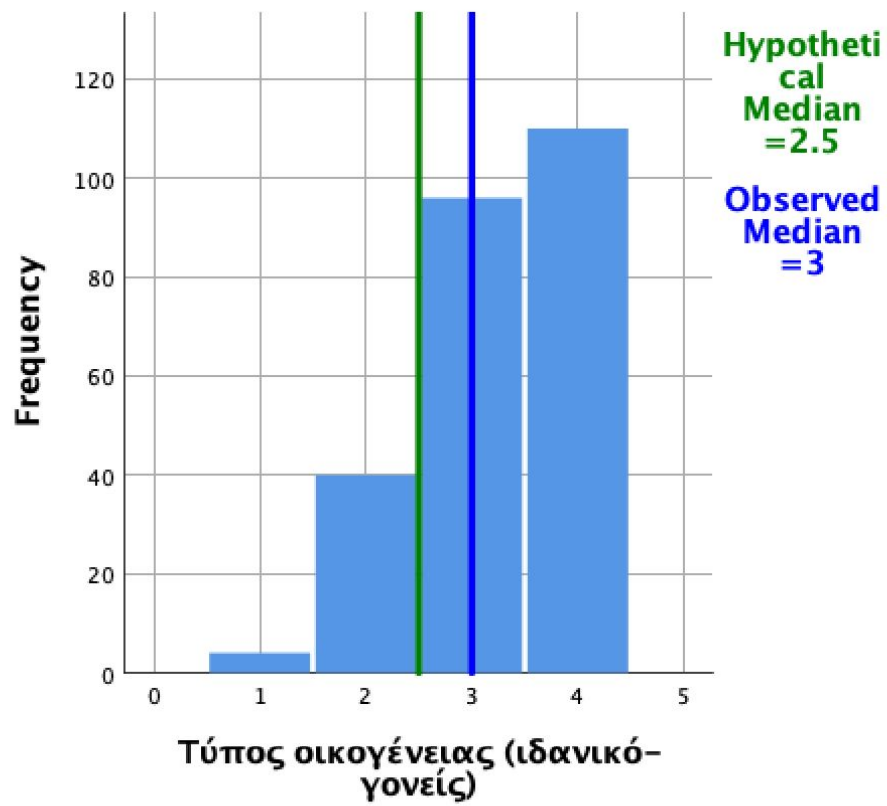
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

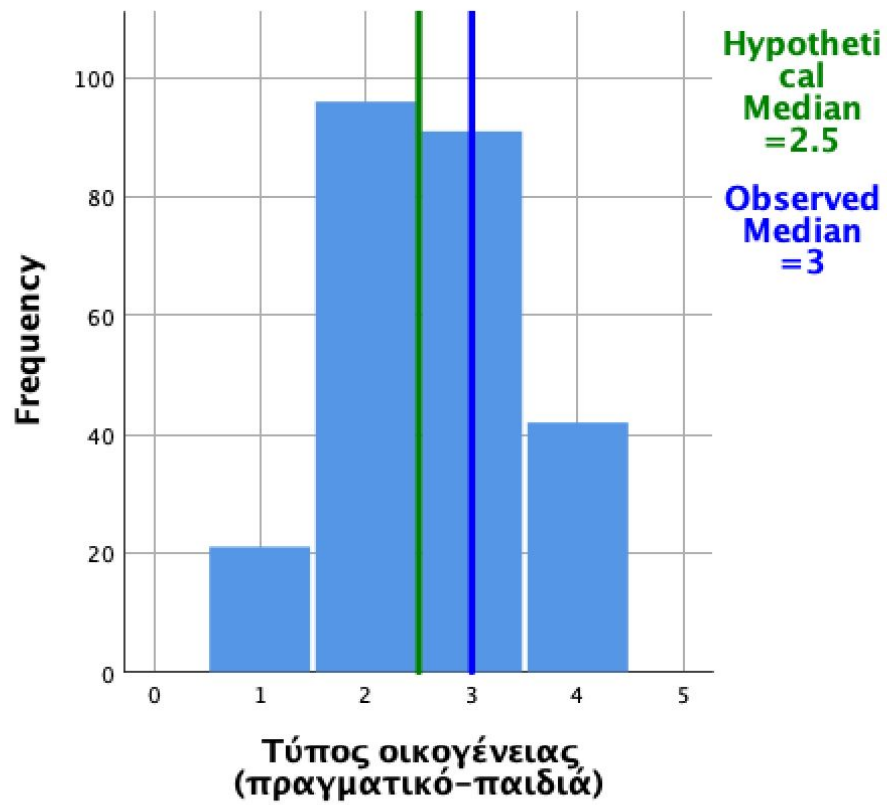
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

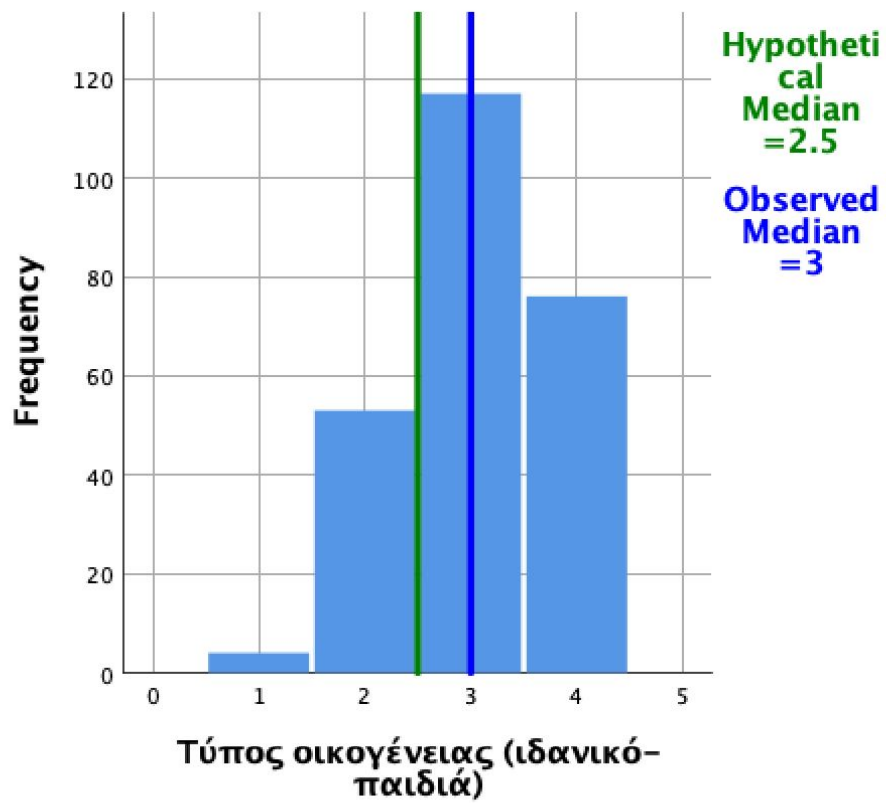
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

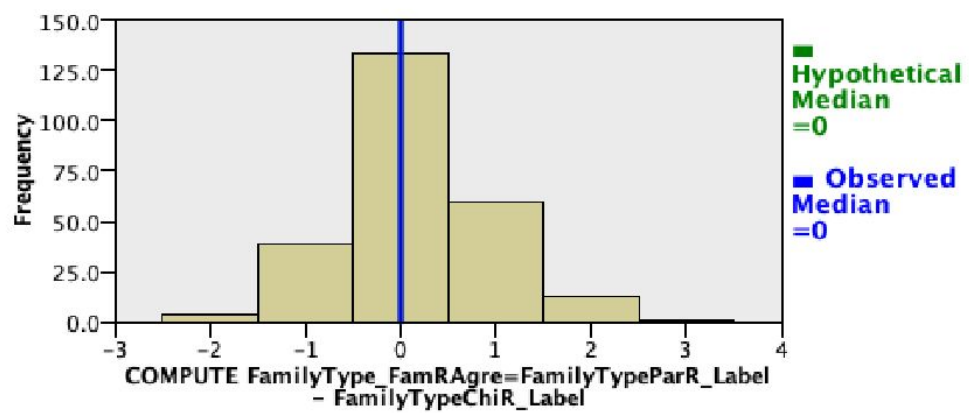
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

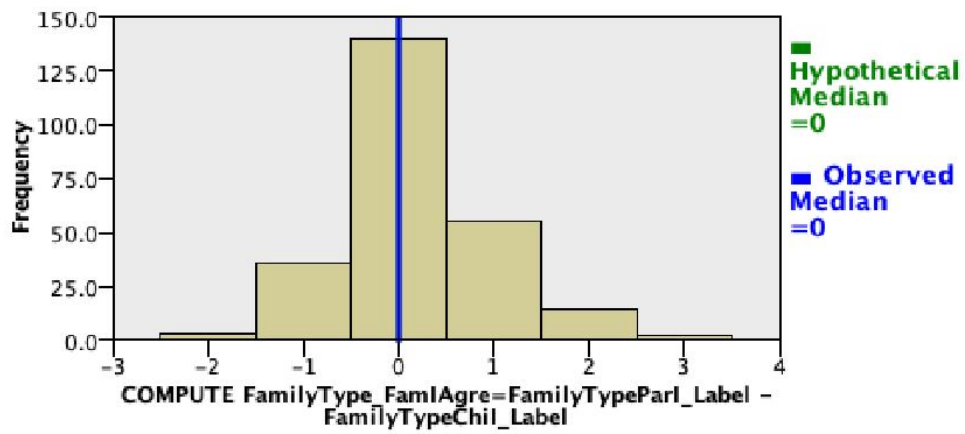
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	4,521.000
Standard Error	338.924
Standardized Test Statistic	3.156
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.002

Τύπος οικογένειας_ Συμφωνία _Πραγματικό (Γονείς- Παιδιά)

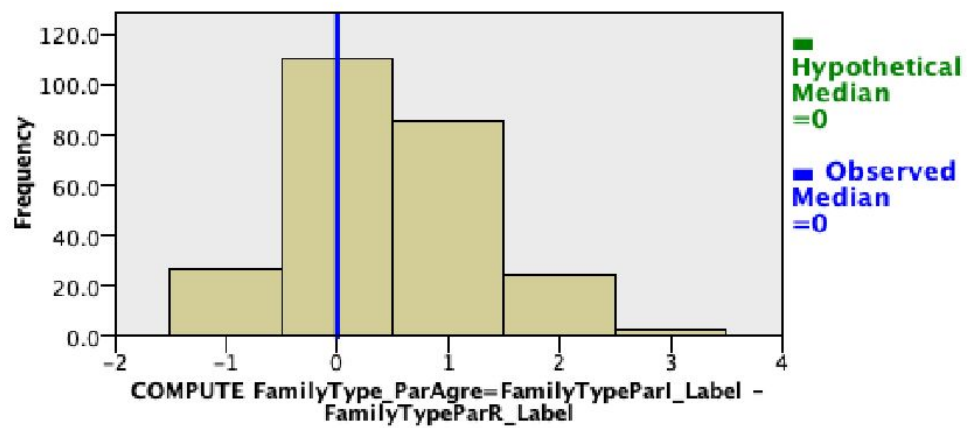
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	4,149.000
Standard Error	310.860
Standardized Test Statistic	3.527
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Τύπος οικογένειας_ Συμφωνία_ Ιδανικό (Γονείς- Παιδιά)

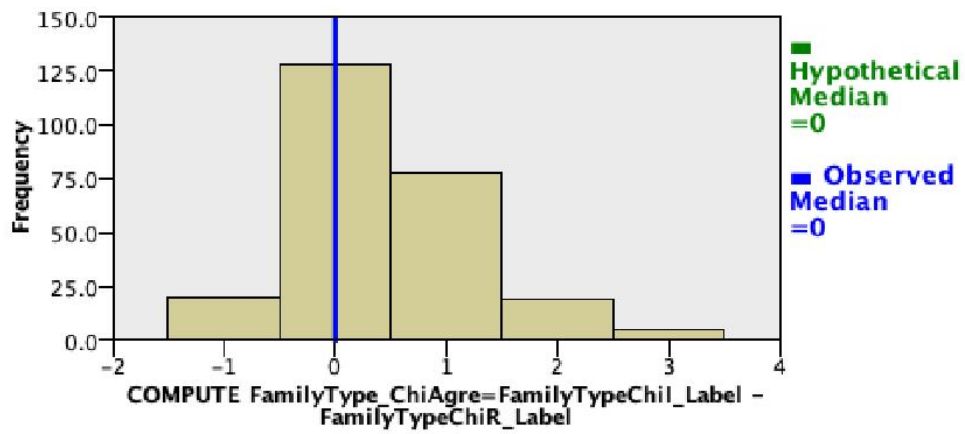
One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	8,331.000
Standard Error	448.081
Standardized Test Statistic	7.579
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Τύπος οικογένειας_ Συμφωνία_ Γονείς (ιδανικό - πραγματικό)

One-Sample Wilcoxon Signed Rank Test

Total N	250
Test Statistic	6,513.000
Standard Error	365.288
Standardized Test Statistic	7.560
Asymptotic Sig. (2-sided test)	.000

Τύπος οικογένειας_ Συμφωνία_ Παιδιά (ιδανικό - πραγματικό)